2001
يىل
25 - ئاۋغۇست
شەنبە
№8
(4144)

يېڭى ھايات

Йеңи һаят

جۇمھۇرىيەتلىك ئىجتىمائىي - سىياسىي گېزىت. 1970 - يىلى 1 - يانۋاردىن باشلاپ چىقىۋاتىدۇ

مۇھىم ئېقىم مەسىلىلىرى

ئا ق ش كونگرېسسىنىڭ دوكلادى

ئا ق ش كونگرېسسىدا خەۋەر قىلىنىشىغا قارىغاندا، تەرەققىي ئېتىۋاتقان ئەللەرگە قو-رال- ياراق سېتىش داۋام قىلماقتا، بۇ بازاردا قوشما شتاتلار ئاساسىي قورال ساتقۇچى بو-لۇپ ھېساپلىنىدۇ. ئۇنىڭدىن كېيىن فرانسىيە بىلەن روسسىيە تۇرىدۇ. ھەممىسى بولۇپ تەرەققىي ئېتىۋاتقان ئەللەر 25 مىللىارد دوللارلىقتىن ئوشۇق قورال - ياراق سېتىۋېلىشقا تەييار - بۇ ئوتكەن يىلى دۇنيا مىقياسىدا قورال - ياراق ئۈچۈن تولەنگەن بارلىق مەبلەغ-نىڭ ئۈچتىن ئىككى قىسمىنى تەشكىل قىلىدۇ.

ئۆزبەكىستاندا دىنىي ئەركىنلىككە خىلاپلىق قىلىنماقتا

«خەلىق ئاراكەچۈرۈم قىلىش» ئىنسان ھوقۇقلىرىنى قوغداش تەشكىلاتى ئا ق ش نى دىنىي ئەركىنلىككە خىلاپلىق قىلىنىۋاتقان ئەللەر تىزىمىغا ئۆزبەكىستاننى كىرگۈزۈشكە چا-قىردى. تەشكىلاتنىڭ دوكلادىدا ئۆزبەكىستاندا مۇستەقىل مۇسۇلمان توپلىرىغا قارشى قار-تىلغان ھەرىكەت ژۈرگۈزۈلۈۋاتقانلىقى توغرىلىق مەلۇماتلار كەلتۈرۈلىدۇ. ئۇلارنىڭ يۈزلە-كەن مەسچىتلىرى يېپىلىپ، مىڭلىغان ئادەملەر قولغا ئېلىنغان ۋە سوتقا بېرىلگەن.

ئا ق ش خەلىق ئارا ھوقۇقىقا خىلاپلىق قىلماقتا

دۇنياۋىي سودا تەشكىلاتى ئاق ش ئوز ئېكسپورتېرلىرىغا ئۇرغۇن سېلىق ئىمتىيازلىرىنى بېرىپ، خەلىق ئارا ھوقۇقىقا خىلاپلىق قىلىۋاتقانلىقىنى توختام قىلدى. بۇ قارار ئا ق ش قا ئۇمۇمىي مىقدارى تورت مىللىارد دوللارلىق سودا سېلىقى سېلىنىدىغانلىقىنى بىلدۈرىدۇ.

م د ھ ئەللىرىنىڭ ئېنېرگىيە سىستېمىلىرى بىرلەشتۈرۈلدى

قازاقىستان، روسسىيە، ئۇكرائىنا، مولدوۋا ۋە مەركىزىي ئاسىيە ئېنېرگوسىستېمىلىرىنىڭ پاراللېل ئىشلىشى باشلاندى. شۇنداق قىلىپ، بىرلەشكەن چاستوتىدا س س س ر پارچە-لانغاندىن كېيىنكى 14 دولەتنىڭ، شۇ جۈملىدىن، بالتىق ئەللىرىنىڭ، ئەزەربەيجان ۋە گرۇزىيەنىڭ ئېنېرگىيە سىستېمىلىرى بىرلەشكەن چاستوتىدا ئىشلەيدىغان بولىدۇ. ئېنېرگ-يە سىستېمىلىرىنى بىرلەشتۈرۈش قازاقىستاننىڭ جەنۇپ - شىمال200 - 500 ۋ ل ئېلېك-تر لىنىيەلىرىنى كاپىتال رېمونتلاش ئاياقلاشقاندىن كېيىن مۇمكىن بولدى، ئۇ شىمالىي ۋە جەنۇبىي قازاقىستان ئېنېرگىيە سىستېمىلىرى ئوتتۇرىسىدىكى باغلاشتۇرغۇچى ھالقا بو-لۇپ ھېساپلىنىدۇ.

ئۆزبەكىستان بىلەن ئىران ئوتتۇرىسىدىكى تومۇر يول

ئۆزبەكىستان ۋە ئىران تومۇر يولچىلىرى تېز قاتنايدىغان كونتېينېر پويېزىدىنى ۋۇجۇتقا كەلتۈرۈشكە كىرىشتى، ئۇ ئۆزبەكىستاننىڭ سىردەريا ۋىلايىتى بىلەن ئىراننىڭ بەندەر - ئاب-باس پورتى ئارىلىغىدا قاتنايدىغان بولىدۇ.

كوللېكتىۋ كۆچلەر شتابىنىڭ ئوپېراتىۋ توپى ئىش باشلىدى

قىرغىزستان پايتەختى بىشكەكتە مەركىزىي ئاسىيە رېگىونى چاپسان ھەرىكەت قىلىش كوللېكتىۋكۈچلىرى دائىمىي ئوپېراتىۋ شتابى توپىنىڭ ئىشى باشلاندى. چاپسان ھەرىكەت قىلىش كۈچلىرىنىڭ ئارمىيە قىسىملىرى م د ھ نىڭ جەنۇبىي قانىتىنى ھىمايە قىلىدۇ. ھەر-بىيلەرنىڭ پىكرىچە، ئۇلار ھەمدوستلۇقا ئۆزبەكىستاننىڭ ئىسلام ھەرىكىتى پىدائىيلىرىنىڭ ۋە تالىپلارنىڭ بېسىپ كىرىشىنىڭ ئالدىنى ئېلىشقا ئىمكانىيەت بېرىدۇ. چاپسان ھەرە-كەت قىلىدىغان كوللېكتىۋلۇق كۈچلەر شۇنداقلا قىرغىزستاندا، ئوش شەھرىگە ئورۇنلاش-قان م د ھ نىڭ تېررورىزمغا قارشى مەركىزى بىلەن ئوز ھەرىكەتلىرىنى ئۇيغۇنلاشتۇرىدۇ.

قازاقىستاندىكى ئىشسىزلار

قازاقىستاندا رەسمىي رويخەتكە ئېلىنغان ئىشسىزلار سانى 2001 - يىلى ئىيۇلنىڭ ئا-خىرىدا 233 مىڭ ئادەمنى تەشكىل قىلدى، بۇ ئوتكەن يىلنىڭ شۇ ۋاقتىدىكى بىلەن سې-لىشتۇرغاندا 31,3 مىڭ ئادەمگە، ياكى 9, 11 پائىزغا قىسقارغان. مۇنداق مەلۇماتنى ستاتىستىكا ئاگېنتلىقى ئەمگەك ۋە ئاھالىنى ئىجتىمائىي ھىمايە قىلىش مىنىستىرلىكىنىڭ ئەخباراتىغا ئاساسلىنىپ تارقاتتى. رويخەتكە ئېلىنغان ئىشسىزلارنىڭ يېرىمىدىن ئوشۇغى 2, 124 مىڭ ئادەم - ئاياللار، جۈملىدىن ئۇلاردىن 7, 28 پائىزى - يېزا تۇرغۇنلىرى - 35,7 مىڭ ئادەم.

مۇتلەق لىدېرلار

سابىق س س س ر ئەللىرى ئارىسىدا روسسىيە بىلەن قازاقىستان تۈزۈلمىسىنىڭ دولەت ئەخلاقىدىن ... ئۇلار ئارىسىدا خەلىق ئارا مالىيە ... ئۇلارنىڭ ... ئۇنىڭغا ئىلتىماسلىرى مۇتلەق لىدېرلار ... مۇستەقىللىكىنى ... چىقىرىلغان.

سابىق باش مىنىستر ئەكېژان قاژىگېلدىن ئۈستىدىن غايىبانە سوت بولماقتا

قازاقىستان پايتەختى ئاستانادا سابىق باش مىنىستر ئەكېژان قاژىگېلدىن ئۈستىدىن غايىبانە سوت بولماقتا، ئۇ ھاكىمىيەتتىن سۈيىئىستېمال قىلغانلىقىدا، سېلىق تولىمىگەنلىكىدە ۋە كوپ مىقداردا پارا ئالغانلىقىدا ئەيىبلىنىدۇ.

قاژىگېلدىن ھەر دائىم قازاقىستان پرېزىدېنتى نۇرسۇلتان نازارباييېۋنى ئوچۇق تەنقىت-لەپ كەلگەن ۋە 1999 - يىلى پرېزىدېنت سايلىمىدا ئۇنىڭ رىقابەتچىسى بولۇشقا ئۇرۇن-غان ئىدى. ئۇ ... كېيىن مۇھاجىر بولۇپ كەتكەن، لېكىن ئۇنىڭ ھازىرقى تۇ-رۇۋاتقان جايى نامەلۇم.

سوت مەجلىسىنىڭ ئېچىلىشىدا سوتنىڭ كوپ قىسمى ژۇرناللىستلار ئۈچۈن ئو-چۇق بولىدىغانلىقىنى، دولەت مەخپىيەتلىكىگە ئىگە بولغان مەلۇماتلار ئېلان قىلىنىدىغان ئەھۋالدا ئۇنىڭ يېپىق بولىدىغانلىقىنى بىلدۈردى.

30 - ئاۋغۇست - قازاقىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ كونستىتۇتسىيە كۈنى

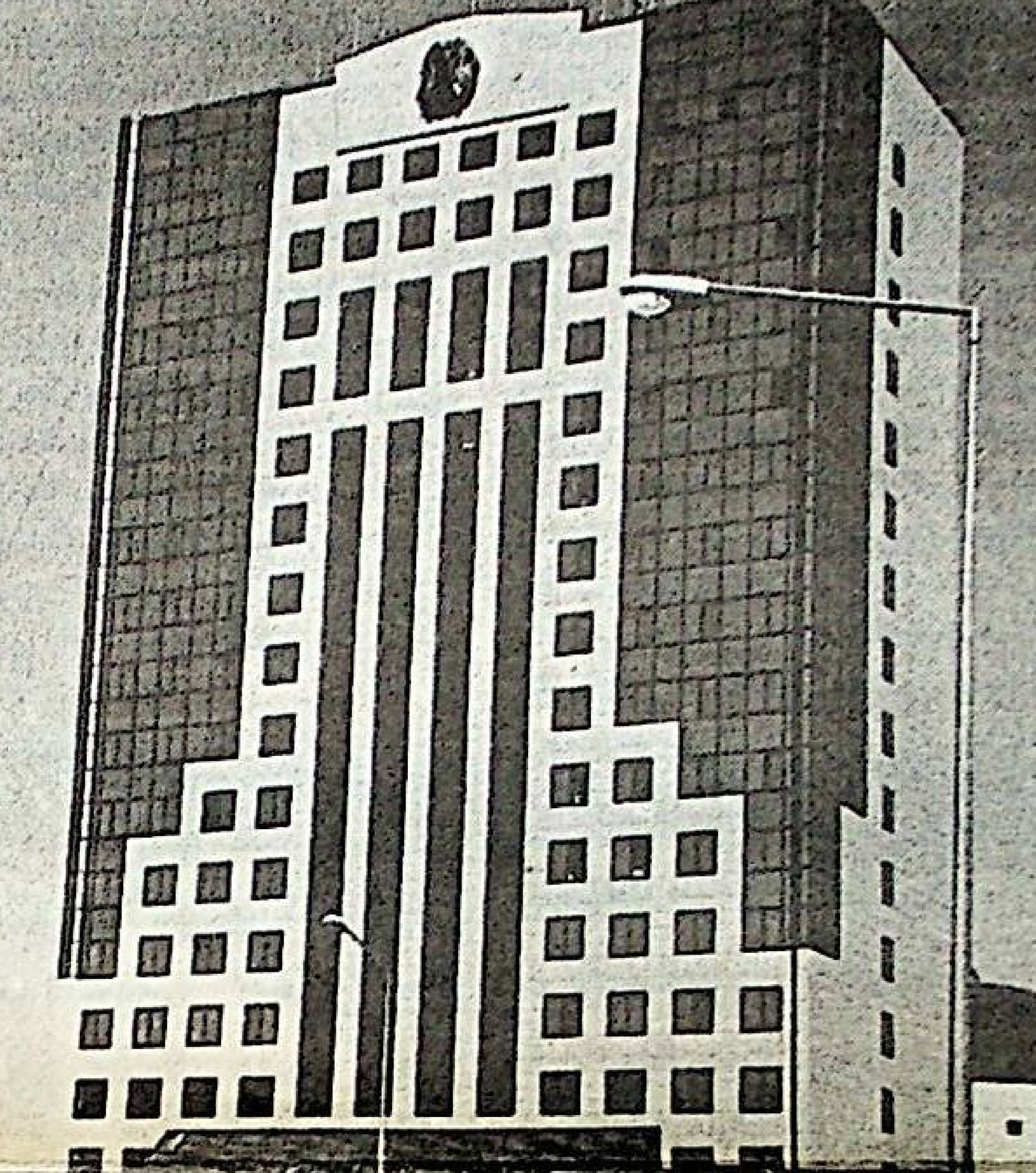

سۈرەتتە: ئاستانا. قازاقىستان جۇمھۇرىيىتى پارلامېنتىنىڭ بىناسى.

خىتاينىڭ قەشقەردىكى ھەربىي مەشقلىرى

مانا ئونلىغان يىللار بولدى، ئۇيغۇر دى-يارى خىتاينىڭ ياردو قۇراللىرىنى سىناي-دىغان پولىگونىغا ئايلاندى. ئۇنىڭ تە-بەتكە، ئادەمزاتقا كەلتۈرۈۋاتقان زىيىنى، ئازاپ - ئوقۇبەتلىرى ئېيتىپ تۈگەتكۈ-سىز. بۇ ھەقتە دۇنيا جامائەتچىلىكى ياخ-شى بىلىدۇ. شۇڭلاشقىمۇ كۆپلىگەن ئەل-لەردە تەرەققىيپەرۋەر ئىنسانىيەت مەزكۇر پولىگوننى تامامەن يېپىش، ئۇيغۇر دىيار-ىدىكى ئاتوم سىنىغىنى ئۈزۈل - كېسىل توختىتىش توغرىلىق خىتاي ھوكۇمىتى-دىن جىددىي تەلەپ قىلىپ كەلمەكتە. بىراق تېخىچە ئۇ ئۇزىنىڭ تولۇق نەتىجە-سىنى بەرگىنى يوق.

ئەندى ئاتوم پولىگونىدىن باشقا بۇ يەر-دە خىتاينىڭ تانكىلار، زەمبىرەكلەر، سامول-يوتلار ۋە باشقىمۇ ئوق ئېتىش قۇراللىرى بىلەن تەمىنلەنگەن يۈزلىگەن، مىڭلىغان ھەربىي قىسىملىرى مەۋجۇت،ئۇلار پات-پاتلا «ئوز ماھارىتىنى كوتىرىش، ھەربىي تاكتىكىنى تېخىمۇ جىددىي ئۆگىنىش» مەخسىتىدە ھەربىي مەشقلەرنى ئوتكۈ-زۈپ تۇرىدۇ. كۆپلىگەن چەت ئەل مەت-بۇئات ۋاستىلىرى بۇ مەشقلەرنى «يەر-لىك خەلقنى - ئۇيغۇرلارنى قورقىتىش، ئۇلارغا پويۇزا قىلىش، كوڭلىگە دايىم غۇل-غۇلا سېلىش» ئۈچۈن ئوتكۈزۈلۈۋاتىدۇ، دەپ ھېساپلايدۇ. چۈنكى مۇنداق «چا-رە - تەدبىرسىز» ئۇيغۇرلار زېمىنىگە ئىچ-كىرى خىتايدىن ھەر يىلى يۈز مىڭلىغان خىتايلارنى كوچىرىپ ئەكېلىش مۇمكىن ئەمەس. ئەللىكىنچى يىللارنىڭ باشلىرىدا ئۇيغۇرستاندا خىتايلار پۈتكۈل ئاھالىنىڭ پەقەت ئۈچلا پائىزىنى تەشكىل قىلغان بولسا، ھازىرقى ۋاقىتتا ئۇنىڭ سانى بۇ جايدىكى خەلقنىڭ يېرىمىنى تەشكىل قى-لىدۇ. كورۈپ تۇرىسلەر، كېيىنكى يېرىم ئەسىردە ئۇيغۇرلار ئوز يېرىدە ئازانلا ئىك-كى ھەسسىدىن سەل ئوشۇق كوپەيگەن بولسا، خىتايلار نەچچە يۈزلىگەن ھەسسە كوپەيگەن. مۇنداق «كوپىيىش» ھازىرقى

ۋاقىتتا تېخىمۇ كۈچىيىپ كەتتى...

يېقىندا بەزى بىر ئەخبارات ۋاستىلىرى-نىڭ خەۋەر قىلىشىچە، خىتاي ھوكۇمىتى ھەربىي مەشىق ئوتكۈزۈش باناسى بىلەن ئۇيغۇرلارنىڭ چەت ئەل باسقۇنچىلىرىغا نارازىلىقى كۈچلۈك بولغان قەشقەر تەۋەسى-گە چوڭ ئارمىيە قىسىملىرىنى ئېلىپ كىر-گەن.بىر ئايغا يېقىن ۋاقىتقا سوزۇلغان مە-شقلەرگە ئون مىڭلىغان ھەربىي قىسىملار قاتناشقان. بۇ مەشىق موشۇ رېگىوندا ئېل-گىرىدىن ئوتكۈزۈلگەن ھەربىي قىسىملار-نىڭ ھەر قانداق مەشقلىرىدىن چوڭ بول-غان. ئۇنىڭغا ئون مىڭلىغان ھەربىيلەر قات-ناشقان.

ئەندى «ۋاشىنگتون پوستىنىڭ» تەكىتلە-شىچە، ۋېرتولېيوت ۋە سامولىيوتلارنىڭ قول-لىنىشىدىكى يۈزلىگەن ھەربىي ماشىنىلار قەشقەر شەھرىگە كىرىدىغان يوللارنى توساۋالغان. ھەربىي سامولىيوتلار شەھەر-دىكى ئويلەر ئوگۈزلىرى ئۈستىدىن سەل - پەل ئېگىزلىكتىلا ئۇچۇپ ئوتكەن. بۇ يە-ىلا شۇ يەرلىك ئاھالىنى قورقىتىش، ئۇ-نىڭ ۋۇرىكىنى موجۇش ئاملىدۇر. چۈنى-كى، مانا بىر نەچچە ئەسىردىن بېرى يەر-لىك خەلقنىڭ كەلگۈندىلەرگە قارشى كو-تىرىلىشى بولسۇن ياكى سەل - پەل نارا-زىلىقى بولسۇن ھەر قاچان قانغا بوياپ، باستۇرۇلۇپ كەلمەكتە.

شۇنداق قىلىپ،بۇ قېتىمقى خىتاي كوم-مۇنىستىك ھوكۇمىتى ئۇيۇشتۇرغان قەش-قەر تەۋەسىدىكى كەڭ كولەمدىكى ھەر-بىي مەشقلەر قەشقەر شەھرىنىڭ ئوزىدە ھەربىي تېخنىكىنى نامايىش قىلىش بىلەن ئاياقلاشتى. يەرلىك ئاھالىنى ئۇنى كور-سۇن دەپ ئويلىرىدىن، ئىشلىرىدىن كو-چىلار بويىلىرىغا قوغلاپ دېگىدەك ئېلىپ چىقتى. باشتا ئېيتقىنىمىزدەك، مەخسەت ئېنىق. ئۇنىڭنى - تىۋىشىنى چىقارماي، جىم ياتسۇن، ئەكسى ئەھۋالدا كۈچ بىلەن سېنى ھەر قاچان بويۇن ئەگكۈزىمىز دې-گىنى موشۇ ئەمەسمۇ.

قىسقا خەۋەرلەر

تاجىكىستاننىڭ ھاكىمىيەت ئورۇنلىرى باش-دىتلارغا قورال ساتقانلىقىدا ئەيىبلىنىۋات-قان 12 روسسىيە ۋە تاجىكىستان ھەربىيلىرى-نىڭ ئىشى بويىچە تەرگەۋ باشلىغانلىقىنى خەۋەر قىلدى. تاجىكىستان ئىچكى ئىشلار مىنىستىرىنىڭ ئورۇنباسارى ژۇرنالىستلارغا تەرگەۋ بۇ ھەربىي خىزمەتچىلەرنىڭ يېقىندا بولغان ئىسيانچىلارغا قارشى ھەربىي ئوپې-راتسىيە ۋاقتىدا ياكى ئۇنىڭ ئالدىدا قورال ساتقانلىقىنى ئېنىقلاشى ئۈچۈن لازىم ئىكەنلىكىنى بىلدۈردى.

* * *

قىرغىزستان پرېزىدېنتى ئاسقار ئاقايېۋ يې-قىندا ئوز پەرمانى بىلەن دولەت باشلىقى-نىڭ ھاياتىغا سۇيىقەست تەييارلىغانلىقى ئۈچۈن ئالتە يىللىق ئەركىنلىكتىن مەھرۇم قىلىشقا ھوكۇم قىلىنغان كورنەك ئىنسان ھوقۇقىنى قوغدىغۇچى تېيچويېك تاغۇنا-لىيېۋنى كەچۈرۈم قىلدى.

* * *

ئا ق ش ھاكىمىيەت ئورۇنلىرى ئېغىر ئۆزبېكستانلىق ... سەردار ھاسا-نوۋنى ۋە ئۇنىڭ ئايالى نادىرەنى ئوزبەك-ستاندىن ئاياللارنى ئەكېلىپ قانۇنسىز سا-قلىغاندا ئەيىبلەپ قاماققا ئالدى. پولىتس-يە بۇ ئەر - ئايال كام دېگەندە ئۈچ ئايالنى قانۇنسىز تۇتۇپ، ئۇلارنى ھەپتىسىگە دەم ئېلىشسىز يەتتە كۈن ستريپتىزېر (يالاڭاچ بولۇپ) تانسا ئويناشقا مەجبۇرلىغان.

* * *

ئا ق ش دا قاماقتا ياتقان ئۇكرائىنىنىڭ سابىق باش مىنىستىرى پاۋېل لازارېنكو ئۈس-تىدىن بولىدىغان سوت سېنتەبىرغا يوتكەل-گەن.

* * *

پاۋلوداردا 40 ياشلىق ۋالېنتىنا كوتكو ئوزىنى ئوزى كويدۈرگەن. بۇ پاجىە شەھەر-نىڭ چېتىغا ئورۇنلاشقان خۇسۇسىي ھايۋا-نات فېرمىسى تەۋەسىدىكى ئامباردا يۈز بەرگەن. ئوت ئوچەرگۈچىلەر يېتىپ كەلگەن-دە بۇ ئايالنىڭ تېنى تولۇق كويۈپ كەت-كەن. ئۇ ھايۋانات فېرمىسىنىڭ خوجايىنى-نىڭ ئايالى ئىكەن. بۇ ئوزىنى ئوزى ئولتۈرۈ-ۋېلىشنىڭ سەۋەپلىرى تېخى ئېنىقلانمىدى.

* * *

لىۋوۋ شەھرىدە قاتناش - ترانسپورت ھالاكەتلىرىدە ھالاك بولغانلارنىڭ تەنلىرى-دىن قانۇنسىز ھالدا ئېلىنغان ئادەم ئەزالىر-نى ساتقانلىقىدا گۇمانلىنىۋاتقان ئۇكرائىنى-نىڭ بەش پۇخراسى ئۈستىدىن تەرگەۋ باش-لاندى. ئۇكرائىنا ئىچكى ئىشلار مىنىسرلى-كى ۋەكىلىنىڭ تەكىتلىشىگە قارىغاندا، گۇمان-لىنىۋاتقانلار ئاۋتوموبىل ھالاكەتلىرىدە بە-دىنى ئېغىر شىكەستلەنگەنلەرنىڭ بۆرەكلىر-ىنى كېسىۋېلىپ ساتقان.

مەرھەمەت خالىس ئىختىيارىي ياردەم قولىنى سۇنغۇچىلارغا بىزنىڭ ھېسابات نومۇرىمىز

p/c 40646789 7
ТОО "Висал"
РНН600400099802

ئۆزىمىزنى ئېتىراپ قىلايلى

دەۋىر تەلىۋى شۇنداق

مانا ھەش-پەش دېگىچىلا 21 - ئەسىرنىڭ دەسلەپكى يىلىمۇ ئاخىرلىشىش ئالدىدا تۇرىدۇ. باشقا مىللەتلەر 20 - ئەسىردە غايەت چوڭ ئۇتۇقلارنى قولغا كەلتۈرۈپ، مەيلى مەدەنىيەتتە بولسۇن، مەيلى پەن - تېخنىكىدا، ئىختىساتتا بولسۇن ھەر تەرەپلىمە يۈكسىلىپ بۇ يېڭى ئەسىر - يېڭى مىڭ يىللىقنى خوشاللىق، ئىشەنچلىك ھالدا قارشى ئېلىپ، بۇ ئەسىردە تېخىمۇ چوڭ چوققىلارغا يېتىش ئۈچۈن يەنىلا تىرىشىپ ئەجىر قىلماقتا، ئەندى بىز بولساق، 20 - ئەسىردە قىلىشقا تېگىشلىك بولغان كۆپلىگەن ئىشلىرىمىزنى قىلىپ ئۈلگىرەلمەي، 21 - ئەسىرگە ئامانەت قويۇپ، تېنەپ - تەنتىرەپ، تېخىچىلا ئۆزىمىزنىڭ مۇشكۇل ئەھۋالىمىزنى ئېتىراپ قىلمىغاندەك ۋاقىتنى بىھۇدە ئۆتكۈزۈۋەتكەن پەيتلىرىمىز ئاز بولمىدى.

يېقىندا بىر سورۇندا بىر بۇرادىرىم خەلقىمىزنىڭ ئىچىدىكى بەزى ھازىرقى دەۋرگە ماس كەلمەيدىغان ئادەتلىرىنى بايان قىلىپ، بۇ ئىشلارنىڭ ھەتتا بارلىق مۇسۇلمانلار ئۈچۈن مۇقەددەس «قۇرئان كەرىم»دە بۇيرۇلمىغانلىقى ھەققىدە ئېنىق ئىسپاتلارنى كۆرسىتىپ، مىللىتىمىزنىڭ ئىللەتلىرى توغرىلىق پاراڭ قىلىۋېلدى، بىر مەھەلدە غەزەپ بىلەن ئورنىدىن تۇرۇپ، «ھوي ئۆز خەلقىڭنى ھاقارەتلەشكە ساڭا كىم ھوقۇق بەرگەن؟ بۇ ئادەتلەر بىزنىڭ قېنىمىزغا سىڭىپ كەتكەن، ئۇ جان بىلەن چىقىدۇ، بىز ئەينە شۇنداق ئۆرپى - ئادەتلىرىمىز بىلەن مىللەت سۈپىتىدە ساقلىنىپ كېلىۋاتىمىز» - دەپ بىلجىرلاپ، ھېلىقى بۇرادىرىمغا ھۇجۇم قىلدى. مەن ئۇنى ھىمايە قىلىشقا تەمشىلىۋېدىم، يېنىمدا ئولتارغان موي سەپىت ماڭا كۆز قىسىپ قويۇپ: ئۇلۇغ ئەللامە شائىرىمىز ئەلىشىر ناۋائىي: «ئەگەر سەن ئادەم بولىدىغان بولساڭ، خەلقنىڭ غېمىنى يېمىگەن كىشلەرنى ئادەم ھېساپلىما»، - دېگەن ئىكەنكەن. ژۇقۇرىدا ئىنىمىز ئۆزىمىز بىلىپ - بىلمەي ئادەت قىلىۋالغان، ئىسلام دىنىمىزنىڭ ھەقىقىي ماھىيىتىگە يات، يەنە كېلىپ ھازىرقى ئىختىسادىي ئېغىرچىلىق، ئىشسىزلىق بىر دەۋىردە خەلقىمىزگە، بولۇپمۇ ئۇنىڭ تەمىناتى ناچار قاتلاملىرىغا ھىچ بىر پايدىسى يوق ئىكەنلىكى ھەققىدە توغرا پىكىر قىلدى. بىز ئۆزىمىزنىڭ دەۋىر تەلىۋىگە ئۇيغۇن كەلمەيدىغان، پايدىسىز، ئەڭ مۇھىمى، كۆپ مەبلەغ تەلەپ قىلىدىغان بەزى ئادەتلىرىمىزنى ئۆزگەرتىشىمىز، باشقىلار قاتارىدا ئۆزىمىزنى ئىختىساتچانلىق، تېجەملىك بىلەن باشقۇرۇشنى بىلىشىمىز ھەقىقىي مۇددىما بولغان بولار ئىدى، - دېدى.

پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ بىر ھەدىسىدە: «ھەر قانداق بىر كىشى ماڭا يالغاننى چاپلىسا، ئۇنداق كىشى ئۆزىگە دوزاختىن بىر كىشىلىك ئورۇن ھازىرلىغان بولىدۇ» دېسە، يەنە بىر ھەدىسىدە: «سىلەر ئىسلامدا يوق، كېيىندىن پەيدا بولغان ئىشلاردىن ساقلىنىڭلار، كېيىندىن پەيدا بولغان ئىشلارنىڭ ھەممىسى بىدئەتتۇر، بىدئەتنىڭ ھەممىسى زالالەتتۇر. زالالەت ئېگىلىرىنىڭ ھەممىسى دوزاختا بولىدۇ». (ئەبۇ داۋۇد رىۋايىتى) دېيىلگەن. ھە، بۇ ھەدىسلەرنىڭ روھىغا قارىغاندا، بىزدىكى بەزى ئادەتلەرنى ئىسلام دىنىمىزغا تاقىساق، ئەلۋەتتە توغرا بولمايدىغانلىقى رەشەندۇر.

جەمىيەت تەرەققىياتىغا قاراپ مىللەتمۇ تەرەققىي قىلىشى كېرەك. تەرەققىيات بۇ ھازىرقى جوشقۇن ھاياتىمىزنىڭ، بازار ئىختىسادىي مۇناسىۋەتلىرىنىڭ تەلىۋى. لېكىن ئۆزىنى ئېتىراپ قىلالمايدىغان (ئۆزىنى تونىمىغان) مىللەتنىڭ رىۋاجلىنىشى ناتايىن. ئۇ 21 - ئەسىرنىڭ رىقابەتچىلىككە تولۇپ تاشقان قاتتىق تەلەپلىرىگە جاۋاپ بېرەلمەي شاللىنىپ تاشلىنىشىمۇ ھەقىقەتتىن يىراق ئەمەس. بىز ئەينە شۇ ھازىرقى زامان تەلەپلىرىگە جاۋاپ بېرەلەيدىغان دەرىجىگە چىقىشىمىز ئۈچۈن ئەقلىي مىللەتلەر قاتارىدىن ئورۇن ئېلىشقا ھەركەت قىلىشىمىز كېرەك.

دۇنيادا ھەر قانداق مىللەت بىرى - بىرىدىن ئۆگىنىپ، باشقا ئىلغار مىللەتلەردىن ئۈلگە ئېلىپ، كەمچىلىكلىرىنى تۈزىتىپ ئالغا ئىلگىرلىگەنلىكى ھېچ كىمگە سىر ئەمەس. مەسىلەن، يەھۇدىلاردىن باشقىلارنىڭ ئۆگىنىدىغان نەرسىلىرى ئازمۇ؟ يەھۇدىلار باشقىلاردىن ئۆگىنىشتە دۇنيادىكى ھەر قانداق مىللەتتىن ئۈستۈن بولغان. يەھۇدىلار ۋەتەنسىزلىكنىڭ دەردىنى تويغىچە تارتىپ، «ۋەتىنى بولمىغان ئادەمنىڭ بايلىقى ھەر قاچان بۇلىنىپ كېتىش خەۋپى ئاستىدا تۇرىدىغانلىقىغا، ئامما بىلىم بولسا «قەيەرگىلا بولسا ئېلىپ ژۈرۈشكە بولىدىغان، ئۆمۈر بويى ئىشلىتىپ بولغىلى بولمايدىغان بىردىن بىر بايلىق» دېگەن ئىنتايىن توغرا خۇلاسىغا كەلگەن. ئەينە شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ بېتخوۋېن، ماركس، چاپلىن، پىكاسسو، ئېينشتېيىن، ئېرىنبۇرگ كەبى مەشھۇر ئالىم، يازغۇچى، كومپوزىتور، رەسسام ۋە ھاكازىلار يەھۇدىلاردىن چىققان بولۇپ، ئۇلار ئۆز مىللىتىنىڭ شۆھرىتىنى دۇنياغا تونۇتتى.

ھە، مانا مۇشۇ ئەسىر بېشىدىكى ئەڭ جاۋاپكەرلىك بىر پەيتتە، باشقا مىللەتلەرگە ئوخشاش بىز ئۇيغۇرلارمۇ ئۆزىمىزنى ھەقىقىي ئېتىراپ قىلغان ھالدا، ئۆز ئارا ھەمكارلىشىش، ئىتتىپاقلىشىپ بىرلىكتە ئالغا ئىلگىرلەش بىلەن ئاخىرقى ھېساپتا ئىلغار مىللەتلەر قاتارىدىن ئورۇن ئېلىشقا بەل باغلىشىمىز ھەقىقىي مۇددىئادۇر. ئۆزىمىزنىڭ مەۋجۇتلىقى، تەرەققىياتى ۋە كەلگۈسىمىزنى ئويلايدىغان بولساق، بىز چوقۇم ئۆزىمىزنىڭ ھازىرقى ھالىتىمىزنى، جەمىيەتتىكى تۇتقان ئورنىمىزنى، قەدىر - قىممىتىمىزنى ئېتىراپ قىلغان ھالدا ئۆزىمىزنىڭ رىيال مۇئاممالىرىمىزنى ھەل قىلىش ئۈچۈن جىددىي ھەرىكەت قىلساق دەۋىر تەلىۋىگە ئۇيغۇن ئىش قىلغان بولىمىز.

يادىكار سابىتى.

يۇرت موتىۋەرلىرى

ھەر بىر يۇرتتا جامائەتچىلىكنىڭ ئىززەت - ھۆرمىتىگە سازاۋەر يۇرت خىزمىتىدە ھەر دائىم ئالدىنقى سەپتە بولۇپ، باشقىلارغا ئۈلگە بولىدىغان ئىنسانلار بىلەن ئۈلگە كۆرسەتكەن موتىۋەرلىرىمىز بار. ئەخمەتجان يۈنۇس ئوغلى ئەينە شۇنداق يۇرت ھۆرمىتىگە سازاۋەر بولغان ۋە زاتلارنىڭ بىرى. ئەينە شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ يېقىندا ئالمۇتا شەھرى تۇرۇنگى يەتىلىكتە مەھەللىسىنىڭ يۇرت جامائەتى ئەخمەتجان ئاكىنىڭ 80 ياشلىق ۋە ئۆمۈرلۈك رەپىقىسى ھاۋاخاننىڭ 65 ياشلىق مەرىكىسىنى ئالاھىدە خۇشاللىق ئىلكىدە ئىشانلاپ ئۆتتى.

ئەخمەتجان يۈنۇس ئوغلى ئەيارى 1921 - يىلى ئاۋغۇستتا ئۇيغۇر ناھيەسىنىڭ غالجات يېزىسىدا ھاللىق دېخان ئائىلىسىدە دۇنياغا كەلگەن. ھاكىم مۇتلەق كېڭەش ئىمپىرىيىسىنىڭ رەزىللىك، مۇدھىش ھەرىكەتلىرى باشقىلار قاتارىدا ئۇيغۇر خەلقىنىمۇ ھەلەكچىگە سېلىپ، ئىسسىق تۇرىنىدىن قوزغىۋەتتى. 1929 - يىلى ئەخمەتجان ئاكلار ئائىلىسى ئىلى ۋىلايىتىنىڭ جاغىستاي يېزىسىغا ئورۇنلاشقان. ئەخمەتجان ئاكا ئوتتورا مەكتەپنى، ئاندىن غۇلجىدىكى دارىلمۇئەللىمىنلىق پۈتىرىپ يۇرتى جاغىستايدا ئوتتورا مەكتەپتە مۇئەللىم، مۇدىر بولۇپ ئىشلىگەن. 1944 - يىلى ئۇيغۇرلار دىيارىدا مىللىي ئازاتلىق ئىنقىلاب پارتلىغاندا ئۇ چاپچال ناھيىسىدە ھاكىم ئىنىدارسىنىڭ كاتىپى بولۇپ ئىشلەپ، گومىنداڭچىلارغا قارشى ھەرىكەتنىڭ ئەڭ جاۋاپكەرلىك پەيتلىرىدە ئۆزىگە ۋەكىلەنگەن مۇھىم ۋە شۇنىڭ بىلەن بىللە شەرەپلىك ئىنقىلابىي ئىشلارنىڭ ھۆددىسىدىن چىقىش ئۈچۈن بارلىق كۈچ - غەيرىتىنى سەرپ قىلغان. ئىنقىلاۋىي شەرقى تۈركىستان ھۆكۈمىتىنىڭ [illegible] رەك. ئۇيغۇرلار دىيارىنى خىتاي كوممۇنىستلىرى ئىشغال قىلغاندا ئۇ 1950 - يىلى خىزمىتىدىن چېكىنىپ تىجارەتچىلىك بىلەن شۇغۇللانغان. 1959 - يىلى ئۇ [illegible] كۆچۈپ چىقىپ تومۇر يول [illegible] ئىشلەپ 1981 - يىلى ھۆرمەتلىك دەم ئېلىشقا چىققان.

رەپىقىسى ھاۋاخان مەھەممەت قىزى تۇردىبىۋا 1936 - يىلى چۆچەك شەھرىدە تىجارەتچى ئائىلىسىدە تۇغۇلغان. ئۇ 1953 - يىلى ئۈرۈمچى شىنجاڭ ئىنستىتۇتىنىڭ تارىخ - جۇغراپىيە فاكۇلتېتىنى پۈتتۈرۈپ 1962 - يىلغىچە شۇ ئىنستىتۇتتا ئىشلىگەن. 1962 - يىلى قازاقىستانغا كۆچۈپ چىقىپ 1991 - يىلغىچە ئوتتۇرا مەكتەپ مۇئەللىمى، ئالمۇتا شەھرىدىكى جۇمھۇرىيەتلىك پۇشكىن كۇتۇپخانىسىدا كۇتۇپخانا خادىمى بولۇپ ئىشلەپ ھۆرمەتلىك دەم ئېلىشقا چىققان.

ئەخمەتجان ئاكىنىڭ ئىككى ئائىلىدىن 12 پەرزەنتى، 27 نەۋرىسى ۋە 16 چەۋرىسى بار. بۇ بەختلىك ئائىلىنىڭ پەرزەنتلىرى خەلق ئىگىلىكىنىڭ ھەر خىل ساھەلىرىدا ئۆز ئورنىنى تاپقان. بىز ئەخمەتجان ئاكا ۋە ھاۋاخان ھەدىلەرگە ئۇزاق ئۆمۈر ۋە ساغلام سالامەتلىك، بەخت - سائادەت تىلەيمىز.

پەتىلىكتا مەھەللىسىدىكى دوست - بۇرادەرلىرى.

سېرگېي كوۋالېۋ پۇتىننى گىتلېر بىلەن سېلىشتۇردى

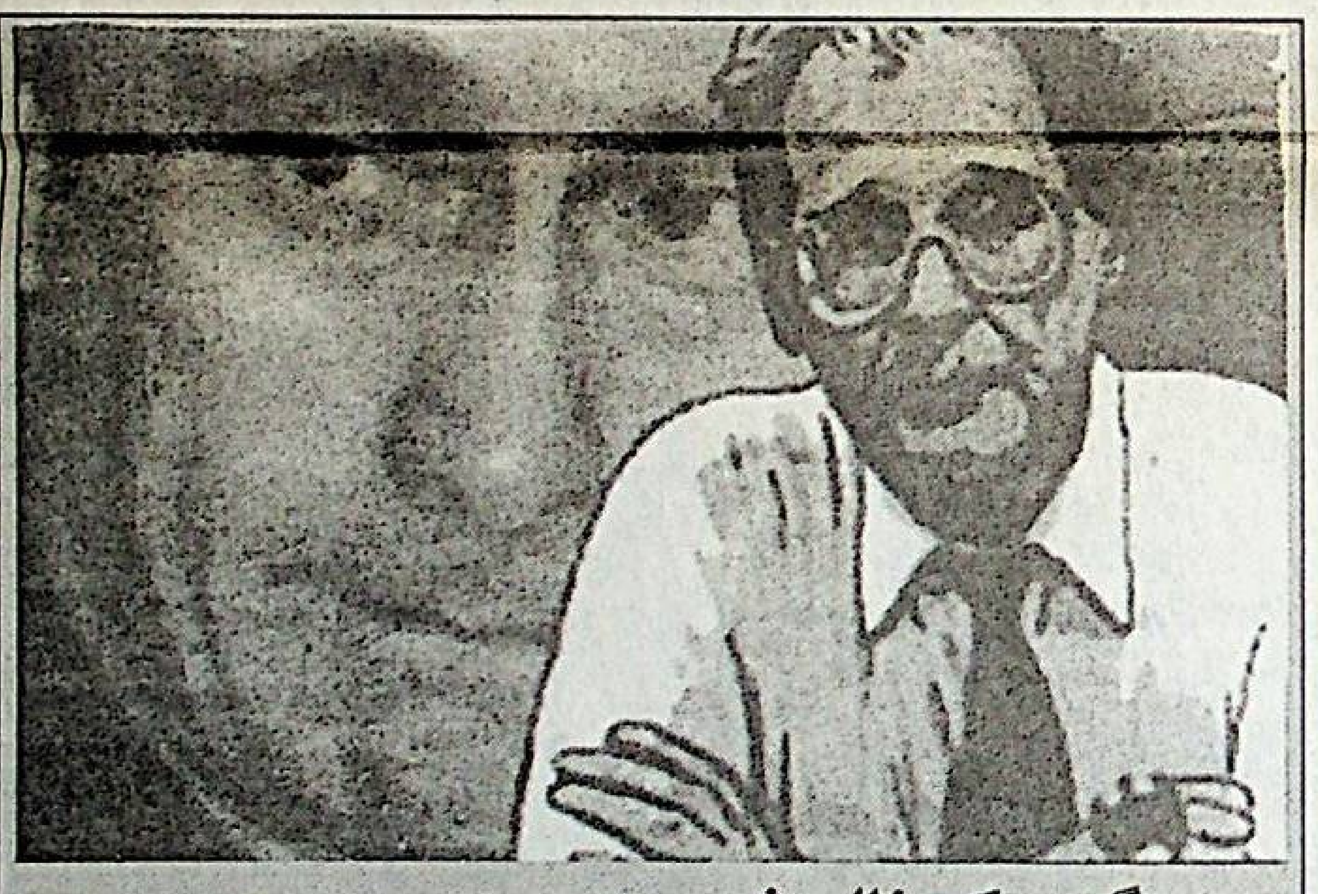

سېرگېي كوۋالېۋ

ئاتاقلىق روسسىيەلىك ئىنسان ھوقۇقى كۆرەشچىسى ۋە پارلامېنت ئەزاسى سېرگېي كوۋالېۋ گېرمانىيەنىڭ «فرانكفۇرتېر رۇندشائۇ» گېزىتىنىڭ مۇخبىرىغا پۇتىننى ناھايىتى خوۋۇپلۇق ئادەم دەپ ھېساپلايدىغانلىقىنى ۋە ياۋروپىنىڭ ئۇنىڭغا نىسبەتەن ياخشى مۇناسىۋەتتە بولۇۋاتقانلىقىغا نارازى ئىكەنلىكىنى تەكىتلىگەن.

كوۋالېۋ ياۋروپىدا پۇتىن مۇناسىپ رەۋىشتە ئىسلاھاتچى شوھرىتىدىن پايدىلانماقتا، لېكىن ئىسلاھاتچىلار ھەر خىل بولىدۇ. «گېرمانىيەدە گىتلېر ئىسىملىك ئىسلاھاتچى بولغان ئىدى، - دەپ ئەسلىتىدۇ كوۋالېۋ، - ھازىر پۇتىن روسسىيەدە خۇددى شۇنداق قىلىۋاتىدۇ».

پۇتىننىڭ ئىنسان ھوقۇقلىرى ۋە دېموكراتىيە توغرىلىق بارلىق سوزلىرىنى كوۋالېۋ قۇرۇق سوز دەپ ھېساپلايدۇ: «پۇتىننىڭ ئەڭ سۆيۈملۈك سوزى - بۇ «باشقۇرۇلىدىغان دېموكراتىيە». كىم تەرىپىدىن باشقۇرۇلىدۇ؟ دېموكراتىيە پەقەت ئۆزىنى مۇستەقىل باشقۇرۇشى مۇمكىن، پەقەت شۇ چاغدىلا ئۇ مەۋجۇت ۋە ياشاشقا قابىلىيەتلىك بولۇپ ھېساپلىنىدۇ».

كوۋالېۋ پۇتىننىڭ جامائەتچىلىك تەرىپىدىن كەڭ دائىرىدە پايدىلىنىدىغانلىقىنى ئېتىراپ قىلىدۇ، لېكىن بۇنى «بىزنىڭ مىللىي شەرمەندىلىكىمىز» دەپ ھېساپلايدۇ. ھازىر غەرىپ روسسىيە بىلەن بولغان مۇناسىۋەتلەردە ئۆزىنى كېيىنكى دەۋرىدىكىگە قارىغاندا مەلۇم دەرىجىدە خېلىلا سەمىمىي تۇتماقتا، - دەپ ھېساپلايدۇ كوۋالېۋ. - ئۇ چاغدا كۆپلىگەن نەرسىلەر نامەلۇم ئىدى، لېكىن ھازىر چېچەنىستاندا يۈز بېرىۋاتقان ۋاقىئەلەردىن ھېچ قانداق سىر ساقلانمايدۇ.

شۇنىڭ بىلەن بىللە، كوۋالېۋنىڭ گېرمانىيە ژۇرنالىستىغا قىلغان بىلدۈرۈشكە قارىغاندا، گېرمانىيەنىڭ چېچەنىستاندا يۈز بېرىۋاتقان ۋاقىئەلەرگە باغلىق ئىنسان ھوقۇقلىرى بويىچە ياۋروپا سوتىغا بېرىشى بىردىن - بىر توغرا ئىنكاس بولغان بولار ئىدى: «سىياسىي پراگماتىزم سۈپىتىدە كورسىتىلىۋاتقان، يېنىك مىجەزلىك بىلەن چېكارىداش بۇ رەزىللىككە قارىغاندا، مانا بۇ نورمال، قەھرىمانلىق مۇناسىۋەت بولغان بولار ئىدى».

خىتاي كوممۇنىستلىرى ئادەملەرنى گۆرۈگە ئالماقتا

ئا ق ش، نيۇ - يورك. «دوكتور گائو جاننى قاماققا ئېلىش، ئۇنىڭغا ھۆكۈم چىقىرىش ۋە ئۇنى پالاش - خىتاي ھاكىمىيەت ئورۇنلىرىنىڭ ئادەملەرنى گۆرۈگە ئېلىش ستراتېگىيەسىدىن قانداق پايدىلىنىۋاتقانلىقىنىڭ يارقىن مىسالىدۇر. ئا ق ش دۆلەت كاتىبى كولىن پاۋېل بېيجىڭغا بارغاندا خىتاي قولغا ئېلىنغان مۇخالىپلار بىلەن ئالىملارنى ئۆز دىپلوماتىيەسى ئۈچۈن غەرەزلىك مەخسەتلەردە پايدىلانماقتا»، - دەپ تەكىتلىنىدۇ ئا ق ش قا ئورۇنلاشقان «خىتايدا ئىنسان ھوقۇقلىرى» ناملىق ئىنسان ھوقۇقلىرىنى ھىمايە قىلىش تەشكىلاتىنىڭ مەتبۇئات ماتېرىيالىدا.

24 - ئىيۇلدا سوتسىولوگ گائو جان (ئايال) تەيۋەننىڭ پايدىسىغا شپىونلۇق قىلغانلىقىدا ئەيىپلىك دەپ تېپىلدى. ئۇنىڭغا شاڭگاڭ ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ پروفېسسورى، ئا ق ش پۇخراسى لى شائومىنغا «ئىچكى دائىرىدە پايدىلىنىش ئۈچۈن بەلگۈلەنگەن» ماتېرىيالنى بەرگەن دېگەن ئەيىپ قويۇلغان ئىدى. ھەر ئىككى ئالىم ئۇزاق مۇددەتلىك تۈرمە جازاسىغا ھۆكۈم قىلىنىپ، ئاندىن كولىن پاۋېلنىڭ سەپىرى ھارپىسىدا خىتايدىن ھايداپ چىقىرىلغان. شۇنىڭ بىلەن بىللە، ئىنسان ھوقۇقلىرىنى قوغداش تەشكىلاتلىرىنىڭ مەلۇماتلىرىغا قارىغاندا، ھەر قانداق مەتىن (تېكىست)، شۇ جۈملىدىن گېزىت ماتېرىياللىرىمۇ، خىتايدا «ئىچكى دائىرىدە پايدىلىنىش ئۈچۈن بەلگۈلەنگەن» دەپ ئېلان قىلىنىشى مۇمكىن.

«خىتايدا ئىنسان ھوقۇقلىرى» تەشكىلاتىنىڭ يېقىندا تارقاتقان مەتبۇئات ماتېرىيالىدا خ خ ج ھاكىمىيەت ئورۇنلىرىنى ئادەملەرنى خالىغانچە قولغا ئېلىشقا يول قويماسلىق ئۈچۈن «دۆلەت مەخپىيەتلىكى» دېگەن چۈشەنچىنى ئېنىق بەلگۈلەشكە چاقىرىدۇ. تەشكىلات كام دېگەندە ئۈچ ئادەم - كەسپىي ئىتتىپاق ئاكتىۋىستى جان شانگۈئان، ئىنسان ھوقۇقلىرىنى قوغدىغۇچى لى خاي ۋە نيۇ - يوركلۇق ژىڭنە بىلەن داۋالاش دوختۇرى تەن چۈنيان ژۇقارقىدەك ئەيىپلەر بىلەن تۈرمىدە ياتماقتا، دەپ تەكىتلەيدۇ.

جان شانگۈئان 1998 - يىلى دېكابىردا «ئەركىن ئاسىيە» رادىوسىنىڭ مۇخبىرىغا سېلىقلارنىڭ ئۆسۈشىگە قارشى دېخانلارنىڭ كۆتىرىلىشلىرى توغرىلىق خەۋەر قىلغان. بۇنىڭ ئۈچۈن 10 يىللىق تۈرمە جازاسىغا ھۆكۈم قىلىنغان.

لى خاي 1989 - يىلى 4 - ئىيۇندا بېيجىڭدا تيەنئەنمېن مەيدانىدا ھالاك بولغان ستۇدېنتلارنىڭ روېختىنى تۈزگەن. 1996 - يىلى دېكابىردا ئۇ «دۆلەت مەخپىيەتلىكنى ئاشكارىلىغانلىقى ئۈچۈن» ئون يىللىق تۈرمە جازاسىغا ھۆكۈم قىلىنغان.

تەن چۈنيان ئۆتكەن يىلى غەرىپ مۇخبىرلىرىغا «فالۇنگۇن» ھەرىكىتىنىڭ تەرەپدارلىرىغا قارشى پسىخىكىلىق تەقىپلەشلەر توغرىلىق مەلۇماتنى ئاشكارىلاشقا ياردەم بەرگەن. بۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ ئۈچ يىللىق تۈرمە جازاسىغا ھۆكۈم قىلىنغان.

بۇنىڭدىن بىر يىل ئىلگىرى خىتاي سوتى «خ خ ج نىڭ 1994 - يىلقى ئەڭ باي ئايال تىجارەتچىسى» رابىيە قادىرنى سەككىز يىللىق تۈرمە جازاسىغا ھۆكۈم قىلدى. ئۇنىڭ «جىنايىتى» ئاقش تا ياشايدىغان يولدىشىغا خخجنىڭ غەربىي - شىمالىدىكى ئۇيغۇرلارنىڭ ئىسيانلىرى توغرىلىق ماقالىلار بېرىلگەن گېزىتلەرنى ئەۋەتكەنلىكىدىن ئىبارەت بولغان.

ئۆز – تەبلىغ

ئۆزىنى ئۆلتۈرۈۋېلىشنىڭ ھاراملىغى توغرىسىدا

ناھايىتى شەپقەتلىك ۋە مېھرىبان ئاللانىڭ ئىسمى بىلەن باشلايمەن.

مۇسۇلمان ئادەمنىڭ ئۆزىنى (قايسى يول بىلەن بولمىسۇن) ئۆلتۈرۈۋېلىشى ئىسلام دىنىدا ھارام دەپ ھېسابلىنىدۇ. ئاللا تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: «سىلەر ئۆزەڭلارنى ئۆلتۈرمەڭلار» (4 – سۈرە «نىسا»، 29 – ئايەت). ئۆزىنى ئۆلتۈرۈۋالغۇچى ئاخىرەتتە ئۆزىگە [illegible] ئۆزىنى نېمە بىلەن ئۆلتۈرگەن بولسا، شۇنىڭ بىلەن ئازابلىنىدۇ. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «كىمكى ئۆزىنى تاغدىن (ئېگىزدىن) تاشلاپ ئۆلتۈرۈۋالسا، ئۇ ئادەم جەھەننەمدە ئېگىزدىن تاشلىنىپ ئازاپ قىلىنىدۇ. كىمكى زەھەرلىك دورا ئىچىپ ئۆلتۈرۈۋالسا، جەھەننەمدىمۇ زەھەرلىك دورا ئىچۈرۈلۈپ ئازاپ قىلىنىدۇ. كىمكى ئۆزىنى تۆمۈر بىلەن زەخمىلەندۈرۈپ ئۆلتۈرۈۋالسا، جەھەننەمدىمۇ شۇ تۆمۈر بىلەن ئۆزىگە ئازاپ سېلىنىدۇ» (ئەبۇ ھۈرەيرە رىۋايەت قىلغان).

ئامما، مەزكۇر ئادەمنىڭ دۇنيادىكى جازاسى: ئۆلتۈرۈلۈش ئۈچۈن دورا ئىچىپ، دورىنىڭ تەسىرى زور بولمايلا، ھايات قالسا، ئۇنداق ئادەمگە شەرىئەتتە تەنزىر ئۈرۈلىدۇ. بىرەر كىشىگە ئەگەر ئېغىر كېسەل يەتسە ياكى بىرەر قاتتىق خاپىلىق يەتسە، ئۇ نىڭغا بەرداشلىق بېرەلمەي ئۆلۈمنى ئارزۇ قىلىشى ھارامدۇر. بۇ ھەقتە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «سىلەرنىڭ بىرىڭلارغا بىرەر زەرەر يەتسە، ئۇ زەرەرنىڭ جەھەتىدىن ئۆلۈمنى ئارزۇ قىلمىسۇن. ئەگەر ئامالسىز قالسا، ئى ئاللا! ئەگەر ماڭا ھاياتلىق ياخشى بولسا جانىمنى ھايات تۇتقىن. ئەگەر ۋاپاتلىق ياخشى بولسا مېنى ۋاپات قىلدۇرغىن، دېسۇن» (بۇخارى ۋە مۇسلىم رىۋايەت قىلغان).

ئەگەر ئادەم ئۆز كېسەللىكىنىڭ ساقىيىشىدىن ئۈمۈت ئۈزۈپ ياكى بىرەر ئېغىر خاپىلىق تۈپەيلىدىن ئۆلۈمگە ئالدىراپ، ئۆلسەم قۇتۇلىمەن دەپ ئۆزىنى ئۆلتۈرۈۋالسا، بۇ تېخىمۇ ئېغىر گۇناھ. ئۇ ئادەم ئۆلگەندىن كېيىن نېمە ئىشلارنىڭ يۈز بېرىشى بىلەن ئاللاغا مەلۇم. چۈنكى ئاخىرەتنىڭ ئىشى غايىب ئىشلاردىن بولۇپ، غايىپنى ئاللادىن باشقا ھېچ كىم بىلمەيدۇ. ئاللاتائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: «غايىپنى ئاللادىن باشقا كىشى بىلمەيدۇ».

بەزى كېسەللىكنىڭ ساقىيىشىدىن دوختۇرلار ئۈمۈت ئۈزگەن، [illegible] ئاللا تائالانىڭ شىپالىق بېرىشى بىلەن ساقايغانلارمۇ بار. شۇنىڭدەك ئېغىر خاپىلىق ۋە غەم – ئەندىشىگە پاتقانلاردىنمۇ ئاللانىڭ رەھمىتى بىلەن غەم – ئەندىشىدىن خالى بولغانلارمۇ بار. شۇڭلاشقا مۇسۇلمان ئادەم مەيلى ئېغىر كې-سەل بولسۇن ۋە ياكى قاتتىق خاپىلىققا ئۇچرىغان بولسۇن، ئۆزىنى ياراتقان بىر ياراتقۇچىنىڭ بارلىقىنى، ھەممە ئىشنىڭ شۇ ياراتقۇچىنىڭ ئىلكىدە بولىدىغانلىقىنى ئېسىدىن چىقارماي، ئۇ ياراتقۇچىنىڭ رەھمىتىدىن ئۈمۈت ئۈزمەي، سەۋر قىلىپ ھەم بىلگەن – بىلمەي ئۆتكۈزگەن گۇناھلىرىغا چىن دىلىدىن تەۋبە قىلىپ ئىستىغپار ئېيتسا، شۈبھىسىزكى ئاللاتائالا ئۇ بەندىگە رەھمەت قىلىدۇ. ئاللا تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: «شۈبھىسىزكى، ئاللا سەۋر قىلغۇچىلار بىلەن بىللە». بەزى ئادەملەر ئۆزىنىڭ يوقسۇزلۇقى تۈپەيلىدىن ياكى كېسەللىكتىن قۇتۇلالماي بالا – قازا ياكى ئۆزۈلۈشسىز جۇدالىق تۈپەيلىدىن جېنىدىن تويۇپ ئۆزىنى ئۆلتۈرۈۋالىدۇ. ئەگەر ئۇلار ئازراق ئەقىل ئىشلىتىپ، زامانىنىڭ بىر ھالەتتە تۇرمايدىغانلىقىنى، كۈلپەتلەرنىڭ ئۆتكۈنچى ئىكەنلىكىنى، شۇنداقلا ئۆزىنى ھەممە ئىشنىڭ ئاللانىڭ تەقدىرى ۋە قازاسى بىلەن بولىدىغانلىقىنى ئويلىسا، ئۇنداق ئاخماقلىقنى قىلمىغان بولاتتى. بەزى ئىمانى ئاجىز كىشىلەر ئېغىر خاپىلىق ئۈستىدە تۇرغىنىدا سەۋر قىلالمىغان بولسىمۇ، لېكىن شەيتاننىڭ ئازدۇرۇشى بىلەن ئۆزىنى ۋە پەرزەنتلىرىنى ئۆلتۈرۈۋالىدۇ. ئاللانىڭ غەزىپىگە ئۇچرىغان ھالدا ئۆلىدۇ.

ئىنساننىڭ ئۆزىنى ئۆلتۈرۈۋېلىشى، خۇدادىن يۈز ئۆرۈگەنلىك، بۇ ئاشقان ھېسابلىنىدۇ. ئەقىللىق ئىنسان ياخشى – يامانلىقنى ئايرىپ، ئۆزىنى قاتتىق ئېغىر گۇناھقا ئاتىمايدۇ.

شۇڭلاشقا مۇسۇلمان ئادەم ئۆز بېشىغا ھەر قانچە ئېغىر خاپىلىق، بالا – قازا كەلسىمۇ، سەۋر قىلىپ، پەرۋەردىگاردىن مەدەت تىلەپ ھەم ئۈمۈت كۈتۈپ تۇرۇشى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ كۆرسەتمىسى بويىچە لازىم نامىزى ئوقۇپ، بېشىغا كەلگەن بالا ۋە غەم – ئەندىشىدىن تېزىرەك قۇتۇلۇشنى ئاللادىن تىلىشى كېرەك. ئۇيگە ھەرگىز ئىنسان بەزىبىر چاللا مولا ۋە داخانلارنى تەكلىپ قىلىپ، خەتتە ئوقۇش نامى بىلەن شىرك دىنسىزلىق يات يولغا ماڭماسلىقى كېرەك.

جانابىي ئاللا بىز مۇسۇلمانلارنى توغرا يولغا باشلىغاي، ئۆزىنى ئۆلتۈرۈۋېلىشتەك قەبىھ گۇناھتىن ئۆتكۈزۈپ سېلىشتىن ساقلىغاي، ئامىن!

ئابدۇكېرىم قارىم.

(«جۇڭگو مۇسۇلمانلىرى» ژۇرنىلىدىن ئېلىندى.)

خىتاي كاپىتالى سېلىنغان ئاقتۆبە كارخانىسىدا قازاقىستان ئىشچىلىرىنى كەمسىتىش

قازاقىستان جۇمھۇرىيىتى ئەمگەك ۋە ئاھالىنى ئىجتىمائىي ھىمايە قىلىش مىنىسترلىكىنىڭ ئاقتۆبە ۋىلايىتى بويىچە دېپارتامېنتىنىڭ ئەخباراتى بويىچە، رېگىونىدا خ خ ج نىڭ 100 پىرسەنتلىك ئىنۋېستىتسىيە خىراجىتى قانۇنسىز ئىشلەمەكتە. دېپارتامېنتنىڭ باش ئىنسپېكتورى ئامانگېلدى ئىسمائىلوۋنىڭ تەكشۈرۈشلىرىدە قارىغاندا، ئۇلارنى ۋاتاۋۇل گاز ئىشلەش زاۋۇدىنىڭ قۇرۇلۇشىغا خىتاي نېفت ئىنژېنېرلىق قۇرۇلۇش شىركىتىنىڭ شوبە كارخانىسى جەلپ قىلغان. ئىسمائىلوۋنىڭ تەكشۈرۈشىچە كارخانا پەقەت 155 چەت ئەللىكنى جەلپ قىلىشقا رۇخسەت ئالغان، لېكىن تەكشۈرۈش ۋاقتىدا ئۇلار 255 ئادەم بولۇپ چىققان.

كارخانىدا ئىشلەۋاتقان قازاقىستان پۇقرالىرىنىڭ سانى 92 ئادەمنى تەشكىل قىلغان. لېكىن خىتاي تەرەپ بەزىلەر بىلەن ئايرىم ئەمگەك شەرتنامىلىرىنى تۈزمىگەن. 39 قازاقىستانلىق شەرتنامىسىز ئىشلىگەن.

«خىتاي نېفت ئىنژېنېرلىق – قۇرۇلۇش شىركىتىنىڭ شوبە تەشكىلاتىدا» ئەمگەك تۈزۈمىگە خىلاپلىق قىلىشلارمۇ ئورۇن ئالغان. ئىشچىلارنى نورمىدىن تاشقىرى ۋە شۇنداقلا دەم ئېلىش كۈنلىرى ئىشلارغا جەلپ قىلغان. مەسىلەن، كارخانا شوفېيورلىرى ئېيىغا 203 سائەت ئىشلەيدۇ، ئەمدى قانۇن بويىچە بۇ 175 سائەت قىلىپ بەلگۈلەنگەن.

ئىسمائىلوۋنىڭ تەكشۈرۈشىگە قارىغاندا، خىتاي كارخانىسىدا كەمسىتىش فاكتىمۇ پاش قىلىنغان. خىتاي ئىشچىلىرى ئىش كىيىملىرى ۋە بىخەتەرلىك ۋاسىتىلىرى بىلەن تەمىنلەنگەن، قازاقىستان ئىشچىلىرى بولسا ئۇلاردىن بەھرىمان ئەمەس. قازاقىستان ئىشچىلىرىغا ھەتتا تازىلىق – مەئىشى بولمىلىرىمۇ بېرىلمىگەن.

«خىتاي نېفت ئىنژېنېرلىق – قۇرۇلۇش شىركىتىنىڭ شوبە تەشكىلاتىنى تەكشۈرۈش بويىچە بارلىق ماتېرىياللار دېپارتامېنت تەرىپىدىن ۋىلايەتلىك پروكۇراتۇرىغا تاپشۇرۇلغان. ئۇنىڭدىن تاشقىرى، يېقىندا دېپارتامېنت ۋىلايەتتىكى ئەڭ چوڭ كارخانىلارنىڭ بىرى – «ئاقتۆبېمۇنايگاز» شىركىتىنى كومپلېكسلىق تەكشۈرۈشنى باشلىدى، ئۇمۇ خىتاينىڭ قاتنىشىشى بىلەن ئىشلەيدۇ.

ك. ئايبوسىنوۋا.

«پانوراما» گېزىتىدىن.

يېڭى شېئىرلار

رەخىم ھەبىبىي

ئەقىدە

باقمىساڭ باقما دوست خاپا بولمايمەن،
لاي سۈزۈپ ئىچكەن كوپ ئاددى ئۆيغۇرسەن.
ئاچاكىمۇ ئاچچىق زەپ قورقۇلغايمەن،
ئۆرۈپ چىشلەپ خام سۈتنى ئىچكەن قورتقۇرسەن،
ئەسلىدە لېيىڭ بوش خۇدا ئۇرغۇرسەن.

ئېلىم دەپ، بىلىم دەپ ۋۇرسەم پەرۋانە،
ئوتقىمۇ ئۆزەمنى ئۇرسام ھەر ئانە.
دېمىدىڭ ياۋغا قارشى مەردانە،
دېدىڭكەن مېنى كام ئەقىل سەرسانە.
مەيلى مەن ۋۇركەيمەن شۇنداق ۋەيرانە.

دولۇتىم قۇشلىرى باشتا ئايلانسا،
تارتىنماي كۆچۈكلاپ ۋۇردۇڭ ئەتراپتا.
قازنىم، چومۇچۇم سەنچۈن مايلانسا،
توختىماي قالدىڭكەن ھامان قاتراشقا.
ئالدىڭكەن مېنى ھەم بۇلبۇل دەپ سايراشقا.

بېشىمغا كۈن چۈشسە دالدا بولماستىن،
كورسەڭمۇ كورمەس بوپ قاراپ قويماستىن،
ۋاز كەچتىڭ ئىلپەتلىك بىللە ئويناشتىن،
ئۆتتۈپسەن ئەقىدە قايىنام بويلاشتىن،
قاپەنا ئىنسانىي ئويلا ئويلاشتىن.

مىللەتچى ئاتالسام قورقۇپ سەن قاچتىڭ،
دوستلۇقنىڭ گۈلىنى ئاياققا باستىڭ،
ياۋىمىز ئالدىدا خۇش چىراي ئاچتىڭ،
ئۇنىڭ غەرەزىگە ئوڭ قولاق ئاستىڭ،
ساڭمۇ، ماڭمۇ ياۋدىن نە تاپتىڭ؟!

پۇل

پۇلنىڭ ئىككى يۈزى باركى: بىرى قارا، بىرى ئاق،
يەتكىچە ئۇ خۇددى پەرى، ئالدىن باقساڭ سەت بەتباق.
جىمى پۈتكەن ياخشىلىقلار ئۇنىڭ بىلەن نىجاتلىق،
ھەمدە ھامان باشلىنىدۇ جىمى كىچىك – چوڭ چاتاق.

پۇل ئەسەبىنىڭ كۆشەندىسى ھەم رەھىمسىز قاتىلى،
پۇل يەنە بىر ئومۇرنىڭمۇ راھەت، غەزنە ھاسىلى.
ئەۋۇ قاتىل قان ئىچەركى بەزەن ئومۇر قىسقارتىپ،
ئەپىلىك جانغا پايدا بېرەر ئۇنىڭ چەكسىز پاسىلى.

پۇلدىمۇ بار ھالال – ھارام، ئايرىش مىڭ تەس ھاياتتا،
ئاكا بىقىپ دوس، يار، ئۇققان، پەرزەنت تۇرار سىناقتا...
پۇل: تەكەبىۇر، بوۋەك، ياكى ھورۇن قىلماق خىسلەتلىك،
ئەگەر سەلبىي خۇلۇق پۈتسە جېنى قالار قىيناققا...

پۇل كام چاغدا جەبدەس، چاققان، ئەقىللىق ھەم بولغانلار،
پۇلدار بولسا، ئۆزگەرمىسە، دېيىمىز ئېزگۈ تۇرغانلار...

پۇللۇق ئاقىل، پۇلسىز نادان خەقتىن ئەسلى يامانراق،
بولسا ئۇ بىر رەھىمسىز جان، بولار خۇدا ئۇرغانلار...

پۇل قەيەردە، ۋاي!.. شۇ يەردە، ۋاي!.. شۇ يەردە ئالامەت،
پۇل بىلەن تاج – دولەت قۇشمۇ قونار باشقا سالامەت.
بىراق شۇ پۇل ھەق يولدىن مېڭىپ تېپىلغان بولسا،
ئايھاي يولەن!.. ئېيتار كىشى ھەم ئەل ئارا كارامەت...

چىڭ سىقىمداپ تۇتساڭ قاتتىق پۇل قۇشۇڭنى بېخىلدەك،
ئۇ ئۆلىدۇ، بوش تۇتساڭ ئۇ ئۇچۇپ كېتەر، دەرسەن خەپ.
پۇشمان زەھەر يېسەڭ جانغا ئازاپ بېرەر ئاقىۋەت،
ئەركىمىزدۇر ئاقتامىدەك، پۇل بىلەن كوكلەر پەقەت...
ئەل بەختىگە ئىشلەتسەڭ پۇل،
كەتمەس – كەتمەس ھېچ بەزەپ!...

ئاخىرى تاڭ ئاتامدىكەن؟

تاڭ سەھەردە تۇغۇلساقمۇ،
قاپتۇ ئومۇر تۈن كېچىگە.
قانچە ۋىرتتۇق تۈن پەردىسىن،
جارتىلدىتىپ ئىچ – تېشىگە...
بىزمۇ ئېدۇق زورلا كەبىي،
بىر خۇدانىڭ ئوز بالىسى.
قايدىن چىقتى يەر يۈزىدە،
بىزگە باققان كوز ئالىسى؟
كورۈنمەيدۇ تاڭ زىياسى،
زار ئەيلەتىپ دەل ئۈزۈلدىن.
سەۋرە زوقۇم لىچۇۋەردىق،
تېخىچە بىز شۇ بۇرۇلدىن.
ئومرۇمىزنىڭ يورۇق كۈنى،
ئاخىر نۇرلۇق بولۇپ چاقنار،
خوشاللىقتا كەتسەك كۈلۈپ،
ئۈنلىرىمىز كوكتە ياڭرار.
تۈن باسسىمۇ يۈگۈن قانچە،
قانچە قارا قاراڭغۇ بوپ؛
ئاخىرى تاڭ ئاتامدىكەن؟

تارىخىمىز ئەستىرىدە...

مەدەنى مىللەتلەر كەركەپ تاپالمسا،
سوھبەتداش ئالدىدا بەت كوز ئاچالمىسا،
دوستنى كوككە خوپ ئېتىپ ماختايدىكەن،
سۆدىن قۇرۇق چىقار كەپ ئېپ قاچالمىسا.

بىزنىڭچۇ قاپسايدۇ قارا، دەپ ئاپ – ئاقنى،
يارغىدەك قىلىدۇ غېيۋەت داپ – دۇمباقنى.
خىجىللىق بەزمىدە كوز ئاچماي جولۇشۇپ،
بەر ئالمسا قوزغايدۇ بېھۇد چاتاقنى...

ئەرىبۇ، ئەللاما بىزدە ھەق تەرغىبچى،
كوز ئىلىكە خەلقچىل روھنى سىڭدۇرگىچى.
قاتماس قىسىپ مىللىتى كەدىنىنى مايلاپ،
قۇللۇققا ئەق كونگەك قىلار بىر ئۈلگىچى...

خاس ھاجىپتىن تارتىپ ھەممە ئوتتى سايراپ،
ئېلىگە ئادىللىق سىڭدۇرۇپ چىڭ جايلاپ.
كورەلمەسلىك ئوتنى ئىچىدىن ئوچەرمەككە،
قۇرۇق گەپ توكۇشكەن ئەسىرو، ژىل، ئايلاپ...

مەنسەپخورلۇق دەردى – بالاسىنى كوممەي،
بولگۈنچىلىك ئاپەت ئوتى ئەسلا ئوچمەي،
ئىچى تار، كوڭلى – كۆيى بۇزۇق پېتى قالدى،
نىزانىڭ زەھەرىن مەي دەپ ئىچتى مەي – مەي!..

ياتقا يار، ئۆزگە ياۋ بولۇپ نە خىسلەتكىن؟
مىللەتتىن ئېنىشچۇ، كەلتۈرەر قىسمەتتىن،
قىسمەتتىن مىڭ مىڭنى كورمەكتىمىزكى،
بىر تۇرغۇچقا كەلمەيمىزكى ئېچۇنكىن؟

تاما – تاما...

خەلق ماقال تەمسىللىرى بىر – بىردىن،
خۇددى يارقىن كورۇمەن نۇر – قۇياشدەك.
مەنالىرى ئۇلۇق مۇھىت مىڭ قىردىن،
داۋالغۇيدۇ دىلىمدا خوپ سىرداشدەك.

«تاما – تاما كول بولار» دەپ خەلقىمىز،
تېمىپ – تېمىپ كول تۇشقۇزماس، ھەيرانمەن...
نېمە بولۇپ كەتكەندۇ بۇ قەلبىمىز؟!.
چۈشۈنەلمەي ئومۇر بويى سەرسانمەن.

خەلقىم ماقال – تەمسىلدە ئوغۇز تەم،
ئانا سۈتى تېتىپ تۇرار ئوقۇسام.
بىر چېكىتى خاتاسىز تەل – توكۇز ھەم،
دانا سىما چۈشۈمدىدۇر ئۇخلىسام.

ئەشۇ مەتبە – مەجمۇئە كول تولمىدى،
بىر تامچىدىن تامچىلىسا تولاتتى.
ئازاتلىقنى ئۆيغۇر ئوقتا ئالامتى،
ئوقمۇ پۇلغا سېتىۋالماي بولامتى؟..

پۇل ۋە ئوقى جىقنىڭ ئەركى باربىكەن،
ئاكا كاداي خەقنىڭ يولى تاربىكەن.
مۇشۇ كەمدە ئۆيغۇردىن كاس قايدىكەن،
بېخىللارنىڭ بولار كۈلى خاربىكەن!..

بۇ دەرتلەرگە داۋا بارمۇ؟

قىپ قىزىل ساپ قىيغاق شېغىل تاشلىق يولغا،
كىرىپىقۇ بىز قاپتۇق ئالماي قورال قولغا.
يالاڭ ئاياق قالغان پۇتقا ئاپماي چورۇق،
ئەقەللى تىغ، ئوقيا ئاسالماپتۇق دولغا.

دۇلدۇل ئۇتكۈل يوق مىنگىدەك خوتەك، توپاق،
ھېچ بولمىسا بولالمىدۇقمۇ تەڭ ئوتاق.
مىڭنى چەيلەپ، بىرنى خوش ھال قىلغانلارنى،
قانداق پاناگاھىمىز دەپ ئاچماق بار قۇچاق.

خار خەلقىمىز تومۇر تۇلپار كورەر كوپ – كوپ،

كوچىسىدا توختىماي تېز ئاقسا ئوتتۇپ.
تومۇر تۇلپار مىنىش ھەم كوپ پۇل ساناشنى،
ئوتمەكتىمۇ ئۇخلاپ چۈشىدىلا كورۈپ.

پەرۋانىلار ئوزلىرىنى ئورغىدەك ئوت،
يالقۇنلىغان گۈلخانلارنى ياقالماي خوپ.
ئوتەرمىزمۇ خالىيلۇننى، مەشۇغۇمنى –
لېيتىپ كېتتۇرىمىزمۇ قولاق ئۇتتۇپ.

خالىيلۇننى، مەشۇغۇمنى ئېيتتى دېسەم،
خوشال – خورام بولۇپ كەتكەن دېمەك شۇ دەم!
ئارزۇ – ئۇمۇت كومۇلگەشكە دىل قەھرىگە،
يوقمۇ دەيمەن بۇ دەرتلەرگە بىرەر مەلھەم؟!

نېمە ئۈچۈن قۇرالمايمىز ئوتلۇق ئوچاق؟
ھەر تەرەپتە سەپ – ساتماقتا مىڭ خىل قورچاق!..
قۇرسا ئوچاق ئوتۇن سېلىش نېچۈك يات ئىش،
بۇ دەرتلەرگە داۋا بارمۇ؟ جىققۇ توساق!..

ئاھ، ئىندا!...

دوزاقتىمۇ ئۆزەمنى نەق ئەركىن ئازات سەزگەندەك،
بېھىشنىڭ ھەم ئۇمۇتمۇ دىلىمدا خوپ كەزگەن بەك...
كۆلدى دەپمۇ، ئوينىدى دەپ
ھېچ ئويلىماڭ دوست – دوشمەن!
مونۇ ھايات مېنىڭ ئۈچۈن دوزاقتىنمۇ بېتەررەك!..
ئېمىشكىمۇ تورەلدىمەن دەپمۇ پۇشمان قىلمايمەن،
ئوت ۋۇرەكنى زېدە قىلىپ تىلىم – تىلىم تىلمايمەن،
مەجەپ رۇس ھەم ئېنگلىزنىڭ ئوغلى بولۇپ قالمىدىم –
دەپمۇ ئارمان يايلىغا ئېسىلمايمەن، ۋۇرەك باغرىم تىلمايمەن.
مەھكۇم ئەلنىڭ ئوغلىكەنمەن، ئەلەم ئوتتا ئاۋلاندىم،
ياۋ ئالدىدا كىيىك، توشقان بولۇپ قىلچە ئاۋلاندىم.
ئولمۇدۇممەن، ئولمەس بولۇپ، ئەل يادىدىن چىقماس بوپ،
ئەللىك مىڭلاپ شاكىرتلىرىم، ئۇستازى بوپ سايلاندىم.
ھەي رەخىم! سەن ئىندارىڭنى قويغىنا!
يېڭى – يېڭى دىلدارىڭنى توتقىنا!..

ھورمەتلىك «يېڭى ھايات»!

ھازىر كوپلىگەن سورۇنلاردا ئاتاقلىق يازغۇچى زوردۇن سابىرنىڭ يېڭى ئەسىرى «ئانا يۇرت» ناملىق ترىلوگىيەسى توغرىلىق سوز بولماقتا. مەزكۇر كىتاپنى تېپىش بەسىي مۇشكۇل بولغانلىقتىن، ئەگەر مۇمكىن بولسا ئۇنىڭ ئايرىم باپلىرىنى گېزىتخانلارغا تونۇشتۇرۇش ھەقىقىي مۇددىا بولغان بولار ئىدى.

ھورمەت بىلەن: شەمشىدىن ئىمانغوجايېۋ، غىلاجىدىن قېيىم، ئومەرجان نىيازوۋ، مەكسۇر روزىباقىيېۋ، ئۇتتۇق ئىسرائىلوۋ، مۇختەر ئەسمەتۇللايېۋ ۋە باشقىلار.

ئالمۇتا شەھىرى، دروۋبا مەھەللىسى.

* * *

تەھرىراتىمىزغا مۇنداق ئىلتىماسلار باشقا يۇرتلاردىنمۇ كەلمەكتە. بىز كوپلىگەن گېزىت مۇخلىسلىرىنىڭ ئىلتىماسلىرىنى قانائەتلەندۇرۇش ئۈچۈن ھازىرقى زامان ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ يېتۈك ۋەكىللىرىنىڭ بىرى، «ئىزدىنىش»، «ئاتا» ناملىق رومانلىرى، كوپلىگەن پوۋېستلار ۋە ھېكايىلار توپلاملىرى ئارقىلىق يالغۇز ئانا ۋەتەندىلا ئەمەس، بەلكى چەت ئەللەردىمۇ كەڭ دائىرىدە ئېتىراپ قىلىنغان مەشھۇر يازغۇچى، مەرھۇم زوردۇن سابىرنىڭ «ئانا يۇرت» ناملىق ترىلوگىيەسىنىڭ ئايرىم باپلىرىنى دىققىتىڭلارغا ھاۋالە قىلىۋاتىمىز.

تەھرىرات.

ئانا

زوردۇن سابىر

6

.... ئىلى دەرياسى ئەجەپ كەڭ، ئەجەپ گۈزەل دەپ ئويلاتتىم، ئەندى ئۇنىڭ تارىيىۋاتقانلىقىنى، بۇلغىنىۋاتقانلىقىنى بىلدىم. بىزنىڭ يېرىمىزدا بەزىدە ئوز ئېكىلىرىگە ئورۇن تېپىلمايدۇ، ئانا تۇپرىقىمىزغا ھەر كۈنى نەچچە يۈزلىگەن، مىڭلىغان ئادەمنىڭ قېنى توكۇلىدۇ، ئەجەبا شاگىخەي كوچىلىرىدا لوكچەكلىك قىلىپ ژۈرگەنلەردىن جاڭ كەيشى جۇڭگونى سورىغاننى ئاز دەپ، شېڭ شىسەي كېلىپ شىنجاڭغا دۈبەن بولۇۋالدى. ما جۇڭيىڭ، جاڭ پېيىۋەن، ليۇ ۋېنلۇڭ دېگەنلەر بىزنىڭ يېرىمىزگە كېلىپ خوجايىنلىق تالاشتى. ئۈچ مىللىوندىن جىق ئۇيغۇر ۋە يەنە باشقا مىللەتلەرمۇ بار جايدا يۇرت سورايدىغانلار باردۇر دەپ ئويلاپمۇ قويمىدى، ھەي ئۇيغۇر، سەن بىر تىنچ ئوتلاۋاتقان قوي، سىرتتىن بورە كەلسىمۇ، ئېيىق كەلسىمۇ كەلگەنلىكى مەخلۇقنى ئوزەڭگە ئوخشاش قوي دەپ ئويلايسەن. ئۇنى ياپلاقتا ئوتلىسۇن، يايلىسۇن دەيسەن. ئۇنىڭ قەستى ئوت - چوپتە ئەمەس، سەندە. ئۇ سېنى ئوزۇق قىلماقچى، ئوتلوغىڭنى يوقاتماقچى، سەن بۇنى بىلمەيسەن. بىچارە غوجانىياز ھاجى بورە بىلەن ئېيىقنىڭ ئالدىمىغا چۈشتى. ۋەھشىي ھايۋانىنى قوي دەپ ئويلاپ ئۇلارنىڭ ئۇكىسىغا كىردى، بىز ھازىر ئۇنى خائىن دەپ تىللاۋاتىمىز، قوشاقلارغىمۇ قاتتىق تېخى. بىزدىن چىققان نىيزەرخان غوجا چېغىدا ئىلىنىڭ دوتىيى بولىۋىدى، غوجانىيازنى خائىن دېيە خائىن دەپ تىللايدىغان بولۇۋالدى. تۇرداخۇن بايدىن دوتەيلىكنى ئۇنىڭغا ئېلىپ بېرىپ، تۇرداخۇن باي، سىراجىدىنبايلارنى خائىن قىلىپ تۇرمىگە سالغىنىغا بۇ غوجام شۇنچە خۇشال بولامدىغاندۇ - ھە؟ ئالتە بۈيۈك سىياسەت دېگىنى قەغەزدە، ئېغىزدىلا ئېيتىلىدىغان گەپكەن، بولمىسا ئالتە بۈيۈك سىياسەتنىڭ بىرى مىللەتلەر باراۋەر بولۇش ئەمەسىدى. قېنى ئۇ باراۋەرلىك؟ ھوقۇق ئېگىلىرى تامامەن خەنزۇ، ئۇلارنى باقىدىغانلار بىز خەق، تۈرمىلەردە ئولۇۋاتقان، ھەممىلا جايدا ئۇتتۇلۇۋاتقانلارمۇ بىز خەق!

ھەممە گۈناھ تارانچىدا، يەر تېرىغان بۇغدايچىدا،

باشقا كەلگەن بۇ دەرتلەرگە ھامان چىدا،

ھامان چىدا!...

بۇ شېرنى كىم يېزىۋىدى - ھە؟ نەسىھا دامولللىمۇ؟ ئۇ كىشىنى، زىنىر پاخلىدا تىزلىنىپ ئوقۇيدىغانلارنى ئورۇندۇق - ئۇستەلدە ئولتۇرۇپ ئوقۇيدىغان قىلىپ قويغىنىغا سەن جەدىت دەپ دەررە بىلەن ئۇرۇپ ماگالماس قىلىۋېتىشتى بىزنىڭ چالا موللىلىرىمىز. بىچارە دامولام ئاخىر غۇلجىنى تاشلاپ چەت ئەلگە يامانلاپ كەتتى... بىزنىڭ ئادەملىرىمىز قاچانغىچە يول ئىزدەيدىكىنتاڭ. شېڭ دۈبەنگە تايىنىپ بەخت تېپىش يولى سابىت دامولللىنىڭ يولىنى تۇتۇپ ئىسلام جۇمھۇرىيىتى قۇرۇش يولى، كېيىنكىش ئىتتىپاققا تايىنىپ بايلارنى يوقىتىپ، كەمبەغەللەر دولىتى - سوتسىالىزم قۇرۇش يولى، كومىنداڭنى ئاغدۇرۇپ، شېڭ شىسەينى يوقىتىپ يەنەندىكى ماۋزېدۇڭنىڭ ئەسكەرلىرىنى باشلاپ كېلىپ كەمبەغەللەرگە ھاكىمىيەتنى ئۇتقۇزۇش يولى... نىزەرخان غوجامنىڭ ئاغزىدىن شېڭ دۈبەن چۈشمەيدۇ، موللاملار سابىت دامولللىنى ماختايدۇ، غوجانىياز ھاجىنى تىللايدۇ، ماـ مۇت سىجاڭ دېگەن كىشىنىڭ ئارزۇسىنى قىلىدۇ... مەنچۇ؟ ھازىرغىچە نېمىشكە ئوزۇمدىن: سېنىڭ تەشەببۇسىڭ نېمە؟ دەپ سوراپ باقمىدىم - ھە؟ شۇنچە كىتاپ ئوقۇدۇم، شۇنچە تالاش - تارتىش، مۇلاھىزىلەرنى ئاڭلىدىم، شۇنچە ئويلىدىم، شۇنچە نەپرەتلەندىم، ئىرادەم كۈچلۈك، ئولۇشكە قەسەميات قىلدىم، ھەممىنى تىللىدىم، ھەممىدىن نەپرەتلەندىم، ھەممىنى ياقتۇرمىدىم، ھەممىدىن ۋاز كەچتىم... مەن نېمە قىلماقچى؟ نېمىشكە بۇ سوئالغا جاۋاپ تەييارلىمىدىم - ھە؟ نېمىشكە ئاپامنىڭ ئولۇمى، دادامنىڭ ناھەق سولىنىشى، ئۇكىلىرىمنىڭ خورلىنىشى بىلەنلا بولۇپ قالىمەن - ھە؟ دادام شەگگەن يامۇلدا ياغاچ سالاسۇنىنىڭ ئىچىدە ناخشا ئېيتىپ ئولتۇرۇپتۇ، چوڭ ئىنىم مۇختەر باينىڭ قويچىسى، ئىككى كىچىك ئىنىم كىچىك دادامنىڭ ئويىدە، سىڭلىم مومامنىڭ يېنىدا، مەن بولسام بىر سەرگەردان، بېشىم قايغان، پۇتۇم تايغان يەردە ژۈرىمەن، ھۆسەنباينىڭ زاۋۇدىدا ئىشلەپمۇ باقتىم، بۇ ژىل قىشلىق تەتىلدە پىلچى خاڭغا چۈشۈپ بىر ئاي مەدىكار بولۇپ كومۇر ئۇكاكلىرى ئۇستىدە دوم يېتىپ - دوم قوپۇپ ئىشلەپ خېلە پۇل تېپىۋالدىم، ئۇكىلىرىمنى خۇش قىلىدىغان بولدۇم، ئاھ ۋەيرانچىلىق! دادام سولانمىغان بولسىمۇ بۇ كۆنلەرنى ماڭا كورسەتمەس ئىدى. ئۇقۇغانلار يەرنى سات دېيىشىدۇ، يەر دادامنىڭ. دادامنىڭ بايلىغى بىلەن ياخشى كۈن كورسەم مېنىڭ قەسەملىرىم، ۋەدىلىرىم بىكار بولامدۇ؟ مەن ئېغىر ئەمگەككە پىشتىم، قوللىرىم قاداقلاشتى، تاپانلىرىم ئېيىقنىڭ تاپىنىدەك بولدى، تاش ئۇستىدە ئۇخلالايمەن، ئۈچ كۈن بىر نېمە يېمىسەممۇ كوزلىرىم تورلاشمايدۇ، ئەڭ مۇھىمى، تاتار قىزىنى بۇرۇنقىدەك سېغىنمايدىغان بولدۇم. بىچارە قىز ھازىر تاشكەنتكە ئوقۇشقا كەتتىمكىن ياكى تېخىچە گىمنازىيەدە ئوقۇۋاتامدىكىن. ئۇنىڭ قەيەر ئانىسى قىزىنىڭ بەختى ئۈچۈن ئوزىنى قۇربان قىلىپ نېمىگە ئېرىشەركىن؟...

نۇرى تاراقلاپ كېتىپ بارغان ئىككى ئات قوشۇلغان كۆتەك ھارۋۇدا ئولتۇرۇپ، باش - ئاخىرى يوق خىياللار بىلەن بىردە ئوزىدىن پەخىرلىنىپ، بىردە ئوزىنى تىللاپ سېغىنىش، ئازاپ ۋە ھەسرەت، ئۈمىت بىلەن تولغىنىپ نەچچە سائەتنى ئوتكۈزدى. ھەممە يەرنى ئاپپاق قار قاپلىغان، ھارۋا چاقىدىن چىقىدىغان «غاچ - غاچ» بارغانسېرى كۈچەيمەكتە، قىياش تۇمان ئىچىدە تۇگۇلاپ قالغاندەك، ئىلى دەرياسى ياقىلىرىدىكى قويۇق ئورمانلار قېتىپ قالغاندەك، نېرىدىكى بۈيۈك تاغ قارىغايلارنى قۇچاغلاپ ئۇخلاپ قالغاندەك، گويا دۇنيادا ئىككى ئات قوشۇلغان دېخان ھاۋۇسلا تومۇر تارتىلغان ئىككى چاقى بىلەن قارلىق، كاتاڭلىق يولنى غىچىرلىتىپ كېتىپ بارغاندەك، نۇرىغا بۇ قىش مەنزىرىسى زېرىكىشلىك ۋە تەنھالىق يېغىپ تۇرغان كوكۇلسىزلىك بىلەن تولغاندەك تۇيۇلدى. ئۇنىڭ ھەممىنى: مۇنۇ قىشنىمۇ، قارنىمۇ، ئاۋۇ مۇز ئاستىدا ياتقان دەريانىمۇ، يامانىيار دەپ ئاتىلىدىغان بۇ كەڭ سايىنىڭ تىك يارلىقلىرىغا ئۇگا سېلىشقان قاغا - قۇزغۇنلارنىمۇ، چىغ تۇۋىدىن ئۇركۇپ چىققان توشقان ۋە قار ئۇستىدە ئىز قالدۇرۇپ، ئوزى غايىپ بولغان ياۋايى توڭغۇزلارنىمۇ تىللىغۇسى كەلدى.

- مۇزلىدىڭمۇ نۇرى؟ - دېدى ھارۋۇنىڭ دوغىسىغا جەينىكى بىلەن تايىنىپ، ئاق پېيما كىيگەن ئاياقلىرىنى شوتىدىن ساڭگىلىتىۋالغان، ژۇگىلىرى قويال، چالا ئەيلەنگەن، تىرقىلمىغان قوي تېرىسىدىن جۇگا - شالۋۇر، بېشىغا تاشلانمىغان تېرە قۇلاقچا كىيىپ ئوزىنى قىشنىڭ غالىپ ئادىمى ھېساپلاۋالغان خۇشخۇي دېخان ئۇنلۇك قىلىپ، - ئاۋۇ تاغاردا ھەدەگگە ئېلىۋالغان مەخمەل چاپان بار، كىيىۋال بولمىسا...

- ياق، مۇزلىمىدىم، - دېدى قۇلاقلىرى ئېچىشىۋاتقان، پۇتى كويۇشۇپ، قاتتىق مۇزلاۋاتقان بولسىمۇ بىلىندۇرمەي پۇتلىرىنى ھارۋۇ پەنلىرىگە تىنىمسىز ھالدا ئۇرۇپ كېتىۋاتقان نۇرى چاندۇرماسقا سىلىپ، - كېچىگە قالمىسىزمۇ نېمە؟

- تېخى ھېزىۋەكتامغا كەلمىدۇق، گۈركىرەتمە يولىنىڭ ئۇتتۇرىسى. سوغىنىڭ كۈچىنى تۈزدە كورسەن تېخى، تولا نوچىلىق قىلما دەيمەن، پۇتۇڭنى ئاۋۇ قىل تاغار بىلەن ئورىۋال. سوغ كۈچىيىۋاتىدۇ. قارا، ئاتلارنىڭ يايلىنى قىرۇ باسقىلى تۇردى، چاقمۇ قالتىس غىچىرلاۋاتىدۇ.

- مۇزلىمايمەن، - دېدى نۇرى خۇددى ئوزىگە ئوزى جەڭ ئېلان قىلىۋاتقاندەك قاتتىق ئاۋازدا سوزلەپ، - سوۋۇرۇۋ قاتتىق سوغلاردىمۇ بېشىغا بىر چېلەك سۇ قۇياتتىكەن دېگىنە!

- كىم ئۇ سولۇئۇپ دېگىنىڭ، جۇئۇپ يۈرمەيدىكەن - دە بىزدەك؟

- جۇئۇپ دېگىنىڭ نېمە، گايتكا؟

- ھا - ھا... بىلمەمسىنا؟ بىلمەيلا قوي، ئېشەكنىڭ

- كوپتۇرمە كەپ.

- مۇنداق دە، قوينى پۈۋلىگەندەك، پۈۋلەپ يوغاتقان كەپ دېگىنە؟

- ھەئە. ناخشا ئېيتماسەن گايتكا؟

- ئېيتسام ئېيتىما، مانا ئۇمشۇق بايتوقايغىمۇ كېلىپ قالدۇق. بۇ مەھەللىنىڭ چىرايلىق قىزلىرى ھەيران قالسۇن، بىر ئېيتاي تازا!

ئويمان بايتوقاي سازى،

ئوردەكتىن تولا غازى.

بايتوقايدا يارىم بار،

ئولتۇردى ئۇنىڭ نازى!...

ئۇنىڭ ئاۋازى ژۇقۇرى، جاراڭلىق ئىدى. مەھەللىنىڭ ئىشتلىرى ئوگزىلەردىكى بىدە - سامانلار ئارىسىدا قىرۇ بېسىپ ياتقان يەرلىرىدىن چوچۇپ - تۈيرۈغىنى كوتۈرۈپمۇ باقماپسەن - دە، ھى - ھى...

نۇرى جىمىپ قالدى. ئۇ ھارۋۇكەشنى ئىچىدە تىللىدى: «يېيىشنى، ئۇخلاشنى، ئاشۇنىلا بىلىدۇ بۇ خەق، خەلق دېگەن نېمە؟ ئۇنىڭ دەردى نېمە، تەلۋى نېمە؟ مىللەت دېگەن نېمە، ئۇنىڭ ھالى قانداق دېگەنلەرنى ئويلاپمۇ قويمايدۇ. ئۈچ - تورت مىللىون ئۇيغۇرنىڭ توقسان توققۇز پۇتۇن يۈزدە توقسان توققۇزى مانا مۇشۇنداق. شۇنىڭ ئۈچۈن بۇ خەلقنى باشقا مىللەتلەر باشقۇرىدۇ. ئۇلار باشقىلار ئۈچۈن ئىشلەيدۇ، شېڭ دۈبەندەك ھەربىي بىلىمى بار، كاللىسى ئىشلەيدىغان ئادەمدىن بىزدە بىرى بولسىمىغۇ كاشكى. لېنىن، ستالىن، ماكسىم گوركىيلارغۇ يۈز ژىلدىمۇ چىقمايدۇ، ھېچ بولمىسا چاپايېۋتەك قورقماس باتۇردىن بەش - ئالتىسى بولسىمىغۇ. غېنى ئوغرىنى خەخلەر ماختايدۇ، سادىر پالۋاندىن قېلىشمايدۇ دېيىشىدۇ. ئۇنى چالا - پۇلا كورۈپ قالدىم. دوكشوپاڭ دېگەن يەرگە غېنى ئوغرى كەپتۇ دېگەننى ئاڭلاپ كىمنازىيەدىن تويىدەككە ژۈگۈرۈشۈپ كەلگىنىمىزنى قارىمامدىغان. ساۋۇت، ئالىم، ئەكبەر، ئەزىز بەشىمىز ئوغرىنى كورگىلى ژۈگۈرۈشۈپ كەلسەك، دوكشوپاڭنىڭ جاڭگۈيدىسى بىزنى كىرگۈزمىدى: چىقىشە شۇمتەكلەر، ئۇرىدۇ، چاپىدۇ، ئولتىرىدۇ دەيدۇ تېخى، بىز قورقۇپ قالدىغاندەك. ئوغرىنى كوردۇق، نېمانداق ئاغزى يامان. ھەي بالىلار دېسە بولمامدۇ، ھەي جالاپ خوتۇننىڭ بالىلىرى دەپ قىچقاردى بىزنى قاراڭغۇ بۆلۈكدا ھاراق ئىچىۋېتىپ. قامەتلىك، چوقۇر، ئاق - سېرىق بىر ئادەم ئىكەن. مالخىيىمۇ ئادەم قورققىدەك سۈرلۈك. ئېيتچۇ تېخى. تالاغا چىقىپ ئاتقا مىنىپ، پاتقاق چاچرىتىپ توخۇ بازىرىدا ئات ژۈگەرتكىنىچۇ...»

ئۇ سوقۇا چىدالمىدى. پۇتلىرى ئوزىنىڭ ئەمەسلا، قولىغى ۋىژىلداپ كويمەكتە. تىزلىرىمۇ كويۇشۇپ، تىلى قېتىپ قالغاندەك گەپكە كەلمەيدۇ.

- توختا گايتكا، مەن بىردەم چۈشۈپ ژۈگۈرەي!

- تىررر - ۋوھ! دېمىدىممۇ، تۈزدە ئاتاڭنى كورسەن دەپ، ھە، راستىمكەن؟

- ياق، تېخى ئانامنى كورمىدىم. سېنىڭدىن باشقا ھېچ كىمنى كورمىدىم. ئاتلىرىڭنى قامچىلا، مەن ئاتلىرىڭ بىلەن چېپىشىمەن.

- چۇ! - دېدى ھارۋۇكەش ئۇيۇتۇز ئېگىز تۈزلەڭدە ئاتلىرىنى قامچىلاپ. ئاتلار ئوكرەڭ تاشلىدى، نۇرى بار كۈچى بىلەن ژۈگرىدى. بېشىغا سۈكنو شەپكە، ئۇچىسىغا كونا ئورە ياقىلىق تىرىكە چاپان، پۇتىغا كونا تەتۇر باشلىق باجىنگىر كىيگەن، كۈندىن - كۈنگە بەدىنى تولۇپ يېتىلىپ بېرىۋاتقان ئون ئالتە ياشتىن تورت ئاي ئاشقان ئوقۇغۇچى ژىگىت دېخان ئاتلىرى بىلەن تەڭ ژۈگۈرۈپ ئوزۇن تۈزنى تۈگەتتى. دېخان ئاخىر بالىغا قايىل بولۇپ زوق بىلەن نەزەر تاشلىدى:

- داداڭدىن ئېشىپ چۈشىدىكەنسەن نۇرى. دا - داڭ زىيەك مەھەللىنىڭ بۈقىسى ئىدى. لېكىن يايلارنى ۋاڭ دېگۈزەلمىدى. مۇختەر بايمۇ چېچاتتۇپتەرمىكىن دېسەك، ئازمان بولۇپ قالدى، - دېدى ئۇ ھارۋۇغا سەكرەپ چىقىۋالغان ژىگىتكە قويال دېخان تىلىدا سوزلەپ، - سەنجۇسەن دېگەنمۇ بىزدەك رەپىرەپلەرنى بوزەك قىلىدۇ، غېنى ئوغرىنى سەنجۇسەندە كوينەكچان ژۈرگۈدەك دەيدۇ. جېنى تومۇر ئوخشامدۇ - ھە، شۇنداقتە، بولمىسا تۈرمىنىڭ تېمىنى تىرنىغى بىلەن تېشىپ قاچالاتتىمۇ - ھە!

نۇرى قاقاخلاپ كۈلدى:

- تىرناق بىلەن تام تەشكىلى بولاتتىمۇ، بۇمۇ بىر مۇبالىغە!

- بۇ نېمە دېگىنىڭ ھوي نۇرى؟

سىلكىنىپ ئەنسىز قاۋاشتى، ئادەملەر ھويلىلىرىدىن چىقىشىپ ئاغزىنى بۇزۇپ تىللاشتى. گايىت خىرىلداپ كۈلدى:

- قانداق، يېغىرىغا تەگدىمۇ؟

- يارايسەن، - دېدى نۇرى كۈلۈپ، - ھوكۇمەتنىڭمۇ يېغىرىغا تېگىدىغان بىر باتۇر چىقىسىدى، ھوكۇمەتنىڭمۇ ئىشتلىرى ھاۋۇشىپ، ئادەملىرى تىللاشسا جانلىرىم يايراپ كېتەتتى - دە!

- نېمە دېگىنىڭ بۇ ھوي نۇرى، ھوكۇمەت دېگەن بىر غالجىر ئىشت، خەلق دېگەن تەمتلەپ ماڭىدىغان بوۋاق. ھوكۇمەتكە كىمنىڭ چامى يېتىدۇ ئۇكا؟

- خەلق دېگەن دەريا. بىلەمسەن، ئۈچ - تورت مىللىون خەلق دېگەن چوڭ دەريا. شېڭ دۈبەننىڭ ئون - ژىگىرمە مىڭ ئەسكىرى بار. شىنجاڭدا ئىككى يۈزنەچچەمىڭ خەنزۇدىنمۇ ئاران ئوندىن بىرى شېڭ دۈبەننى قوللايدۇ، خەلق دېگەن دەريا، ھوكۇمەت دېگىنىڭ ئەخلەت، دەريا ئەخلەتنى ئېقىتىپ كېتىدۇ. بىراق دەريا توڭلاپ قالغان، خەلق ئويغىنىدۇ، تۇرۇك ئېرىيدۇ، زۇلۇم تىغى سوگەككە يەتتى. نەچچە مىڭ، نەچچە يۈز مىڭ بىگۇناھ ئادەم ئولتۇرۇلىدى. شېڭ دۈبەن جاڭ كەيشىنىگمۇ نەچچە مىڭ ئادىمىنى ئولتۇرۇپ بولدى. ئۇ ئەندى زورىيىۋېلىپ كېڭەش ئىتتىپاقىغىمۇ قارشى چىقىۋاتىدۇ. ئۇنىڭ كېڭەش كومپارتىيەسىگە ئەزا بولغىنىمۇ، كېڭەش ئىتتىپاقى بىلەن دوست بولىمىز دېگىنىمۇ يالغان. ئۇ بىزنىلا ئەمەس، پۈتۈن جۇڭگونى سورىماقچى!

- نېملەرنى دەۋاتىسەن ھوي نۇرى، ئەدىنىمۇ تاپقانسەن ئادەم بىلمەيدىغان بۇنچە جىق كەپلەرنى - ھە؟

- رۇسلۇۋ دېگەن بىر ئۇستازىم بار. ئۇ كېڭەشتىن قېچىپ كەلگەن.مەخسۇس شىنجاڭنى تەتقىق قىلىدۇ.

- بۇ نېمە دېگىنىڭ، ئوككەي ئادەم چۈشەنمەيدىغان كەپلەرنى قىلىدىكەنسەنا؟

ھارۋا غاچىلداپ مەھەللىگە كىردى.

نۇرى ئۇكىلىرىغا ئېلىۋالغان بازارلىقنى بوپىلانغان خالتىسىنى كوتۈرۈپ ھارۋۇدىن سەكرەپ چۈشتى - دە، ئوزىنىڭ قوراسىغا ژۈگەردى.

- ھېچ كىم يوق! - دېدى ھارۋۇكەش ھارۋۇسىدىن چۈشۈپ، - جۇر، بىزنىڭكىدە قون، كاۋا يەيسەن دەيمەن، شېكەر كاۋا!

- ئۇكىلىرىم باردۇر ئويدە، - دېدى نۇرى غەمكىن ئاۋاز بىلەن، - كىچىككىنە تۇرۇپ مالاي بولۇپ قالغىنىنى دېمەمسەن، بىچارە ئۇكىلىرىم!...

ئۇنىڭ ئويكىسى ئورۇلدى: مېھرىۋان ئانىسىنى ئەندى مەڭگۈ كورەلمەيدۇ، ئۇنىڭ ئاتلىق مۇھەببەت چاقناپ تۇرىدىغان يېقىملىق ئاۋازىنىمۇ ئاڭلىمايدۇ. بالىلىرى بىلەن چەكسىز پەخىرلىنىدىغان، ھەر قانچە ئىش بولسىمۇ كولۇپلا تۇرىدىغان دادىسىچۇ! ئۇ بىگۇناھ باغلاندى، تاياق يېدى، تۈرمىدە ياتماقتا. نۇرى غۇلجا شەھىرىنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى شەگگەن يامۇلغا كىرىپ دادىسىنى كوردى. زىياۋۇدۇن قارىغاي چەگزىلەردىن قىلىنغان سالاسۇن ئىچىدە تۇرۇپ ئوغلىنى يەنىلا شۇ كۈلكىسى بىلەن كوتۈۋالدى.

- دادا ... - دېدى نۇرى بۇغۇلداپ ژىغلاپ، - گۇناھسىز قامالدىڭ، نېمىشكە ئادالەت يوق بۇ جاھاندا؟

- مەيلى ئەمەسمۇ، ژىغلىما، ئوغۇل بالىمۇ ژىغلامدۇ، ئۇكىلىرىڭمۇ ژىغلاشمىسۇن. ئېيت، كىم ژىغلىسا شۇ دادىسىنىڭ بالىسى ئەمەس، بەرا بىلەن دەرا ژىغلىمايدۇ، كىچىك ئۇكاڭ بەك نازۇك، ئۇمۇ ئاكىلىرى بىلەن قوي بېقىۋېتىپتەك تېخى، ھى - ھى - ھى...

دادىسىنىڭ تۈرمىدىمۇ كۈلۈپ تۇرغان چىرايى ئۇنىڭ كوز ئالدىغا كەلدى - دە، ۋۇجۇدى تىترىدى.

- ھەممە گۈناھ تارانچىدا، ھامان چىدا، ھامان چىـ

يۇرت

ـدا، - دېدى ئۇ ئىشىكنىڭ ئالدىدا توختاپ، - دېھقان بولۇشنىڭ ئۆزىلا گۇناھ ئىكەن - دە. ئۇيغۇرلارنىڭ توقسەن پائىزى گۇناھكار ئىكەنتۇ، يەر بولمىسا باشقىلارغا مالاي بولسەن، يېرىڭ بولسا ئۇنىڭ جاپاسىنى تارتىسەن، دان توكسەن، چوپ ئۈچى تولەيسەن، تولىسەڭمۇ تولىمىدىڭ دەپ سولايدۇ تېخى!

ئۇ ئەتراپىدىكى قار بىلەن چۈمكەلگەن ئويلەرگە قارىدى، تۇغۇلۇپ ئوسكەن يېزىسى غۇۋا ئاي يورۇغىدا ئۇزىنىڭ قەلبىدەك غەمكىن، سۇلغۇن كورۇندى. جىم جىت مەھەللە ئېغىر ئۇيقۇدا. بۇ يەرنىڭ ئادەملىرى ھاياتتىن گويا ئاق نان، ئەتكەنچاي، شېرىن ئۇيقۇدىن باشقىنى تىلىمەيدۇ. شىڭ دۇبەنىڭ تارىخىنى رۇسۇلوۋ ئۇنىڭغا سوزلەپ بەردى: ئىككى قېتىم ياپونىيەدە، بىر قېتىم شاڭخەيدە ھەربىي مەكتەپتە ئوقۇغان. ئۇ ھوكۇمران بولۇشنىلا ئويلىغان، ئوقۇشىمۇ، تىرىشىپ - تىرمىشىپ ئىشلىشىمۇ مۇشۇ مەخسەت ئۈچۈن بولغان. بۇ ئويىنى ئىشقا ئاشۇرۇش ئۈچۈن باشقىلارغا يېلىنغان، خورلانغان، لېكىن يەنە پۈتۈن ئەقلىنى ئىشقا سېلىپ ئوزىگە ياخشىلىق قىلغان، ھەتتا ئۇنى ھالاكەتتىن قۇتقۇزغان ئادەملەرگىمۇ يۈزسىزلىك قىلالىغان. مىڭلىغان ئادەملەر ئۇنىڭ قولى بىلەن ئولگەن، تۈرۈپلا مېھرىۋان، تۈرۈپلا خائىن، تۈرۈپلا قاتىل بولۇش ئۇنىڭ تەبىتىگە ئايلانغان. ئۇ ئەجەب چوڭ نېمىلەرنى تەلەپ قىلىدىكەنتۇ، بىزنىڭ دېخانلىرىمىز مۇلايىم ھايۋانلارغا ئوخشاش يەمدىن باشقا نەرسىنى تەلەپ قىلمايدىكەن. مانا ھازىر پۈتۈن يېزا ئۇيقۇدا، ئۇلار ئۈچۈن ئۇيقۇ بىر لەززەت. ئۇلار ھازىر دۇنيادا نېمىلەر بولۇۋاتقانلىقىنى بىلمەيدۇ، بىلىشنىمۇ خالىمايدۇ. ئۇلار ئۈچۈن دۇنيا دېگەنمۇ مۇشۇ يېزا، مۇشۇ جىم جىت مەھەللە. بايلىق، يەر، بەخت، تاماق بىلەن بالا... ئىلى ۋادىسىدا نەچچە ئون ئاتا ياشىغان يەرلىك تارانچىلارمۇ، 1759 - ژىلىدىن كېيىن يەتتە تۈركۈمگە بولۇنۇپ خوتەن، قەشقەر، يەكەن، ئاقسۇ، كۇچاردىن جازالىنىپ چىقىپ تارانچى بولۇپ كەتكەنلەرمۇ، ھەتتا تۇرپان، قۇمۇل ئاقسۇڭەكلىرىگە ئەگىشىپ چىقىپ بۇ يەرنىڭ ھوكۇمرانى ياكى جاپاكەش دېخىنى بولۇپ قالغان تارانچىلارمۇ بايلىقنىڭ نېمە دېسەڭ يەر بىلەن قوي دەپ جاۋاپ بېرىدۇ. مۇسابايى، سابىرھاجىلارغا ئاپىرىن. ئۇلار ئۇيغۇرلارنىڭ ھاياتىغا ياۋروپا سانائىتى بىلەن سودا ئىشلىرىنىڭ ئەۋرىشكىلىرىنى ئېلىپ كىردى. شەھەر ئۇيغۇرلىرىنىڭ كوزى ئېچىلىپ ئەتراپىغا قاراشنى ئۇگىنىۋالدى. لېكىن مېنىڭ يېزام، مېنىڭ خەلقىم تېخىچە ئېغىر ئۇيقۇدا، دادامنىڭ تۇرمىدە يېتىپمۇ كۇلۇپ تۇرۇشى بىكار ئەمەس. شۇ يەردىمۇ ئۇ ئىزدىگەن تاماق بىلەن ئۇيقۇ بار ئەمەسمۇ؟ ناۋادا ئۇ ئىنسان ھەقىقەت ئۈچۈن كۇرەشكۇچى دېگەن قانۇنىيەتنى بىلىۋالغان بولسىدى كۇلمىگەن بولاتتى. ئۇنىڭ قەلبىگە نەپرەت تولغان، ۋۇجۇدىدا ئىنسانىي خورلۇقنىڭ ۋۇلقانلىرى پارتلىغان، ئۇ ئوزىنى ھەقىقەت ئۈچۈن كۇرەشكۇچى ھېساپلىغان بولسىدى، ئون يەتتە ياشلىق ئوغلى يوقلاپ كەلگەندە: «بالام، ئىنساننىڭ قەدىر - قىممىتى ھەقىقەت ئىزدەشتە، ھەقىقەت ئىزدە، ئۇنى تاپ، ئۇنى قورال قىلىپ ئىشلەت!» دېگەن بولاتتى... نۇرى غورۇردىن ئېگىشىپ ھويلىسىغا كىرىۋىدى، سامانلىقتىن بىر ئىشت ۋۇكۇرۇپ چىقىپ ھاۋشىمايلا ئۇنىڭغا ئۇرۇدەپ ئېسىلدى. ئۇ خالتىسى بىلەن ئىشتنى ئۇردى، لېكىن ئىشت ئىككى ئالدى پۇتىنى ئۇنىڭ ئىككى مۇرىسىگە ئېلىپ، ئاغزىنى يوغان ئېچىپ ھازىرلا چاينىۋېتىدىغاندەك خىرقىرىدى. نۇرى ھودۇقۇپ ئىشتنىڭ ئىككى قۇلىقىدىن چىڭ تۇتۇۋالدى. ئىشت تېپىرلاپ، ئالدى پۇتلىرى بىلەن ئۇنىڭ يۈزلىرىنى تاتلاپ، كەينى پۇتلىرى بىلەن ھەدەپ چىرماق سالاتتى. شۇ چاغدا پەگاغا بېشىنى قويۇپ ياتقان قېرى قانجۇقمۇ ھاۋشىپ، ئېلىشىۋاتقانلارنىڭ يېنىغا كەلدى. نۇرى بار ئاۋازى بىلەن:

- بەرا، دەرا! - دەپ ۋاقىراشقا باشلىدى. ئىشت تولىمۇ قاۋۇل ئېدى، نۇرى تامغا يولىنىۋالمىغان بولسا ئوڭدىسىغا چۈشكەن بولاتتى. ئۇ ئوزىنى تۇتۇۋالدى. ئىشتنىڭ بارلىق قورالى ئاغزى بىلەن چىشى، قورالىنى ئىشلىتىشكە يول قويمىسىلا مېنى ھېچ نەرسە قىلالمايدۇ، دەپ ئويلىدى. ئۇ بۇ كەپنى دادىسىدىن ئۇگىنىۋالغانىدى. ئۇ بىرىنچى قېتىم دۈشمەن بىلەن ئېلىشماقتا، ئۇ يېڭىلمەسلىكى كېرەك، قۇلىقىنى قويۇۋەتسىلا يەگىنى شۇ. ئۇ ھوسەنباي زاۋۇدىدا، پىلىچى خاڭدا ئېغىر ئەمگەك قىلىپ ژۇرۇپ يېتىلدۇرگەن قارا كۇچىنى ئىشقا سېلىپ ئىشت بىلەن ئېلىشىۋاتقاندا، ئۇينىڭ ئىشىكى ئېچىلىپ كورەك جۇگا يېپىنچاقلاۋالغان بىرى چىقىپ ۋاقىرىدى:

- كىم ئاتداغى!

- مەن نۇرى!

- قوي بارىس!

ئېگىسىنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلاپ ئىشت غىڭشىدى، نۇرى ئۇنىڭ قۇلىقىنى قويۇۋەتتى. ئىشت لوكۇلداپ تونۇر بېشىغا، ئاندىن كېيىن ئوگزىگە چىقتى - دە، چوپ ئۇستىدە تۇگۇرۇلۇپ ياتتى.

- ئى پالۋىنىم، جولبارىستەي جەڭدىڭبا! - دەپ قاقاخلاپ كۇلدى ئويدىن چىققان كەۋدىلىك ئادەم.

- قاما ئاغاي، ئىشتلىرىڭ مېنى تانىمادىغۇي!

- ئورۇسكىن دەپ قالدىغۇي، جۇر - جۇر، نى دەگەن سوۋۇق ئاۋ، قايدان كەلە جاتىرسىن؟

- قالادان!

- ئەكەڭدى كوردىڭبا؟

- كوردۇم.

- قالاي ئېكەن ئۇل پالۋان.

- تەۋىر جاقسى!

- ئۇندا بولادىغۇي!...

ئۇلار بىردە ئۇيغۇرچە، بىردە قازاقچە سوزلىشىپ ئويگە كىردى. دالانغا كىرىش بىلەن ئۇنىڭغا ژىغا ياماشتى. ئانىسى ئالدىغا ژۇگۇرەپ كېلىدىغاندەك ئىشىكلەرگە تەلمۇردى. ئۇنى قاما سارايغا باشلىۋىدى، ئۇ:

- دەرا بىلەن بەرا نەدە؟ - دەپ سورىدى.

قاما ئاشخانىنى شەرت قىلىپ «ئۇخلاۋاتىدۇ» دېدى.

نۇرى ئىنىلىرىنى كورۇشكە ئالدىراپ دالانغا مېڭىۋىدى، قاما سارايدىن سۇماي بىلەن ياندىغان قارا چىراقنى ئاچىقىپ ئۇنىڭغا تۇتقۇزدى:

- بىشارالار قويلارغا چوپ چاچتى، سىيىرلارغا ھەلەپ ئەتتى، جادۇ بىلەن ئاتلارغا بېدە تۇۋرادى، جاگاغانا كىرىپ ياتتى. كىشكىنتايىڭمۇ بار ئەلى ...

نۇرى ئاشخانىغا كىردى. كاڭدا ئۇچ ئىنىسى ئۇخلاۋاتاتتى. دەرا كىچىك ئىنىسىنى بىرى بۇلاپ كېتىدىغاندەك چىڭ قۇچاقلاۋالغان، ئۇلارنىڭ ئۇستىدە تونۇش چىت يوتقان. بەرا - تېرىككەك، تىرىشچان ئىنىسى ئۇلارغا دۇمبىسىنى قىلىپ شاتىۋار يوتقانىنى يېپىنىپ تۇگۇرۇلۇپ ياتاتتى. قازان بېشىدىكى چاقماق پەنجىرىگە بالىلار بۇ ژىل قەغەزمۇ چاپلىماپتۇ. يەڭلىك بىلەن توقۇمنى تىرەپ قويغان ئىكەن، بىر چېتى ئوچۇق قالغان پەنجىرىدىن زەھەردەك ئاچچىق سوغ كىرمەكتە. مورا ئۇچاقنى كۇل بېسىپ تۇرۇپتۇ. مايلاشقان مورا بېشىغا قايسى ئۇكىسى يازدىكىن: «نۇرمۇھەممەت» دېگەن ئىسمىنى كۇيە بىلەن يېزىپ قويۇپتۇ. ئانىسى سۇپا قىرلىرىنى، قازان باشلىرىنى سېغىز لاي بىلەن سۇگاپ سىرلىغاندەك قىلىۋېتىدىغان ئاشخانا ھازىر تونۇغۇسىز ھالغا كەپتۇ: پەگادا قان، قوي قۇملاقلىرى، كىگىز سېلىنمىغان داق يەرلەر تىلغانغان، قازان بېشىنى توپا باسقان، چىنىلەر قاپ قارا، قاسقاق... ئۇ ئۇكىلىرىنىڭ پېشانىلىرىگە سويدى، باشلىرىنى سىلىدى، كىچىك ئۇكىسىنىڭ بېشىغا ئىككى تال تاز يارىسى چىققان، بالىنىڭ يۈز - بويۇنلىرى، قوللىرى قاپ قارا كىر، پۇتلىرى قوتاندىكى قوينىڭ پۇتىنىڭ ئوزى ... ئۇنىڭ ئوپكىسى ئورۇلدى، لېكىن ئۇ ئوزىنى تۇتۇۋالدى. «ژىغلاش بىلەن نېمە ئىش پۇتەتتى. دادامنىڭ بۇ كېپى توغرا، ئوغۇل بالا دېگەن ژىغلىماسلىقى كېرەك!» ئۇ ئۇچاق مانتىدىن كەسلەنگەن ئوتۇنلارنى ئېلىپ مورا ئۇچاققا تىزدى، كوللەرنى ژىغىپ تازىلىدى، تۇتروق سېلىپ چىراق بىلەن ئوت تۇتاشتۇرۇۋىدى، قاتتىق ئوتۇن چاراسلاپ كويرەپ ياندى. ئۇ خۇشال بولۇپ كولۇمسىرىدى. كوپتىن قۇم چوگۇنگە سۇ ئېلىپ ئۇنى ئوتقا قاخلاپ قويدى. پەنجىرىلەرنى ھىملىدى، ئويىنى تازىلىدى، مورا يېنىغا داستىخان سېلىپ بازاردىن ئاچىققان كىردە، سامسا، تاگىگا، شىمشىكا، كەمپۈت، پىششىق گوشلەرنى يايدى، چىنىلەرنى ژۇيۇپ چاي دەملىدى - دە، ئاپىسىدىن مىراس قالغان پاكىزلىق بىلەن ئويىنى سەرەمجانلاشتۇرۇپ بولۇپ، ئۇكىلىرىغا ئاچىققان، كېيىلگەن بولسىمۇ خېلە چىرايلىق كىيىملەرنى ئايرىم - ئايرىم قىلىپ تىزدى. ھەممە تەييارلىقنى پۇتكەندىن كېيىن ئاۋۋال بەرانىڭ ئاپىسىغا تارتقان چىرايلىق بۇرنىنى ئاستا چىمدىدى:

- بەرا، تۇرە ساقام!

چۇشىدە ئاكىسىنى كورۇۋاتقان ئون تورت ياشلىق قاۋۇل بالا لاپپىدە كوزىنى ئېچىپ خۇشاللىقىدا ئاكىسىنىڭ بوينىغا ئېسىلدى ۋە:

- دەرا، ھەمرا! - دەپ ئۇكىلىرىنى ئىرغىتىپ بىردەمدىلا ئويغاتتى.

زىياۋۇدۇن بىلەن رىھانگۇلنىڭ يالقۇنلۇق مۇھەببىتى يۇلتۇزلارنى تۇغدى. مۇھەببەت بېغىنىڭ باھار - يازلىرى ئوتۇپ، زىمىستان قىش قىرۇۋلۇق مەزگىلى ھوركىرىگەن بۇ مۇبارەك ئويدە ھاياتنىڭ مۇھەببەت مايسىلىرىنى كوردى. ئىنسان تەغدىرىنىڭ «تۇغۇلۇش، ياشاش، يوقىلىش، يەنە تۇغۇلۇش» بىلەن دەۋرلىنىدىغان چەمبىرەكسىمان مۇساپىسى بۇ ئاشخانىدا يەنە ئەكس ئەتتى...

بالىلار شۇنچىلىك شادلاندىكى، ئۇلار گويا ھاياتنىڭ پاجىئەسىنى كورمىگەن، ئىنسانلار ئارىسىدىكى مەڭگۈلۈك جۇدالىقتىن گويا ئۇلار بىخەۋەر: ئۇلارنىڭ ھەممە نېمىسى تەل، ئۇلار ھازىر ھېچ نېمىنى ئارزۇ قىلمايدۇ. ئۇلار ئۈچۈن بەخت مانا مۇشۇ مىنۇتلار... ھەي بالىلار، قەلبىڭلار باھار قۇشلىرىغا ئوخشايدۇ، باغلاردا يېشىل ياپراقلار پەيدا بولسىلا، مەڭگۇ غازاڭ پەسلى، زىمىستان پەسلى بولمايدۇ دەپ ھاياتنى كۈيلەيسلەر، سىلەر كېيىنكىلەرگىمۇ ئوخشايسىلەر. گۇللەر ئېچىلسىلا دۇنيانىڭ ھەممە يېرى ھەمىشە شىرنە دەپ قاناتلىرىڭلارغا بەخت پەيلىرىدىن كۆچ بېرىپ توختىماي پەرۋاز قىلىسىلەر... بالىلار كۇلكىسى ئاڭلانغان يەر ئەڭ گۇزەل، بالىلار شاتلىقى ھايات شاتلىقى، بالىلار بەختى ئىنسان ئارزۇسى...

ئۇلار يەپ - ئىچىپ، بىر - بىرىنى قۇچاقلاپ، سۇئىسىتىپ ژىيۇنۇپ تاڭ ئاتقۇچە شاتلاندى. تاڭ ئالدىدا ئۇخلاپ قېلىشتى. مۇختەربايىنىڭ مالچىسى قاما تاتلىق ئۇخلاۋاتقان بالىلارنى كورۇپ ئەتىگەنلىك قورا ئىشلىرى: تورت بوز قويغا ئوت چېچىش، كالىلارغا سامان بېرىش، ئاتلارنى سۇغىرىشقا ئوخشاش ئىشلارنى خوتۇنى بىلەن ئىككىسى قىلىشتى.

تورت ئوغۇل چىرايلىق كىيىنىپ ھويلىغا چىققاندا، ھويلىدا سەنسەن جۇگىنى يېپىنچاقلاپ ئۇلارنىڭ خوجايىنى - دادىسىنىڭ بىر نەۋرە ئاكىسى مۇختەرباي سۇپىدا كېرىلىپ تۇراتتى. بالىلار ئۇنىڭغا سالام بېرىشتى.

- ۋەئەلەيكۇم، ھە نۇرى، چوپ - چوڭلا ژىگىت بولۇپ قاپسەنغۇ؟ ھە، ئوقۇپ بولدۇڭمۇ، قويۇۋەتتىمۇ؟

- قىشلىق تەتىل ئاخىرلاشتى. تەتىلدە بىر ئاي پىلىچى خاڭدا ئىشلىدىم. قولۇمغا ئازىراق پۇل كىرگەن، ئۇكىلىرىمنى يوقلاپ چىقتىم!

- ئاچ قالدۇق دېمىگەندۇر بۇلار - ھە، - دېدى مۇختەرباي مېھرىۋانلىق بىلەن، - بىزنىڭكىدە تۇرۇڭلار دېسەم زىبىز ئۇنىمايدۇ بۇلار. كىچىكى چېغىدا ئاتىلىرىنى كىنەپ كېلىۋاپتۇ. ئۇكىلىرىڭدىن خاتىرجەم قىل، نۇرى. ئالتە بالام ئون بولدى شۇ. ئاپاڭ رەھمەتتى ئېسىل خوتۇن ئېدى. ئاڭلىغانسەن، ئاپاڭغا موماڭ يۈز قوي، ئون كالا، ئۇچ ئات مىراس بېرىپتۇ.

- دادامغا قالغان مىراس بېشىغا بالا بولدى، ئاپامغا قالغان مىراسىمۇ شۇ. مىراس ئالمايمۇ ياشىغىلى بولىدۇ، مۇختەر چوڭ دادا. دادامنى پارا بېرىپ بولسىمۇ قۇتۇلدۇرۇۋالساق بولاتتى.

- نېزەرخان غوجام توققۇزتارانىڭ ھاكىملىقىدىن دوتەي بولۇپ ئوسۇپتەك. غوجام ئادىل ئادەم. ئابدۇمەر مېكىبېگنىڭ ئانىسىنى كوزىگە كورسىتىدۇ. شاگىيو چوڭ دادىلىرىڭنىڭمۇ ئەدۋىنى بېرىدۇ. ھېلىقىدەك قىلىپ غوجامغا بىر ئەرزە يازغىنە، نۇرى.

نېزەرخان غوجامنى ھەممىلا ئادەم خەلقپەرۋەر ئادەم دەپ ماختاتتى. لېكىن رۇسۇلوۋ ستالىنچە قويۇۋالغان ژىرىك قارا بۇرۇتىنى سىلاپ: «ياخشىلىقىنى بىلمەيمەن، لېكىن غوجانىياز ھاجىنى ھەممىلا يەردە خائىن دەپ تىللىغىنىغا قاراپ شىڭ دۇبەنىڭ كانىيىكەن دەپ ئويلاپ قالدىم» دېگەنىدى. ھەممىلا ئىشتا رۇسۇلوۋ ۋە رەخمجان سابىر ھاجىنىڭ تاتار ئۇستازى ئەمىن ئەۋزىنىڭ قاراشلىرىنى ئولچەم قىلىشقا ئادەتلەنگەن ياش ژىگىتباي چوڭ دادىسىغا ئوز پىكرىنى ئوچۇقلا دېدى، - بەزىلەر نېزەرخان غوجاممۇ شىڭ دۇبەنىڭ سادىق ئادىمى دەيدىكەن. دېمىسىمۇ ئۇ ئادەم گىمنازىيەگە كېلىپ دوكلات بەردى. دوكلاتىدا شىڭ دۇبەنى قالتىس ماختاپ، ئالتە بۇيۇك سىياسەتنى بەخت ئەكېلىدىغان سىياسەت، دېدى.

- شۇنداق دېمەي قانداق قىلاتتى. مەنمۇ تورت ژىل ماخۇسەننى ماختاپ ئالىي قوماندان، داھىي دېدىم، ئىلاج قانچە؟ جان باقماق پەرىز دېگەن گەپ مۇشۇنداق يەردە ئىشلىنىدۇ، كالۋاڭ!

نۇرى جىمىپ قالدى. ئۇ دادىسىنىڭ ناھەق زىيانكەشلىككە ئۇچرىغانلىقىنى نېزەرخان غوجامغا مەلۇم قىلىش نىيىتىگە كەلدى.

ئۇ قىشنىڭ بىر كۇنىنى ئۇكىلىرى بىلەن تولىمۇ كوڭۇللۇك ئوتكۇزدى. ئۇلار چانا بىلەن قىشلاقتىمىغا چۇشۇپ سىڭلىسىنى يوقلىدى. مومىسى ئاۋال نەۋرىلىرىنى بىرمۇ - بىر سويۇپ قۇچاقلىدى، قىزىنى قوشاقلا قېتىپ ژىغلىدى. چوڭ دادا، كىچىك دادىلىرى بالىلارنى قوي سويۇپ مېھمان قىلىشتى. شاگىيولارنىڭ زىياۋۇدۇنغا قىلغان يۈزسىزلىكىنى ئەيىبلەپ، نۇرىنىڭ دادا جەمەت باي تۇققانلىرىنى قارغاشتى...

كەچتە ئويگە يانغاندا، چوڭ دادىسى ئۇلارغا سوقۇم ئۈچۈن ئىككى قوي، ئۇن، ياغ، نان - توغاچلارنى بەردى. بالىلار چانا بىلەن قاقاخلىشىپ كۇلۇشۇپ قاراڭغۇ چۇشكەندە مەھەللىسىگە قايتىپ چىقتى. كەچتە يەنە مۇختەربايىنىڭ ئويىدە مېھمان بولدى. نۇرى ئاخشىمى ئويىنى ياخشى ئىسسىتىپ ئۇكىلىرىنى مورا ئوچاقنىڭ چورىسىگە ئولتارغۇزۇپ، «مىڭ بىر كېچە» دىن چوچەك ئېيتىپ بەردى. يېرىم كېچىدە ئىشتلار قاتتىق قاۋاشتى. ھويلىدا بىرلىرى دوكۇرلەشتى. بالىلار قورقۇپ بۇلۇڭلارغا موكۇشتى. نۇرى قىزىقىپ دالانغا چىقىپ پەنجىرىدىن سىرتقا قارىدى. ھويلىدا تولكە تۇماق كىيگەن، تولىمۇ كەۋدىلىك ئىككى ئادەم قاما بىلەن كەپلىشىۋاتاتتى. نۇرى ئۇلارنىڭ يېنىغا چىقتى ۋە سالام بېرىپ ئاتلىرىنى قولىدىن ئالدى.

- غېنى ئوغرى، - دەپ نۇرىغا پىچىرلىدى قاما بېشىغا تولكە تۇماق، ئۇچىسىغا قىسقا جۇگا كىيگەن بەستلىك ئادەمنى كورسىتىپ، - بورۋاي ئىككىسى قېچىپ كەپتۇ. ئۇلارنى تۇتقىلى ئادەم چىققان ئېكەن.

نۇرى چالا - بۇلىلا بىر قېتىم كورگەن غېنى ئوغرىنىڭ نامىنى ئاڭلاپ خۇشال بولدى.

بىزنىڭ ئوقۇغۇچىلار سىزنى قالتىس ماختايدۇ غېنى ئاكا، سىز سادىر پالۋان بولالايسىز - ھە، - دېدى ئۇ غېنىغا.

- ھا - ھا... - دېدى غېنى كۇلۇپ، - مېنىڭ سادىر خاگرۇقتەك يامۇلدا تولا يېتىپ بېشىم بىر قۇچاق بولمىدى تېخى، سەن نەنىڭ ئوقۇغۇچىسى؟

- گىمنازىيەنىڭ.

- ھە. ھىلىقى شىڭ دۇبەنىڭ مەكتىۋىنىڭ بالىسى ئىكەنسەن - دە؟

- ھەئە.

- شىڭ دۇبەنىڭ تامىغى تاتلىقمىكەن؟

- ئۇ دېگەن كېڭەش ئىتتىپاقىنىڭ ياردىمى بىلەن قۇرۇلغان مەكتەپ غېنىكا.

- ئورۇسنىڭ پۇلى نەدىن كەلگەن؟

- ئۇ دېگەن باي، كۇچلۇك، سوتسىيالىستىك دولەت.

- پاھ، پاھ، قالتىس كەپدان ئىكەنسەنغۇ، ھە. ژۇرە، ماۋۇ قازاقنىڭ گوشى پىشقۇچە ماڭا دەرىس سوزلەپ بېرە!

ئۇلار قامانىڭ تەر ۋە گوش پۇراپ تۇرىدىغان ئويىگە كىرگەندىن كېيىن غېنى:

- پاھ، پاھ، ھېلىمۇ سودا ژۇرىدىغان قاما دېگەن ھايۋان بولغىنىڭ. بۇرسۇق بولغان بولساڭ ئويۇڭ قاتچىلىك سېسىق بولاردى. پىشتىلىرىڭ يوق كورپە تېكمەتلىرىڭمۇ باردۇر - ھە؟، - دەپ چاقچاق قىلدى.

- پىشت بولمىسا ئورۇس بولۇپ قالمايمەنمۇ غېنىكا. ئورۇس بولۇپ قالسام ساڭا كۇن يوققۇي!...

- ھا - ھا... مەيلى پىشتلاۋەرگىن، پىشتلىرىڭ ئۇچىسا ئۈچۈن، ئورۇس بولما. شىڭ دۇبەنىڭ ئەقلى ئورۇستىن كېلىدۇ. ئۇ ياقتا بىز خەخنى قىرىپ توگەتتى. قالغىنىنى ئەندى شىڭ دۇبەنىڭ قولى بىلەن يوقاتماقچى.

- ئابلايقاننى قورۇتۇپ، قازاقلارنى ئالاش ئوردا دەپ قىردى، قۇدايارقاننى جوغالتىپ شەيخۇل ئىسلام دەپ ئوزبەكلەرنى قورۇتتى. ئۇيغۇرۇڭ نېمە نە؟ - دېدى بورۋاي ئىسىملىك قارا بۇرۇت، ئىككى مەڭزى خوراز تاجىسىدەك قىزىل ژىگىت. ئۇ يېنىچە يېتىپ كىگىزنى قايرىپ «چىرت» قىلىپ تۇكۇرۇپ قويدى - دە، سوزىنى داۋام قىلدى، - سەن غېنى بورۋايغا ئەگىشىپ ئوغرىلىق قىلىشتىن باشقا نېمىگە يارايسەن؟

- چۇ سىلىڭنى ئوز قولۇم بىلەن بوغۇزلايمەن! - دېدى غېنى كولۇپ قويۇپ، - ئەڭ چوڭ ئوغرى ئەشۇ چۇ سىلىڭ. ئۇ شىڭ دۇبەنىڭ قېيناتىسى، ئۇلار ئىككىمىزدەك شېرىك ئوغرىلار. تېخى بىزنى تۇتۇپ تۇرمىگە سالغۇدەك. تۇرمىدىن يەتتە قېتىم قېچىپ قۇتۇلدۇم. ئەندى تۇتۇلسام ساق قويمايدۇ جومۇ. ھەي قاما، ئاتلارنى سامانلىققا تىق. مۇختەربايىنىڭ ئېتىدەك كىشنەپ قويۇپ بالا تاپمىسۇن جومۇ. كاپىر ئەسكەرلەرنىڭ مىلتىقلىرى يامانكەن. شىڭ دۇبەنىمۇ قالتىس مەرگەنكەن. كاسلىڭ، جاڭ سىلىڭ، غوجانىيازلارنى شۇنداق تىرىپىرەن قىلىۋەتتىكىن.

- راست قىيىن ئەكەن، بۇل چىڭ چىساي دېگەنىڭ!

- تۇتۇلسا قىيناپ ئولتۇرىدۇ. قولۇڭنى باغلاپ، تورت تىمىغا، يەرگە تومۇر زىخ قېقىلغان، مىدىرلىغىلى بولمايدىغان بىر كىشىلىك ئويگە ئورە تۇرغۇزۇپ ئىشىككە قۇلۇپ سېلىۋېتىدىكەن، تېپەي دېسەڭ پۇتۇڭ كىشەندە، تىللايسەن، قارغايسەن، تىك تۇرۇپ قىيىنىلىپ ئولسەن. ئۇنىڭ مۇشۇنداق مىڭ خىل قىيناش ئۇسۇلى باركەن... پاھ، ھاھ... ئەتىلا ئىلقا تاغلىرىغا كەبەر باتۇرنىڭ يېنىغا قېچىپ كېتەيلى جومۇ ...

نۇرى كېپى ئوچۇق، ئەمما قوپال، ھېكايىلەردىكى قەھرىمانلاردەك سىرلىق، چىچى تاقىرلىنىشقا باشلىغان، كوزلىرى سارغۇچ، بۇرنى قىسقا، كەۋدىسى تولىمۇ مەزمۇت، يوغان كەلگەن بۇ ئادەمگە ئويدانلا قىزىقىپ قالدى.

(داۋامى بار).

ۋەزىيەتنىڭ تەقەززاسى

20 - ئەسىرنىڭ 30 - يىللىرىدىن بېرى تەشەببۇس قىلىپ كېلىۋاتقان شەرقىي تۈركىستان مىللىي مۇستەقىللىقتىن ئىبارەت بۇ سىياسىي پائالىيىتىمىزدە گەرچە ئىككى قېتىم جۇمھۇرىيەت ئېلان قىلىپ، تارىخ بېتىدە شانلىق ئىزلار باسقان بولساقمۇ، ئامما ئىنقىلاب مېۋىلىرىنى قوغداپ قىلىشقا قادىر بولالمىدۇق. كېيىنكى زامانلاردا خەلق ئارا سىياسىي سەھنىلەردە ۋۇرگۇزۇلۇپ كەلگەن شەرقىي تۈركىستان داۋاسىدىمۇ بىر نەتىجە ئالالمىدۇق. بۇ خۇلاسىنى شەرقىي تۈركىستان داۋاسى يولىدا كۈرەش پائالىيىتىنى ئېلىپ بارغان، مۇجاھىت ئەيسا يۈسۈپ ئالپتېكىن تۆۋەندىكىچە يازغان ئىدى:

«ئۇ زامانلاردا پۈتكۈل دۇنيا شەرقىي تۈركىستاندىكى دەھشەتنى تاماشە كوردى. شەرقىي تۈركىستانلىقلارنىڭ (ئۇيغۇرستانلىقلارنىڭ) دەرت - پەرياتلىرىنى ھېچ كىم ئۇقمىدى. مەن بۇ ئەھۋالنى دۇنيا جامائىتىگە، دىنداشلىرىمىزغا بىلدۈرۈش، چۈشەندۈرۈش ۋە ئۇلاردىن ياردەم سوراش ئۈچۈن ئوتتۇرا شەرىق ۋە شەرىق دولەتلىرىنى ساياھەت قىلدىم. كوپ مەملىكەتلەرنىڭ سىياسىي، دىنىي ۋە مىللىي ۋەكىللىرى بىلەن كورۈشتۈم. ئېچىنىشلىق يېرى شۇكى، شەرقىي تۈركىستاننىڭ دەردى - داۋالىرىنى چۈشەندۈرۈشكە تىرىشقىنىم بىلەن بۇ دولەتلەردىن ۋە ئۇلارنىڭ ئەرباپلىرىدىن ھېچ قانداق مەنپىيەت كورەلمىدىم، خۇسۇسەن تۈرك دۇنياسىنىڭ باش پاناھى تۈركىيەدە 1959 - يىلدىن ئېتىبارەن ھەر بىر ئۆزگىرىشتە دېگىدەك ھوكۇمەت باشلىقلىرىغا، دىنىي، مىللىي ۋە سىياسىي رەھبەرلىرىگە شەرقىي تۈركىستاننىڭ دەرت - داۋالىرىنى چۈشەندۈرىدىغان دەلىللىك مەكتۇپلارنى تەغدىم قىلدىم، بىۋاستە كورۈشۈپ چۈشەندۈردۈم. كىتاپلارنى، مەجمۇئەلەرنى، مەلۇماتلارنى ۋە قوللانمىلارنى نەشىر قىلدۇردۇم. ئەپسۇسكى، پۈتۈن بۇ ئەجىرلىرىمگە، زىيارەتلىرىمگە چۈشلۈق ئىنسانلىق دۇنياسىدىن ياردەم كورەلمىدۇق» (ئەيسا يۈسۈپ ئالپتېكىن، «شەرقىي تۈركىستان ئۈچۈن» ئىستانبۇل، 1985 - يىل، 9 - 10 - بەتلەر).

ئەجەبا نېمە ئۈچۈن؟

بۇ يەردىكى تۈپ مەسىلە مىللىتىمىز ۋە مىللىي مۇستەقىللىق ئىنقىلاۋىمىزنىڭ تەغدىرىنى بەلگۈلەيدىغان ئاساسىي پرىنسىپى ۋە غايەسىنىڭ ئۇيغۇر خەلقىنىڭ مەۋجۇت ئىمكانىيەتلىرىدىن ھالقىغان پانتۈركىزم (كەڭ تۈركچىلىك) چۈشەنچىسى بىلەن سۇغۇرۇلغانلىقى، مىللەتنى ئىرقىي ئاساسقا يولەپ، پۈتۈن ئىرقىي بىر مىللەت، بىر ۋەتەن، بىر بايراق ئاستىدا ئۇيۇشتۇرۇشتىن ئىبارەت سىياسىي بىرلىكنى مەخسەت قىلغان ئىمكانسىز ئارزۇ - ھەۋەسلەرنىڭ [illegible] چۈشەنچىلىكى، بۇ خاھىش ۋەجىدىن دۇنيا جامائەتچىلىكىنىڭ [illegible] ۋە بۇ تۈرك ئىرقىنىڭ بىرلىكىدىن ئەندىشە قىلغان رۇسلار بىلەن خىتايلارنىڭ ھەمكارلىققا [illegible] مىللىي مەنپەئەتىمىزگە بىللە [illegible]

خەلقىمىزنىڭ ئاخىرقى بىر ئەسىردىن بېرىقى مىللىي ئىنقىلابلىرىنىڭ [illegible] نەزەر سالغىنىمىزدا: «1870 - يىللىرى ياقۇپبەگ قەشقەرنى مەركەز قىلغان ھالدا، شەرقىي تۈركىستاننىڭ بۈيۈك بىر قىسمىنى دۆلەت ھالىتىگە كەلتۈردى. بۇ دۆلەتنى تۈركىيىگە تەۋە ئىكەنلىكىنى ئېلان قىلىپ، سۇلتان ئابدۇلئەزىز نامىغا خۇتبە ئوقۇتتى. شاھ ئاللىرى بۇ ئىلتىماسنى قوبۇل قىلىپ ھەربىي مۇتەخەسسىسلەرنى ئەۋەتتى. [illegible] خىتايلار [illegible] ياقۇپبەگ دۆلىتىنى [illegible] قول سېلىشى بىلەن بۇ دۆلەت ئاخىرى [illegible] تايىنىڭ قولىغا ئۆتتى». (ھايات ئېنسىكلوپېدىيەسى، 2 - توم، 986 - بەت، ئىستانبۇل).

1933 - يىلى قەشقەردە قۇرۇلغان «شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتىگە» كەلسەك، ئاندىرىيېۋنىڭ كوز قاراشلىرىنى ئىزاھلىغاندا بۇ جۇمھۇرىيەت ياقۇپبەگ ئەمىرلىكىنىڭ كام - كوتىسىز مەنىۋىي ۋارىسى ئىدى. تۇنجى مۇستەقىللىق كۈرىشىگە ياردەم ئېلىش ۋە ئېتىراپ قىلدۇرۇش ئۈچۈن ئوتتۇرا شەرىق [illegible] ئەپسۇسكى [illegible] بولمىدى. ياقۇپبەگ ئەينى زاماندا ئىنگلىزلار ۋە ئوسمان تۈركلىرى تەرىپىدىن ئېتىراپ قىلىنىپ، مەلۇم مەنىدە ياردەملەرگە ئېرىشكەن ئىدى. ئاخىرى، شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى بۇ ئارزۇلىرىدىن پۈتۈنلەي مەھرۇم قالدى» («ئەسلىدە شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى ھەركىتىنىڭ بېشىدىن ئاخىرىغىچە ئىزچىل ھالدا تۈركچىلىك، ئىسلامچىلىق بىر مەۋقە تۇتقانلىقى ۋەجىدىن پايدىلىنىپ ئىتتىپاقداشلاردىن مەھرۇم قالدى. ئەينى زاماندا ئۇيغۇرلار دىياردىكى تۇڭگانلار، ئۇلكىلىك ھاكىمىيەت ۋە كېڭەش ئىتتىپاقىدىن ئىبارەت ئۈچ چوڭ كۈچنىڭ دۈشمەنلىكىنى قازاندى». (خىتاي، ئوتتۇرا ئاسىيادىكى مۇسۇلمانلار، لوندون، 1986 - يىل، 114 - 116 - بەتلەر). نەتىجىدە، 1933 - يىلى قەشقەردە قۇرۇلغان ئىسلام جۇمھۇرىيىتىمۇ ئىككىنچى قېتىملىق خىتاي - رۇس ھەمكارلىقىنىڭ قۇربانى بولۇپ، ئاران بىر نەچچە كۈنلا تۇرالىدى...

1944 - يىلى غۇلجىدا قۇرۇلغان «شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى» ئىككىنچى قېتىم ئورۇس - خىتاي ھەمكارلىقىنىڭ قۇربانى بولۇپ، سىياسىي سەھنىدىن غايىپ بولدى. كېيىنچە بۇ جۇمھۇرىيەت خىتاي كوممۇنىستلىرى تەرىپىدىن ئىشغال قىلىندى. شۇئان بۇ خۇسۇستا غۇلجا شەھىرىدىكى «لۇتپۇللا مۇتەللىپ» نامىدىكى باغدا مۇڭلۇق قەبرىلەردىن باشقا ھېچ بىر ئەسەر قالمىدى...

مىللىي ئازاتلىق يولىدا كۈرەش قىلىۋاتقان ئاجىز بىر مىللەت ئۈچۈن ئېيتقاندا، كۈچلۈك مۇستەملىكىچىگە تاقابىل تۇرۇشتا پايدىلىنىشقا بولىدىغان ھەر قانداق كۈچتىن پايدىلىنىش ئالەمشۇمۇل تەجرىبىدۇر. مەزكۇر تەجرىبىنى ھەقىقىي تۈردە تەدبىق قىلىش ۋە ئۇنىڭدىن مۇۋاپپەقىيەت قازىنىش - تارىخىي شارائىتتىكى ئاساسلىق دوستىمىز ۋە دۈشمىنىمىزنى ئېنىق ئايرىشىمىزغا، دوستلار ئارىسىدىكى، دۈشمەنلەر ئارىسىدىكى ھەتتا دوست - دۈشمەن ئارىسىدىكى زىددىيەتلەرنىڭ ماھىيىتىنى، يۆنىلىشىنى ۋە مىللىي مەنپىيىتىمىزنى قوغداپ قېلىشتىكى پايدىلىق ئىمكانىيەتلىرىنى ئەتراپلىق تەھلىل قىلىپ، توغرا ھۆكۈم چىقىرىشقا باغلىق ئۇستىلىق مەسىلىسى جەھەتتىكە كەلگەندە ئىدېئولوگىيە چېگارىسىدىن ھالقىغان مىللىي مەنپىيەت مەسىلىسىدۇر.

ئۇيغۇر خەلقىنىڭ مىللىي مۇستەقىللىق كۈرىشى جەريانىدا خۇسۇسەن ئۈچ ۋىلايەت مىللىي ئىنقىلاۋى ۋە شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ قۇرۇلۇشىنىڭ ئالدى - كەينىدە كېڭەش ھۆكۈمىتىدىن ياردەم ئالغانلىقى ئىنكار قىلغىلى بولمايدىغان بىر ھەقىقەتتۇر. بۇ ياردەملەرنىڭ قايسى يول ۋە قانچىلىك بېرىلگەندىن قەتئىي نەزەر ئىككى تەرەپنىڭ تارىخىي دەۋردىكى ئارزۇ - مەنپىيەتلىرىگە ئۇيغۇن كېلىدىغان زورۇرىيەت ئىكەنلىكىنى مۇئەييەنلەشتۈرۈش كېرەك. چۈنكى، ئۆزىدىن مىڭ مەرتىۋە كۈچلۈك مۇستەملىكىچىنى يوقىتىپ، مۇستەقىللىقنى قولغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن ئەلۋەتتە دۈشمەنگە تاقابىل تۇرالىغىدەك بىر دوستنى تېپىش - قائىدە مەجبۇرىيەت ئىدى. بۇ ۋەجىدىن قارىغاندا! مىللىي - ئازاتلىق كۈرەشتە كېڭەش ئىتتىپاقىدىن پايدىلىنىشتىن باشقا ھېچ قانداق چىقىش يولى يوق ئىدى. چۈنكى، دۈشمەننىڭ دۈشمىنى بىلەن دوست بولۇش مەنتىقىلىق ئىش ئىدى.

شېڭ شىسەي خىتاي تۇرۇغلۇق بۇ تۇپراقنى خىتايدىن ئايرىپ، ئۆز ئالدىغا بايرىغى، ئۆز ئالدىغا قوشۇنى، ئۆز ئالدىغا پۇل بىرلىكى، ئۆز ئالدىغا سىياسىتى بولغان مۇستەقىل دۆلەت ھالىتىگە كەلتۈرۈۋالسىمۇ، جاڭ كەيشى يەنىلا: «ئۇ نېمە قىلسا قىلسۇن، رۇسلارنى ئالداپ، شىنجاڭنى خىتاي تۇپرىقى پېتىچە قوغداپ قېلىشى - ئۇنىڭ بۈيۈك خىزمىتىدۇر» دەپ، مەدھىيىلىگەنلىكىدىن قارىغاندا، شېڭ شىسەينىڭ مۇستەبىتلىكىدىن زىيادە ئۇستا سىياسەتچىلىكى كىشىنىڭ دىققىتىنى جەلپ قىلىدۇ. كاشكى ئۆزىمىزدىن موشۇنداق بىر سىياسەتچى چىقىپ، كېڭەشتىن پايدىلىنىشقا قادىر بولغان بولسا، بۇنىڭدىن قازانغان مۇستەقىللىق ئەجەبا بىزگە راۋا بولماسمىدى؟

مەرھۇم ئەخمەتجان قاسىمى بۇ تارىخىي تەجرىبىلەرگە ئاساسەن كېڭەش ئىتتىپاقىدىن پايدىلىنىشنىڭ زورۇرىيىتىنى تەشەببۇس قىلىپ، شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتىنى قۇرۇشقا قادىر بولالىغان بولسىمۇ، ئەپسۇسكى كېيىنكى مەزگىللەردىكى ۋەزىيەت تەرەققىياتى، مىللىي بىرلىكنىڭ كەمچىلىكى ۋە يوشۇرۇن غايىنىڭ ۋاقىتسىز ئاشكارىلىنىشى قاتارلىق بىر ژۈرۈش سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن كېڭەش دوستلىرىنىڭ ۋاپاسىز چىقىشىغا تۈرتكە بولدى.

شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلۇشىنىڭ ئالدى - كەينىدە خەلقىمىزنىڭ مۇقەددەس مىللىي مەنپىيىتىگە تاقاشقان مەسىلە: كېڭەش ئىتتىپاقى بىلەن دوست بولۇپ، خىتايدىن قۇتۇلۇشمۇ ياكى كېڭەش ئىتتىپاقى بىلەن دۈشمەن بولۇپ، خىتايغا تۇتۇلۇشمۇ؟ دېگەندىن ئىبارەت ئىدى. ئەگەر تەغدىرىمىزنى ئويلايدىغان مىللىي رەھبەرلىرىمىز بىر ياقىدىن باش چىقىرىپ، مەنپىيەت تارازىسىنىڭ ھېساپ كىتاۋىدىن مەنتىقىلىق يەكۈن چىقىرىشقا قادىر بولالىغان بولسا ئىدى، بىز بۇ كۈنلەرگە قالمىغان بولار ئىدۇق.

ئۇيغۇر خەلقىنىڭ مىللىي - ئازاتلىق غايىسى ئۇنىڭ مىللىي تارىخ ئاڭنى ھەقىقىي تۈردە ئىدرەك قىلىش ئارقىلىق ئىگەللىنەلمىگەنلىكى، تارىخىي مەۋجۇدىيىتىنى ئۆز - ئۆزىدىن ئىنكار قىلىشقا، ھەتتا مۇستەملىكىچى كۈچلەرنىڭ بۇندىن پايدىلىنىشىغا، ۋاقىتى كەلگەندە ئۇچۇقتۇرىدىغان كوزىر قىلىپ ئېلىشىغا سەۋەپچى بولغانلىقى مەلۇم. بۇ ئۇقتىنى خىتاينىڭ ئىستانبۇلدىكى باش كونسۇلى ۋۇكەيجىڭنىڭ: «جۇڭگودا شەرقىي تۈركىستان دېگەن بىر ئۆلكە يوق، جۇڭگودا ياشايدىغان تۈركلەرمۇ يوق. ئۇلار ئۇيغۇرلاردۇر. شەرقىي تۈركىستان دۆلىتى مەسىلىسىگە كەلسەك، بۇنداق بىر دۆلەت بولغان ئەمەس، بولغان تەغدىردىمۇ ئۇ پەقەت بىر - ئىككى يىل ياشىغان. بەزى كىشىلەرنىڭ شەرقىي تۈركىستان دەپ ئاتىغان يېرى جۇڭگونىڭ شىنجاڭ ئۆلكىسىدۇر» دېگەن باياناتىدىن تەسەۋۋۇر قىلىش مۇمكىن.

ھالبۇكى، تۈركلىكىمىزنى ئېتىراپ قىلمايدىغان بەغەرەز ئىنسانلار بىلەن تەڭ بولۇپ، ۋاقىتنى بىھۇدە ئۆتكۈزگەندىن كۆرە، ئۇلار ئۆزلىرى تەكىتلىگەن «ئۇيغۇر»نىڭ كىملىكىنى ئۆزىگە ئۇبدان تونۇتۇپ، مىللىي مۇستەقىللىق داۋارىمىزنى ئىنكار قىلىشقا زەمىن يارىتىپ بەرمەسلىكىمىز كېرەك.

مەسىلىنىڭ يەنە بىر تەرىپى شۇكى، خەلقىمىز تۈرلۈك پۇتلىكاشاڭلار تۈپەيلىدىن ئۆزىنىڭ تۈرك ئىرقىغا مەنسۇپ ئىكەنلىكىنى تېخى تونۇپ يېتەلىگىنى يوق. مېنىڭچە ئاساسىي قاتلامدىكى كەڭ خەلق ئاممىسى ھېلى ھەم شۇنداق. تىل، تارىخ ساھالىرىدا مەلۇم سەۋىيىگە ئىگە كىشىلەر ۋە تۈركولوگلار ئۆزىنىڭ تۈرك تىل سىستېمىسىغا ئائىت بىر مىللەت ئىكەنلىكىنىلا بىلىدۇ، خالاس. ئۆزىنىڭ تۈركلىكىنى بىلمىگەن خەلق ئۆزگىنىڭ تۈرك دېيىلمەسلىكىدىن كايىشى مەنتىقسىزدۇر. بۇ ھالدا تۈركلىكتە چىڭ تۇرۇۋېلىپ، ئۇيغۇرلۇقىمىزنى ئىنكار قىلىش - قولىمىزدىكى كوزىرنى دۈشمەنگە ئۇتقۇزۇش دېمەكتۇر. ئۇيغۇر خەلقىنىڭ مىللىي مەۋجۇتلىقىغا كوز يۇمىدىغان دوستلىرىمىز ئەلۋەتتە، ھېچ بولمىسا «مىللەت» سۆزىنىڭ تۈرك تىلىدىكى ئىستىمالىنى ئۇبدان ئىدرەك قىلىپ بىھۇدە تەنقىتلەردىن ساقلانغىنى تۈزۈك. بۇ يەردىكى مىللەت مۇنازىرىسى ئۇيغۇرنى تۈركلىكتىن ئايرىش مەسىلىسى ئەمەس، بەلكى، سىياسىي زۆرۈرىيەت يۈزىدىن مەۋجۇتىيەتكە قايرىش مەسىلىسىدۇر.

مىللەت - دۆلەتنىڭ گەۋدىسىدۇر. دۇنيادىكى ھەر قايسى دۆلەتلەرنىڭ نامى ئاساسىي جەھەتتىن شۇ دۆلەتتە ياشايدىغان، شۇ دۆلەتنى ئۆز ۋەتىنى قىلغان ئاساسىي مىللەتنىڭ نامى بىلەن ئاتالماقتا. بىر مىللەت ئۆز ۋەتىنىنى پەقەت ئۆز نامى بىلەن ئىزاھلىغاندىلا تەبىي تونۇلۇش پۇرسىتىگە ئىگە بولالايدۇ. بۇ، دۇنيانىڭ ھەر بىر يېرىدە ئىسپاتلىنىۋاتقان ئومۇمىي يۈزلۈك ھەقىقەتتۇر. بۇ ھەقتە بېشىمدىن ئۆتكەن بىر ۋەقەنى ئېيتىپ ئۆتمەكچىمەن:

1980 - يىلى، ئۆكتەبىردە جۇڭگو ئەنجىن تىببىي بىلىم يۇرتىغا مۇتەخەسسىلىكنى مۇكەممەللەشتۈرۈشكە كەلگەن ئىدىم. بىر كۈنى ئەنجىن پوچتاخانىسىدا بىر ئېنگلىز بىلەن ئۇچرىشىپ قالدىم. ئارىمىزدا شۇنداق بىر قىسقا سوھبەت بولدى:

- مىللىتىڭىز نېمە؟
- ئۇيغۇر.
- كەچۈرسىز! ئۇخمايدىكەنمەن.
- شەرقىي تۈركىستانلىق.
- تۈركىستانلىقمۇ؟ ئۇنداقتا سىز ئۆزبەكمۇ؟ قازاقمۇ؟ قىرغىزمۇ؟
- ئۆزبەك، قازاق، قىرغىزنى بىلىدىكەنسىز! ئۇيغۇرلارنى نېمىشكە بىلمەيسىز؟
- چۈنكى، ئۇلارنىڭ ئۆزبەكىستان، قازاقىستان، قىرغىزستانى بار.
- شۇنداقمۇ؟ چۈشەندىم!

موشۇ سوھبەتتىن كېيىن ئويىمدىن شۇنداق بىر پىكىر كەچتىكى، ۋەتەن بىلەن مىللەتتىن ئىبارەت بۇ بىر ھەقىقەتنىڭ ئىككى تەرىپى پەقەت بىر - بىرىنى تولۇقلىغاندىلا تەبىي نامايەن شەكلىنى ئالالايدىغانلىقىنى، دۆلەت گەۋدىسىنىڭ تەبىي ۋەكىلى بولالايدىغانلىقىنى ھېس قىلدىم.

دۇنيادىكى دۆلەتلەرنىڭ نامىغا نەزەر سالىدىغان بولساق، خىتاينىڭ نامى خىتاي مىللىتى بىلەن، روسسىيەنىڭ رۇسلار بىلەن، ياپونىيەنىڭ ياپونلار بىلەن، ھىندىستاننىڭ ھىندىلار بىلەن ئاتىلىدىغانلىقى مەلۇم. ھېچ بىر دۆلەت يوقكى، مىللەت نامى بىلەن ئاتالمايدىغان.

بۇ نۇقتىدىن قارىغاندا، ئۇيغۇر تۇپرىقىدا ياشاۋاتقان ئۇيغۇر خەلقىنىڭ مىللىي مۇستەقىللىق غايىسىنى ئۇيغۇرستان جۇمھۇرىيىتىگە باغلاش تېخىمۇ مەنتىقىلىقتۇر. بۇ ئۆزىگە خاس جۇغراپىيە بەلگۈدە ياشاۋاتقان، ئۆزىگە خاس ئالاھىدىلىككە ساھىب بولغان بىر تۈرك پارچىسىدىن يار بەرگەن ئىمكانىيەتلەر ئىچىدە خىتاي ئىستىلاسىدىن تېخىمۇ ئوڭاي قۇتۇلدۇرۇش مەسىلىسىدۇر. بۇ ھەرگىز تەسادىپىي ئوتتۇرىغا قويۇلۇۋاتقان مەسىلە ئەمەس، بەلكى ئۇزۇن تارىخىي، جۇغراپىيە، سىياسىي ئىجتىمائىي ئاساسقا ئىگە بىر مەسىلىدۇر.

ئەسلى، ئۇيغۇر يۇرتىنىڭ ئۇيغۇرستان ئىكەنلىكى مەشھۇر تارىخشۇناس ۋە تۈركولوگ ئا. زەكىي ۋەلىدىن توگان تەرىپىدىن بۇرۇن ئوتتۇرىغا قويۇلغانلىقى مەلۇم: «شەرقىي تىيانشان قىسمى ئەسلى ئۇيغۇر يۇرتى «ئۇيغۇرستان» دەپ ئاتىلىدۇ. مۇستەقىل ھاكىمىيەتلىرى 13 - ئەسىرگىچە، يەنى موڭغۇللار دەۋرىگىچە داۋام قىلدى». (ئومۇمىي تۈرك تارىخىغا كىرىش 1 - توم، 56 - بەت. ئىستانبۇل، 1970 - ي.).

دەرۋەقە، ئۇيغۇر خەلقىنىڭ تارىخىي دولەتلىرى ھەر قايسى ئالىملار تەرىپىدىن: «ئۇيغۇر خاندانلىقى»، «ئۇيغۇر خانلىقى»، «ئۇيغۇر قاغانلىقى»، «ئۇيغۇر دولىتى»، «ئۇيغۇرىيە» ھەتتا «ئۇيغۇر ئىمپىراتورلىقى» نامىغا خىلمۇ - خىل تەرىپلىگەنلىكى مەلۇم. بۇ تەرىپلەرنىڭ قانچە تۈرلىنىشىدىن قەتئىي نەزەر ئۇيغۇر ئېلىنىڭ، يەنى زامانىمىزنىڭ ئالجاتاپ سوزى بىلەن ئېيتقاندا، «ئۇيغۇرستاننىڭ» مەۋجۇدىيىتى ئېنىقلىگى شەك - شۈبھىسىزدۇر. مىللىي دولەت پەقەت مىللىي مەۋجۇدىيەت ئاساسىدا قۇرۇلىدۇ. مىللىي مەۋجۇدىيەت پەقەت شۇ مىللەتنىڭ تارىخىي كۈرەشلىرى ئارقىلىق سىزىلغان مىللىي تۇپراقلىرىدا يەنى ئانا ۋەتىنىدە گەۋدىلىنىدۇ. بۇ نۇقتىدىن قارىغاندا، ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئانا ۋەتىنى ئۇيغۇرستاندۇر - بۇ ھېچ كىم ئىنكار قىلالمايدىغان، ھېچ بىر ئىسپات تەلەپ قىلمايدىغان ئومۇمىي ھەقىقەتتۇر. ئۆزىنىڭ كىملىكىنى، يۇرتىنىڭ ئېنىقلىكىنى ئىنكار قىلغان مىللەت ھېچ ۋاقىتتا، ھېچ يەردە، ھېچ شەكىلدە مۇستەقىل دولەتكە ۋە ھاكىمىيەتكە ساھىب بولالمايدۇ.

دولەت - ئەنئەنە مەسىلىسىدۇر. ئۇيغۇر خەلقى تارىختا ئۆز نامىدا ئۇيغۇر دولىتى (ئۇيغۇر ئورخۇن قاغانلىقى - 646 - 845)، ئۇيغۇر ئىدىقۇت خانلىقى (850 - 1335)، ئۇيغۇر قاراخانىيلار دولىتى (850 - 1220) قاتارلىق دولەتلەرنى قۇرغان شانلىق ئەنئەنىگە ساھىبتۇر. خەلقىمىز ئەلۋەتتە بۇ تارىخىي ئەنئەنىلەرگە ۋارىسلىق قىلىشى، دولىتىگە ساھىب چىقىشى كېرەك. بۇ ئۇيغۇر مىللىي دولىتىنى داۋا قىلىشتا، قايتۇرۇپ ئېلىشتا ئۇيغۇرچىلىق ھەمدە ئۇيغۇرستانچىلىق پولاتتەك مىللىي دەستۇرىمىز بولالايدۇ. شۇنداقلا مىللىي مەۋجۇتلىغىمىزنى، مىللىي دولىتىمىزنى ساقلاپ قېلىشتىمۇ ئۇيغۇرلۇغىمىزدا چىڭ تۇرۇش جىددىي مەسىلىدۇر.

تارىختا ئۆتكەن 16 خىل تۈرك دولەتلىرىنىڭ ناملىرىغا بىر نەزەر ئاغدۇرۇپ كورەيلى: 1. بۈيۈك ھۇن ئىمپىرىيەسى، 2. غەربىي ھۇن ئىمپىراتورلىغى، 3. ياۋروپا ھۇن ئىمپىراتورلىغى، 4. ئاق ھۇن ئىمپىراتورلىغى، 5. كوك تۈرك ئىمپىراتورلىغى، 6. ئاۋار ئىمپىراتورلىغى، 7. بۈيۈك سالجۇقلار ئىمپىراتورلىغى، 8. ئۇيغۇر دولىتى، 9. قاراخانىيلار دولىتى، 10. غەزنەۋىلەر دولىتى، 11. هازار ئىمپىراتورلىغى، 12. خارەزىم شاھلار دولىتى، 13. ئالتۇن ئوردا دولىتى، 14. بۈيۈك تومۇرىلەر ئىمپىراتورلىغى، 15، بابۇر ئىمپىراتورلىغى، 16. ئوسمان ئىمپىراتورلىغى. بۇ دولەتلەرنىڭ ھېچ بىرى «تۈركىستان» دەپ ئاتالمىغانلىغى، بۇگۈنكى مەۋجۇت تۈرك قەبىلىلىرى ئىچىدە «ئۇيغۇردىن» باشقا ھېچ قايسىنىڭ ئېتىراپ قىلغىدەك بۈيۈك دولەت قۇرالمىغانلىغى مەلۇم. بۇ نۇقتىدىن «تۈركىستان» سوزى—

نىڭ نوقۇل جۇغراپىيە ئاتالغۇ ئېكەنلىكىنى (سىياسىي دولەت ئاتالغۇسى ئەمەسلىكى) مۇئەييەنلەشتۈرۈش تەس ئەمەس...

«بۈيۈك تۈركستان» نامى ئاستىدا بىرلىككە كېلىش بارلىق تۈركىي خەلقلەرنىڭ ئورتاق ئارزۇسى بولۇشىغا، تۈركچىلىكنىڭ ئۇمۇمىي يۈزلۈك قوبۇل قىلىنىشىغا ۋە ئىچكى - تاشقى ۋەزىيەت تەرەققىياتىنىڭ ئىجازەت بېرىشىگە باغلىق بولغان ئالەمشۇمۇل مەسىلە. نۆۋەتتە سابىق كېڭەش ئىتتىپاقى بايرىقى ئاستىدا بىرلىشىپ تۇرغان تۈركىي خەلقلەرنىڭ بولۇنۇپ، ئايرىم - ئايرىم مۇستەقىل دولەتلەرگە ئاجرىلىشى ۋە بۇ مۇستەقىل تۈرك دولەتلىرىنىڭ تۈركىيە، خىتاي ۋە روسسىيە تەرەپىدىن ئېتىراپ قىلىنىشى «تۈركستان» ياكى «غەربىي تۈركستان» چۈشەنچىسىنى سىياسىي ئىستىقبالدىن مەھرۇم قىلماقتا. بۇ ھالدا «شەرقىي تۈركستان» داۋاسىدا چىڭ تۇرۇپ ئېلىشىنىڭ ھېچ بىر ئەھمىيىتى بولمىسا كېرەك.

پۈتكۈل تۈركىي دولەتلەرنى بىر «تۈركستان» دولەت ھالىغا كەلتۈرۈش ھەقىقەتەن شەرەپلىك ئىش. شۇنداقلا مەشەققەتلىك ئوتكۇل بولسىمۇ،ئامما تارىخىي ساۋاقلاردىن، مەۋجۇت ئىمكانىيەتلەردىن قارىغاندا ئەمەللىشىش ئېھتىمالى بولمىغان بىر ئىشتۇر. ھالبۇكى، كۈچلۈك روسسىيەنىڭ يېغىرىغا تېگىپ، ئۇنىڭغا ھەيۋە قىلىدىغان سىياسەت ھالىغا كەلتۈرۈشنىڭ ئۆزى دىپلوماتىك تەزىرىدىن قارىغاندا، خەتەرلىك ئىشتۇر. رۇسلار بىلەن خىتايلارنى (تۈركلەرگە قارشى) ھەمكارلىققا زورلىغان نوقتا دەل موشۇنىڭدىن ئىبارەتتۇر.

مەلۇمكى، غەربىي تۈركستاندىكى بارلىق تۈركىي خەلقلەر ئۆز مىللەت نامىدا مۇستەقىل دولەتلىرىنى قۇرۇپ ئېلىشتى. بۇ ۋەزىيەتتە ئۇيغۇر خەلقىنىڭ مىللىي مۇستەقىللىق داۋاسىنى يەنىلا «شەرقىي تۈركستان» شارى ئاستىدا داۋاملاشتۇرۇش دوست - دۈشمەنلىرىمىزنى ئوخشاشلا ئەجەپلەندۈرۈشى، تۈركچىلىكتىن (پانتۈركىزمدىن) پاراكەندە بولىدىغان بىر قىسىم دۇنيا جامائەتچىلىكىنىڭ تېخىمۇ دۈشمەنلىكىنى قوزغىشى، ھەتتا خىتاي سلاۋيان ئىش بىرلىكىنى تۈگەشتۈرۈشى مۇمكىن. شۇڭا غەربىي تۈرك قېرىنداشلىرىمىز ھەممىسى بولمىغان ھالدا ئۇيغۇرلارنى بۇ داۋانىڭ سەركەردىسى قىلىپ ئېلىشى، ئۇيغۇر زېمىنىنى بۇ داۋانىڭ تەجرىبە ئۇچاستكىسىغا ئايلاندۇرۇپ ئېلىشى - خەلقىمىزنى تەكرار خاتا سىياسەتنىڭ قۇربانى قىلىش دېمەكتۇر. چۈنكى «تۈركستان» داۋاسى پۈتۈن تۈرك ئىرقىنىڭ داۋاسىدۇر. بۇنى يالغۇز ئۇيغۇر خەلقىگە يۈكلەش ئەينى زاماندا پۈتۈن تۈرك ئىرقىنىڭ بىر قېرىندىشىنى تەس كۈنگە سېلىپ قويغانلىقىنىڭ ۋىجدان ئازاۋىنى چەكتۈرىدۇ.

مېنىڭچە بۇ داۋانى قازىنىشنىڭ ئەڭ ئەقىلانە يولى - ئاۋال «ئۇيغۇرستان» بولۇپ، قاتارغا كىرىش، ئاندىن زورۇر تېپىلسا ھەممە بىرلىكتە «تۈركستان» قۇرۇشتۇر. بۇ دىپلوماتىيەدە خىتاي ھاكىمىيىتىنى قىستىغلى بولىدىغان، ھىسداشلارغا ئېرىشكىلى بولىدىغان تەدبىردۇر. سىياسەتنىڭ ئىنتىزارى، ۋەزىيەتنىڭ تەقەززاسى موشۇدۇر. مەلۇم مەنادىن ئېيتقاندا، تەشەببۇسقا زورلايدىغان تەبىي ئىلھام مانا موشۇ «ئۇيغۇرستاندۇر».

ئۇيغۇر خەلقىنىڭ تۈرك ئىرقىغا مەنسۇپ ئېكەنلىكىنى ئىنكار قىلىپ بولمايدىغان ھەقىقەتتۇر. بىراق، تۈركچىلىك ئۈچۈن ئۆزىنى زادى تۈرك،يۇرتىنى زادى «تۈركستان»دېيىش پەرز ئەمەس. كاشكى خىتاي دائىرلىرى تۈركلىكىمىزنى ئېتىراپ قىلسا ئېدى، كاشكى باشقا قېرىنداش مىللەتلەر موشۇ تەرىزدە ھەرىكەت قىلسا ئېدى ئۇ ھالدا تۈركلىكتە چىڭ تۇرۇشنىڭ ئەلۋەتتە مۇنازىرە تەلەپ قىلمايدىغان ئۇمۇمىي ھەقىقەت ئېكەنلىكى شەك - شۈبھىسىز ئىشقا ئاشقان بولاتتى. ئۇيغۇر خەلقى كەلگۈسى غايىلىرىنى ئىشقا ئاشۇرۇشتا ئەلۋەتتە، ئۆز ئىمكانىيەتلىرىنى دۇنيا ۋەزىيىتىنىڭ يار بېرىش دائىرىسى ئىچىدە باھالىشى، ھەر ئېھتىمالنى ئويلاشقان ئاساستا سىياسىي يول تاللىشى، پانتۈركىزم كەيپىياتىنى شەكىللەندۈرۈشتىن ساقلىنىشى كېرەك. چۈنكى، بۈگۈنكى كۈندە ئۇيغۇر خەلقىنىڭ پانتۈركىزملىقىنىڭ ھوددىسىدىن چىققۇچىلىقىمۇ يوق ۋە ئۇنىڭ دەردىنى تارتقۇچىلىقىمۇ يوق. ئۇيغۇرلارنى قۇتقۇزۇشنى ھەقىقەتەن ئويلاشقان ۋەتەنداشلىرىمىز ۋە قېرىنداش دوستلىرىمىز ئەلۋەتتە ئۇيغۇرلارنىڭ ھالىغا يېتىشى، قەلبىنى چۈشىنىشى، ئۆزلىرى ئەمەللەشتۈرەلمىگەن پانتۈركىزمنى ئۇيغۇر زېمىنىغا سەپمەسلىكى لازىم.

ئۇيغۇر ھەبىبىي،
دوكتور.
تۈركىيە، ئىستانبۇل.

■ ئۆرپى- ئادەتلىرىمىزنىڭ نەمۇنىلىرى

ئۇيغۇر مەشرەپلىرى

(ئاخىرى، بېشى ئۆتكەن ساندا)

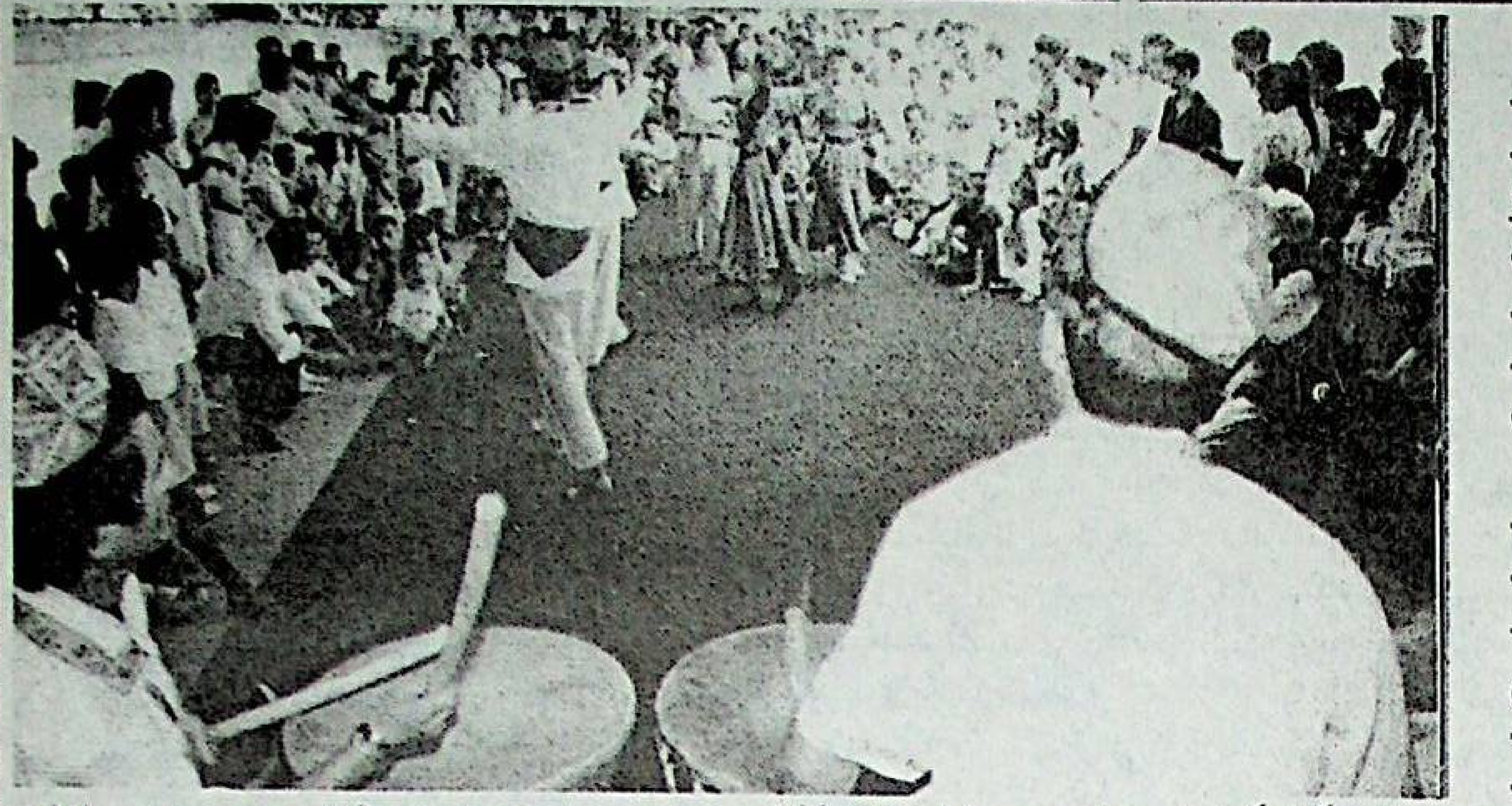

مەھەممەتجان موزدۇزنىڭ شاگىرتى سۈپىتىدە ئۆتكەندىن كېيىن دۇرۇۋبا يۇرتىنىڭ ژىگىت بېشى ۋەزىپىلىرىنى ئۆتكەنلەرنىڭ بىرى ئابدۇۋەلى ئاخۇنوۋ بولغان ئېدى. ئابدۇۋەلىمۇ ژىگىت بېشى بولۇپ خىزمەت قىلىشتا ئۆزىگە تېگىشلىك ئابرويى قازانغانلارنىڭ بىرى بولغان. مەھەممەتجان موزدۇز ۋە باشقا شۇ خىل ئىنسانلار دۇنيادىن كەتتى. ئۇلارنىڭ ئىشىنى داۋاملاشتۇرۇۋاتقانلار بار.

مەلۇمكى، ھازىرقى ۋاقىتتا يەنى ئىختىسادىي قىيىنچىلىق زاماندا، بولۇپمۇ ئۆلۈم - ژىتىم ئىشلىرى ئىختىسادىي ئەھۋالى ناچار ئائىلىلەرگە ئېغىر كەلمەكتە. خەلقتە «ئۆلۈك نەگە باردۇ دېسە، پۇلى بارنىڭ پۇلىنى چاچقىلى، پۇلى يوقنىڭ تاماشىسىنى كورگىلى بارىدۇ» دەيدىكەن. مانا موشۇ مەسىلىدە يەنى ئىختىسادىي ئەھۋالى ناچار ئائىلىلەردە ئۆلۈم بالاسى يۈز بەرسە، مەھەللە جامائىتىنىڭ، بولۇپمۇ ژىگىت بېشى ۋە يۇرت ئىمامىنىڭ ياردىمى مۇھىم.ئامما شۇنى ئېيتىش كېرەك، مۇسىبەت بولغان، ئىختىسادىي ئەھۋالى ناچار ئائىلىگە ياردەم قىلىش، غەمخورلۇق قىلىش ئوخشاش مەسىلىلەرنى ھەل قىلىش ھەر كىمنىڭ يەنى توغرا كەلگەن ژىگىت بېشىنىڭ قولىدىن كېلىۋېرىدىغان ئىش ئەمەس. مانا موشۇنداق قىيىن مەسىلىلەرنى ھەل قىلىپ، غەم - قايغۇنىڭ دەردىنى تارتىۋاتقان ئائىلىلەرگە ياردەم قىلىشتا ئۈلگە كورسىتىۋاتقان يۇرت، جامائەتلىرى ۋە ژىگىت باشلىرى يوق ئەمەس. مەسىلەن، س م ئۇ - 15 يۇرتىنىڭ ژىگىت بېشى تۇرسۇن روزىيېۋ تېخى ياش، ئامما ئىشچان، تەشكىلاتچى ۋە مەلۇماتلىق ژىگىت. ئۇ ژىگىت بېشىلا ئەمەس، شۇنداقلا بوستانلىق ناھىيەلىك ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزىنىڭ رەھبىرى بولۇپ خىزمەت قىلىدۇ. بۇ يۇرتتا توي - توكۇن، يەنى مىللىي بايراملار - نەۋرۇز بايرىمى ۋە ھاكازىلار ھەر ژىلى چوڭ تەييارلىقلار بىلەن ئۆتىدۇ. يۇرت موتىۋەرلىرى بايراملارغا قاتناشتۇرۇلىدۇ. بۇ مەسىلىدە ژىگىت بېشىنىڭ پائالىيىتى زور دېگەن سوز.

ھەر بىر مەھەللىدە يۇرت ئۆزى سايلىغان ژىگىت بېشى دەپ ئاتالمىش لاۋازىمدىكى كىشىلەر بار. بۇلار يۇرت جامائىتىنىڭ تاپشۇرغان خىزمىتىنى قىلىپ، ئەمگەك سىڭدۈرۈپ كېلىۋاتىدۇ. جۈملىدىن، تۈركسىب مەھەللىسىنىڭ ژىگىت بېشى بولغان ئابدۇقېيۇم ئوتتۇز ژىلغا يېقىن جەرياندا تۈركسىب مەھەللىسىنىڭ ژىگىت بېشى بولۇش داۋامىدا كوپ ئىشلارنى قىلدى. ئابدۇقېيۇم ژىگىت بېشى بولۇپ سايلىنىش بىلەن 7 كىشىدىن ئىبارەت ھەيئەت قۇرۇلۇپ، مەھەللىنىڭ بارلىق ئىجتىمائىي - تەربىيەۋىي ئىشلىرىنى شۇ ھەيئەت پىكرى، مەسلىھەتى بىلەن ئېلىپ باردى. يۇرتتا بولىدىغان توي - توكۇن ئىشلىرىنى زامانغا لايىق ھالدا،ئۆتكۈزۈش مەسىلىلىرىنىمۇ تەرتىپكە سالدى. دولەت ۋە مىللىي بايراملار شۇنىڭدەك يۇبىلېيلارنىمۇ ئۆز يولىدا ئۆتكۈزۈپ، تۇرمۇش ئىشلىرىنىمۇ كۈن تەرتىۋىدىن چۈشمەي، داۋام قىلىپ كېلىۋاتىدۇ.

تۈركسىب جامائىتى ئابدۇقېيۇمنىڭ 70 ياشقا تولۇشى مۇناسىۋىتى بىلەن ئۇنىڭ يۇبىلېينى يەنى مۇچەل تويىنى ئۆتكۈزۈپ،ئۇنى ژىگىت بېشى ۋەزىپىسىدىن بوشاتتى ۋە ئەنۋەر قۇربانوۋنى ژىگىت بېشى قىلىپ سايلىدى. تۈركسىب يۇرت مۇتىۋەرلىرى يۇرت رەھبىرى بولمىش ژىگىت بېشىنىڭ خىزمىتىگە ياردەمدە بولۇپ تۇرىدۇ. ئۇلار مەھەللە ئىمامى مەھەممەتجان، موتىۋەرلەر- تۇرسۇن ھاجىم، تۇرسۇن، ئابدۇقادىر ھاجىم، موردۇن ۋە باشقىلار.

بىز ژۇقۇرىدا تەكىتلىگەندەك، ژىگىت بېشى بولغان ئادەم ساۋاتلىق يەنى ژۇقۇرى مەلۇماتلىق بولسا،تېخى ياخشى دېگەن سوز. بۈگۈنكى كۈندە ژىگىت بېشى خىزمىتىنى ئۆتەۋاتقانلارنىڭ قاتارىدا ئۆز ۋاقتىدا ھوكۈمەتنىڭ مۇھىم ئورۇنلىرىدا خىزمەت قىلغان،شۇنىڭدەك ئالىي مەلۇماتلىق، سەۋىيەسى بار ئادەملەر بار. مانا بۇلار ژىگىت بېشى خىزمىتىنى ئەينە شۇ سەۋىيە ياكى شۇ بىلىم مەلۇمات دەرىجىسى ئاساسىدا بەجىرىپ كېلىۋاتىدۇ. ئايىقىن. مىسال سۈپىتىدە قازاقفىلىم مىكرورايونىنىڭ ژىگىت بېشى تۇرسۇن ئىمرەمزىيېۋنى ئاتاپ ئۆتۈشكە بولىدۇ. ت. ئىمرەمزىيېۋ ئەينە شۇ دەرىجىدىكى ژىگىت بېشى بولغانلىقتىن، يۇرتنىڭ ئىشى ھەر ساھادا ياخشى تەرىپى بىلەن كوزگە چۈشمەكتە. ئەدەپ - ئەخلاق، ئىجتىمائىي - مەدەنىي ۋە باشقىمۇ جەھەتلەردىن باشقىلارغا ئۈلگە بولۇپ كەلمەكتە. يۇرت ئىچىدە بىرلىك، ئىتتىپاقلىقنى ساقلاشتىكى ئەڭ مۇھىم مەسىلەرنىڭ بىرى يۇرت خاتىرجەملىكنىڭ بۇزۇلۇشى ياكى بۇزۇلماسلىغى ھامان بىر قېلىپتا تۇرۇشى ژىگىت بېشىنىڭ، شۇنداقلا يۇرت موتىۋەرلىرىنىڭ پائالىيىتىگە باغلىق دېگەن سوز.

ھەر جەھەتتىن باشقا يۇرتلارغا ئۈلگە بولۇپ كېلىۋاتقان يۇرتلارنىڭ يەنە بىرى گورنىي - گىگانت مەھەللىسىدۇر. مەزكۇر مەھەللىنىڭ ئۇيغۇر ئاھالىسى ئۆز جامائىتىنىڭ ئىچىدىكى مەدەنىي - مائارىپ، ئىجتىمائىي - سىياسىي ئىشلىرىنى ياخشى يولغا قويۇش بىلەن سىرت بىلەن بولغان مۇھىم ئىشلارنىمۇ ئەمەلگە ئاشۇرۇپ كەلمەكتە. جۈملىدىن،«ئۇيغۇر ئاۋازى»،«يېڭى ھايات» گېزىتلىرىگە مۇشتىرى توپلاش، ئۇيغۇر تىياترىنىڭ قۇرۇلۇش ئىشلىرىغا ياردەم قىلىش، ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركەزلىرى بىلەن ئالاقە باغلاش، ئۇيغۇر مەكتەپلىرىنىڭ ئىشلىرىغا يېقىندىن ياردەم بېرىپ كەلمەكتە. مەھەللىنىڭ سابىق ژىگىت بېشى جامالدىن يۇرت ئاكتىۋلىرىنىڭ بىرىدۇر. ھازىرقى ژىگىت بېشى بولۇپ، يۇرت خىزمىتىنى بەجىرىپ كېلىۋاتقان ياش ژىگىت بېشى ئابدۇرىشىت مەخسۇتوۋمۇ يۇرتنىڭ ئىشىنى ياخشى باشقۇرۇپ كېلىۋاتىدۇ. مەزكۇر مەھەللىنىڭ ھورمەتلىك يۇرت موتىۋەرلىرى - نۇر ھاجىم، راشىدىن ھاجىم، ئومەرجان ھاجىم، زاماندىن ھاجىم، يۇرت ئىمامى زەيناۋدۇن ھاجىملار ژىگىت بېشى بىلەن بىر قاتاردا تۇرۇپ، كوپنىڭ ئىشىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇپ كېلىۋاتقانلاردۇر.

ھەممىگە مەلۇم، ئاقساي مىكرورايونى - 1 - 2 - 3 - 4 - ئاقساي مىكرورايونى دەپ بولۇنگەن. مەزكۇر مىكرورايونغا ئۇيغۇرلار زىچ جايلاشقان بولۇپ، بۇ يەردىكى ئۇيغۇر جامائەتچىلىكىنىڭ ئۆزلىرى سايلىغان ژىگىت باشلىرى بار. مەزكۇر رايوندا ئۇزۇندىن بېرى جامائەت خىزمىتىنى ئورۇنلاپ كېلىۋاتقان ژىگىت باشلىرىنىڭ بىرى ئىمزەمزى ئىسمائىلوۋتۇر. ئۇ ئۇيغۇر جامائەتچىلىكىنىڭ تاپشۇرغان ۋەزىپىلىرىنى كوڭۇلدىكىدەك ئورۇنلاپ كېلىۋاتىدۇ. بولۇپمۇ، يۇرتتا بولىدىغان توي - توكۇن، ئۆلۈم - ژىتىم ئىشلىرىنى ئادەتتىكى رەسىم - قائىدىلەر بىلەن رەتكە سېلىپ، ئەمەلگە ئاشۇرۇپ كەلمەكتە.

ئالمۇتا شەھىرىدىكى ئاھالى زىچ جايلاشقان چوڭ رايونلارنىڭ بىرى - 12 مىكرو رايونىدۇر. مەزكۇر رايوندا ئۇزۇن ژىللاردىن بېرى ئۇيغۇرلار ياشاپ كەلمەكتە. ھەر بىر رايوندا ئۇيغۇر جامائەتچىلىكى بار. ئۇلارنىڭ ئۆزلىرى سايلىغان ژىگىت باشلىرى، ئىماملىرىمۇ بار. شۇنداقلا بۇ يەردە ئۇيغۇر زىيالىلىرى ئاز ئەمەس. مەزكۇر رايوندا ئۇزۇندىن بېرى ژىگىت بېشى ۋەزىپىسىنى ئۆتەپ كېلىۋاتقان تۇرسۇن غوجا، ۋاپاخان، ھاجەكبەر قاتارلىق كىشىلەر بار،شۇنىڭدەك، جۇماخۇن، ئەبەيدۇللا، م. زۇلپىقاروۋ، ئەخمەتجان روزى ئوخشاش جامائەت مۇتىۋەرلىرىمۇ بار.

شەھەردىكى «ئالماكۆل» مىكرو رايونىنىڭ ھەر بىر مەھەللىسىدە ئۆزلىرى سايلىغان ژىگىت باشلىرى ۋە ئىماملىرى بار. مەھەممەت ئەلى مەزكۇر يۇرتنىڭ بىر مەھەللىسىنىڭ ژىگىت بېشى بولۇپ، كوپ ۋاقىتتىن بېرى ئۇيغۇر جامائەتچىلىكىنىڭ تاپشۇرغان ۋەزىپىلىرىنى ئابرويى بىلەن ئورۇنلاپ كەلمەكتە.

دېمەك، بىز، ئۇيغۇر مىللىتىنىڭ مەدەنىي تارىخىدا مۇھىم رول ئوينىغان مەشرەپ سورۇنى ۋە ئۇنىڭ يېتەكچىلىرى - مەشرەپ بېگى، ژىگىت بېشى ئوخشاش كىشىلەرنىڭ خىزمەتلىرى، ھوقۇق ۋەزىپىلىرى توغرىلىق قىسقىچە توختىلىپ ئۆتتۇق. شۇنى ھەم ئالاھىدە تەيىت قىلىشىمىز كېرەككى، ئۇتمۇشتە مەشرەپ سورۇنى تەرەققىياتىدا بارلىققا كەلگەن، رىۋاجلانغان مىللىي ئۆرپى - ئادەت، قائىدىلەر، مىللىي مەدەنىيەت نەمۇنىلىرى، ئەدەبىيات - سەنئەت ۋە ئېغىز ئىجادىيەت يېڭىلىقلىرى ئۆز ماھىيىتى بىلەن مەشرەپ ئويۇنى ۋە ئۇنىڭ توھپىلىرى بىلەن باغلىق دېگەن سوز.

مەشرەپ سورۇنى يېتىشتۈرگەن داڭلىق مۇقامچىلار، ناخشىچىلار، ھاپىزلار، سازەندىلەر ھەممىگە مەلۇم. مەسىلەن: مەھەممەت موللا گاۋروشاڭ، تۇردىاخۇن، ھەسەن تەمبىر، سادىر غىجەكچى، روزى تەمبىر، مەتتاھىر، زوردۇن شىۋە ۋە باشقىلارنى ئاتاش مۇھىمدۇر.

مەلۇمكى، ئۇيغۇرلارنىڭ توي - توكۇنلىرى، مەشرەپ ئويۇنلىرى، ئولتىرىشلار چاقچاقسىز، ھەزىلسىز، كۈلكىسىز ئۆتمەيدۇ. ھازىر جاۋاپ چاقچاق مەشرەپ ئولتىرىشلىرىنىڭ ئەڭ قىزىق، كۈلكىلىك، كوڭۇللۇك دەقىقىلىرى بولۇپ ھېساپلىنىدۇ. ئۇتمۇشتە، خەلق ئارىسىدا داڭقى چىققان ھازىر جاۋاپ چاقچاقچىلار يېتىشىپ چىققان. ئاتاپ ئېيتقاندا، نىياز دۇتارچى، ئەمىردىن ھاپىز، نودىر موزدۇز، ئاق تېيىپ، مەكۇر تەتەي، زوردۇن شىۋە، زۇنۇن ھاجى، باۋخان كور، غوپۇر دېخولۇ، ئاۋاكرى بەگگى، ياقۇپ پوچى، ئابلىزخان مەسىمي، ھېسامدۇن دىلدوش ۋە ھاكازىلار. خەلقىمىز چاقچاق، ھەجۋىي سوز ئويۇنلىرى ئارقىلىق، ئۇنىڭ ئۇتكۇر، مەزمۇنلۇق كۈلكىلىرى بىلەن ئۆز دۈشمەنلىرىنى پاش قىلىپ كەلدى. چاقچاق، سوز ئويۇنى ۋە ھەزىل كەبى كۈلكىلىك ئىجادىيەت ئاساسى جەھەتتىن مەشرەپ سورۇنلىرىدا يارىتىلدى، رىۋاجلاندى ۋە بېيىدى.

ئۇيغۇر مەشرىۋى دېگىنىمىزدە، ئاساسەن ئۇ ئىلى مەشرىۋىدىن باشلىنىدۇ. بولۇپمۇ، ئىلى مەشرىۋىنىڭ ئۇيغۇر مىللىي مەدەنىيىتىنىڭ تارىخىدا تۇتقان ئورنى ناھايىتى زور. شۇ نەرسىنى ئېيتىپ ئوتۇشىمىز زورۇركى، ئۇتمۇشتە مەشرەپ ئويۇنىنى ئاساسەن ئاددى خەلق ئۆتكۈزەتتى. مەزكۇر مەشرەپ ئويۇنلىرىغا خەلق ئىچىدىن يېتىلىپ چىققان خەلق تالانتلىرى، ھاپىزلار، ناخشىچىلار، سازەندىلەر، ناخشا - ساز ئىجاتكارلىرى، چاقچاقچىلار، خەلق ئېغىز ئىجادىيىتىنىڭ باشقا ئىجاتكارلىرى، شۇنداقلا مەشرەپ ئويۇنلىرىغا مەدەنىيەت ئەرباپلىرى ۋە ئەدەبىيات - سەنئەت ماھىرلىرىمۇ قاتنىشىپ كەلگەن. مەسىلەن ئىلى مەشرىۋىنىڭ 1930 - ژىللاردىكى تەركىۋى قىسمىدا ئەينە شۇ داڭلىق ئىنسانلاردىن تەشكىل تاپقان. جۈملىدىن، 1934 - ژىلى غۇلجا شەھىرىدە قۇرۇلغان ئۇيغۇر مەدەنىيەت - ئاقارتىش ئۇيۇشمىسىنىڭ رەھبەرلىرى شۇ ژىللاردا داۋام قىلغان ئىلى مەشرەپ سورۇنلىرىنىڭ ئەزالىرى بولغان. جۈملىدىن، ئۇيغۇر مەدەنىيەت - ئاقارتىش ئۇيۇشمىسىنىڭ رەئىسى تېيىپ ھاجى سابىتىي، ئۇيغۇر مەدەنىيەت - ئاقارتىش ئۇيۇشمىسىنىڭ ئەدەبىيات بولۇمىنىڭ باشلىغى ئاتاقلىق يازغۇچى زىيا سەمەدىي،بولۇم باشلىغى،تالانتلىق شائىر،ئارتىست قاسىمجان قەمبىرىي، ئاتاقلىق رېژىسسېور جالالدىن يەھياروۋ، تالانتلىق مۇقامچى، كومپوزىتور، ئارتىست زىكرى ئەلپىتا، داڭلىق ناخشىچى ئابدۇۋەلى جەرۇللايېۋ ۋە باشقىلاردۇر.

يەكۇنلەپ ئېيتقاندا، ئۇيغۇر مىللىي مەدەنىيىتى بىلەن سەنئىتىنىڭ، ئۆرپى - ئادىتى بىلەن قائىدىلىرىنىڭ يۈكسەك ئەنئەنىلىرىنى نامايەن قىلىدىغان ئۇيغۇر مەشرەپ ئويۇنىنىڭ مىللىي خۇسۇسىيىتىنى، تەربىيەۋىي ئەھمىيىتىنى، چوڭقۇر مەزمۇنىنى ياخشى ۋە داۋاملىق ئۆگىنىپ،ئىلمىي ئاساستا تەھلىل قىلىپ، بۈگۈنكى ۋە كەلگۈسى ئەۋلاتلارغا قالدۇرۇشىمىز كېرەك.

رىشات سابىتوۋ،
فىلولوگىيە پەنلىرىنىڭ نامزىتى.
ئالمۇتا شەھىرى.

بېيجىندا ئولىمپىادا ئويۇنلىرىنىڭ ئۆتكۈزۈلۈشىگە يول يوق

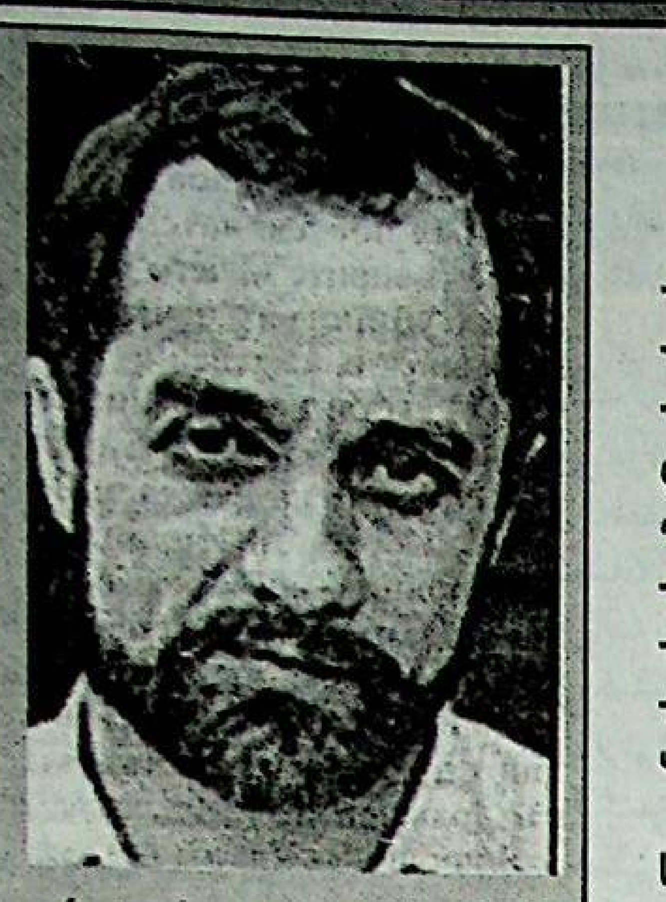

ئالېكساندر پودرابىنېك

«تىبەت ئازات بولمىغۇچە ۋە خىتايدا
دېموكراتىيە ئورنىتىلمىغىچە، بېيجىندا
ئولىمپىادا ئويۇنلىرىغا يول يوق»

يېقىندا موسكۋادىكى ژۇرنالىستلارنىڭ
مەركىزىي ئۆيىدە بولۇپ ئۆتكەن مەتبۇ-
ئات كونفېرېنسىيەسىدە دۆلەت دۇمىسى-
نىڭ دېپۇتاتى سېرگېي كوۋالېۋ بىلەن
«ئېكسپرېس - خرونىكا» گېزىتىنىڭ باش
مۇھەررىرى ئالېكساندر پودرابىنېك، روس-
سىيەدىكى چوڭ مىللىي رادىكال پارتىيە-
سىنىڭ ئۇيغۇنلاشتۇرغۇچىسى نىكولاي
خراموۋ، شۇنداقلا موسكۋادىكى تىبەت
تەشكىلاتلىرىنىڭ ۋەكىللىرى - تىبەت قا-
چاقتىكى ھۆكۈمىتىنىڭ ۋەكىلى نگاۋانگ
گېلېك ۋە تىبەت ياشلار كونگرېسىنىڭ
ۋىتسې پرېزىدېنتى كارما ئېشى ئەينە
شۇنداق چاقىرىق بىلەن سۆزگە چىقتى.

مەتبۇئات كونفېرېنسىيەسىنىڭ ئىشتى-
راكچىلىرى موسكۋادا ۋىغىلغان خەلق ئا-
را ئولىمپىادا كومىتېتى 2008 - ژىلقى
ئولىمپىادا پايتەختى بېجىن بولىدۇ دەپ
قارار چىقاردى، ئەندى بۇ ئولىمپىادا بولسا
1936 - ژىلقى بېرلىن ئولىمپىادىسى ۋە
1980 - ژىلقى موسكۋا ئولىمپىادىسى بە-
لەن بىر قاتاردا تۇرىدىغان بولىدۇ.

مەتبۇئات كونفېرېنسىيەسىدە خىتايدا
ئىنسان ھوقۇقلىرىغا خىلاپلىق قىلىشنىڭ
ئۇرغۇنلىغان فاكتلىرى كەلتۈرۈلدى. ئالېك-
ساندر پودرابىنېك خىتاي جازا لاگېرلىرى-
دا 8 ميلليونغا يېقىن مەھبۇسنىڭ ئازاپ
چېكىۋاتقانلىغى، ھەر خىل باھالار بويىچە،
ئۇلارنىڭ ئىچىدە 600 مىڭدىن بىر مىل-
ليونغىچە ئادەم ئىنسان ھوقۇقلىرى ئۈ-
چۈن كۈرەشچىلەر ئىكەنلىكىنى ئەسلە-
تىپ ئۆتتى. ئۇ شۇنداقلا خىتاي ساقچى-
لىرى تەرىپىدىن «فالۇنگۇن» دىنىي ھە-
رىكىتىدىن 255 ئادەمنىڭ ئۆلتۈرۈلگەنلى-
گىنى ۋە خىتايدىكى ئوپپوزىتسىيەدىكى
دېموكراتىك پارتىيەنىڭ 30 ئەزاسىنىڭ
ئۇزاق مۇددەتلىك تۈرمە جازالىرىغا ھۆكۈم
قىلىنغانلىقى فاكتىنىمۇ ئەسلىتىپ ئۆتتى.

نگاۋانگ گېلېك خىتاينىڭ تىبەتنى بې-
سىۋالغاندىن بۇيانقى 50 ژىلغا يېقىن ۋا-
قىت ئىچىدە 1,2 ميلليوندىن ئوشۇق تى-
بەتلىكنىڭ يوقىتىلغانلىغى توغرىلىق بىل-
دۈردى، ئۇلار لاگېرلار ۋە تۈرمىلەردە ئې-
تىۋېتىلگەن، ئاچلىقتىن، قىيىن قىستاقلار-
دىن ۋە ئېغىر ئەمگەكتىن ئۆلگەن.

تىبەت ياشلار كونگرېسىنىڭ ۋىتسې -
پرېزىدېنتى كارما ئېشى خىتاي ھاكىمى-
يەت ئورۇنلىرىنى تىبەت دىاسپورىسىغا
قارشى ئىغۋا ئۇيۇشتۇرغانلىقتا ئەيىپلە-
دى. مەسىلەن، 8 - ئىيۇن كۈنى لوزاننى-
دىكى خەلق ئارا ئولىمپىادا كومىتېتىنىڭ
شتاب - كۋارتىرىسى ئادرېسىغا ئەگەر كو-
مىتېت بېجىنغا ئولىمپىادا پايتەختى ستا-
تۇسىنى بەرگەن تەغدىردە جىسمانىي يو-
قىتىشقىچە بولغان پوپۇزا قىلىنغان ئىمزا -
سىز خەت كەلگەن. كارما ئېشى بۇنى خى-
تاي ھاكىمىيەت ئورۇنلىرىنىڭ ئىغۋاگەر-
لىك ھەرىكىتى سۈپىتىدە خاراكتېرلىدى.

مەتبۇئات كونفېرېنسىيەسىدە خىتاي ۋە-
كىللىرىنىڭ روسسىيەنىڭ ئىچكى ئىشلىرى-
غا ئارىلاشقانلىغى توغرىلىق سۆز بولدى.
مەسىلەن، مەتبۇئات كونفېرېنسىيەسى بو-
لۇش ھارپىسىدا ژۇرنالىستلار ئۆيىنى رو-
سسىيەدىكى خىتاي ئەلچىخانىسىنىڭ بىرىن-
چى كاتىپى زىيارەت قىلغان. ئۇ پىلانلان-
غان مەتبۇئات كونفېرېنسىيەسىنىڭ مەن-
ئىي قىلىنىشىنى تەلەپ قىلغان. نىكولاي
خراموۋ بۇ توغرىلىق ئەسلىتىپ ئۆتۈپ،
ژۇرنالىستلار ئۆيىنىڭ رەھبەرلىگىگە قەت-
ئىي مەۋقە بىلدۈرگەنلىكى ئۈچۈن ئالاھى-
دە مىننەتدارلىق بىلدۈردى، ئەينە شۇلار-
نىڭ قەتئىي تۇرغانلىغىغا بولا مەتبۇئات
كونفېرېنسىيەسى ئۆتكۈزۈلدى.

رېيتېر ئاگېنتلىغى مۇخبىرىنىڭ بېجىنغا
ئولىمپىادا پايتەختى ستاتۇسىنى بېرىش
رەت قىلىنسا، خىتايدا ئىنسان ھوقۇقلىرى
بىلەن باغلىق ئەھۋالنىڭ ناچارلىنىشىغا
ئېلىپ كەلمەمدۇ، دېگەن سوئالىغا سېر -
گېي كوۋالېۋ ئولىمپىادا ئويۇنلىرىنى ھا -
كىم مۇتلەق دۆلەتلىرىدە ئۆتكۈزۈش ھۆ -
كۈمەت تەرىپىدىن ئۆزىنىڭ خەلق ئارا
مەيداندىكى ئۆز ئابرويىنى كۆتىرىش ئۈ-
چۈن پايدىلىنىدۇ، دەپ جاۋاپ بەردى.
كوۋالېۋنىڭ پىكرىچە، 1936 - ژىلى بېر-
لىن ئولىمپىادىسىنى ئۆتكۈزۈش كېيىن
مىيۇنخېن كېلىشىمىگە، ئەندى ئاخىرقى ھې-
ساپتا بولسا ئىككىنچى دۇنيا ئۇرۇشىغا ئې-
لىپ كەلدى. مەتبۇئات كونفېرېنسىيەسى-
دە ئۈچ ئاتاقلىق ئىنسان ھوقۇقلىرى ئۈ -
چۈن كۈرەشچى: ۋلادىمىر بۇكوۋسكىي،
گېرخادر لېۋېنتال ۋە ۋېي جىڭشېڭنىڭ
2008 - ژىلقى ئولىمپىادىنى بېجىندا
ئۆتكۈزۈشكە يول قويماسلىق چاقىرىغى
جاكالاندى.

ئۆتمۈشتىكى پاجىئەلەرنىڭ تەكرارلىنىشىغا يول قويۇلمىسۇن

ۋېي جىڭشېڭ
گېرخارد لېۋېنتال
ۋلادىمىر بۇكوۋسكىي

بۇ خەۋەر خەلق ئارا ئولىمپىادا كومىتې-
تىنىڭ (خ ئو ك) 2008 - ژىلقى ئولىم-
پىادا ئويۇنلىرىنى ئۆتكۈزۈش ھوقۇقىنى
خىتاي ھۆكۈمىتىنىڭ مۇتلەق دىكتاتور -
لۇق ھاكىمىيىتىگە بېرىش قارارىنى قەت-
ئىي قوبۇل قىلماسلىق توغرىلىق بىزنىڭ
بىرلەشكەن بىلدۈرۈشىمىز بولۇپ ھېساپ-
لىنىدۇ. مۇنداق قارار خىتاي خەلقىنىڭ
مەنپىيەتلىرىگە زىت بولۇپلا قالماي، شۇن-
داقلا خىتاي بىلەن خوشنا ئەللەرنىڭ مەن-
پىيەتلىرىگە خوۋۇپ تۇغدۇرۇشى ۋە ئا -
خىرقى ھېساپتا، پۈتكۈل دۇنيا تېچلىغىغا
خوۋۇپ تۇغدۇرۇشى مۇمكىن. ۋاقىئەلەر-
نىڭ مۇنداق تەرەققىي ئېتىش ئېھتىمالى
ئولىمپىزم روھىغا زىت كېلىدۇ.

1936 - ژىلى خ ئو ك ئولىمپىادا ئۆت-
كۈزۈش ھوقۇقىنى ناتسىستىك گېرمانىيە-
گە بەردى. ئادولف گىتلېر ۋە ئۇنىڭ شاي-
كىسى ئۆزلىرىنىڭ سىياسىي فاناتىزمىنى
تەرغىپ قىلىش ئۈچۈن بۇ ئىمكانىيەتتىن
تولۇق دەرىجىدە پايدىلاندى ۋە ئاخىرقى
ھېساپتا، ميلليونلىغان ئادەملەرنىڭ ھايا -
تىنى ئېلىپ كەتكەن ئۇرۇشنى باشلىدى.
گېرمانىيەدە ئولىمپىادا ئويۇنلىرىنىڭ ئۆت-
كۈزۈلۈشى ئىككىنچى دۇنيا ئۇرۇشىنىڭ
پارتلىشىغا سەۋەپ بولمىغان بولسىمۇ، ئۇ
شۈبھىسىز گىتلېر تەرىپىدىن ئۆز مەخسەت-
لىرىدە پايدىلىنىلغان ئىدى. سىلەر، خ ئو ك
ئەزالىرى، ئالتە ميلليون يەھۇدىنىڭ ۋە
گېرمانىيەدە، پۈتكۈل ياۋروپىدا ۋە دۇنيا -
نىڭ باشقا يەرلىرىدە ھالاك بولغانلارغا
ئېچىنماسىلەر؟ مەن، گېرخادر لېۋېنتال،
بۇ پاجىئەنىڭ شاھىتلىرى ۋە قۇربانلىرى
قاتارىغا كىرىمەن.

1980 - ژىلى خ ئو ك ئولىمپىادا غو -
جايىنلىرى بولۇش ھوقۇقىنى ئۆز خەلقى-
نى ۋە شەرقىي ياۋروپا خەلقلىرىنى رە -
ھىمسىز باستۇرۇپ كەلگەن ۋە شۇنىڭ بە-
لەن بىر ۋاقىتتا پۈتكۈل دۇنيادىكى تېچ-
لىققا خوۋۇپ تۇغدۇرۇپ كەلگەن
س س س ر كوممۇنىستلىرىغا بەردى. سو-
ۋېت ئىتتىپاقى كومپارتىيەسى ئولىمپىادى-
دىن كوممۇنىستىك فاناتىزمغا يېڭى تۈرت-
كە بېرىش ئۈچۈن پۇرسەت سۈپىتىدە
پايدىلاندى. كوممۇنىستلار ئاۋغانىستاندا
ئۇرۇش پەيدا قىلدى، ئۇ س س س رنىڭ
خوشنا ئەللەرگە نوۋەتتىكى بېسىپ كى-
رىش پىلانىنىڭ دەسلەپكى قۇربانى بول-
دى. كۆپلىگەن كېڭەش ئەسكەرلىرىنىڭ
ۋە ئاۋغانىستان پۇقرالىرىنىڭ ھالاك بولۇ-
شىدىن تاشقىرى، بۇ ئۇرۇش ئۇمۇمىي بې-
خەتەرلىككە توغرىدىن توغرا خوۋۇپ
تۇغدۇردى. پۈتكۈل دۇنيادىكى تېچلىق-
پەرۋەر كۈچلەرنىڭ بىرلەشكەن كۈچ چىقى-
رىشلىرى بىلەن ۋە ئۇلارنىڭ بىرلىكى نە-
تىجىسىدە ئاۋغانىستان خەلقىگە ياردەم
كۆرسىتىش ھەم ئۇرۇشنىڭ تارقىلىشىنى
توختىتىش مۇمكىن بولدى. لېكىن
شۇنىڭغا قارىماي، دىكتاتورلارغا ئۆز
پىلانلىرىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشقا ئىمكانى-
يەت بەرگەنلىرىڭلارغا ئەپسۇسلانماسى-
لەر؟ مەن، ۋلادىمىر بۇكوۋسكىي، سابىق
س س س ر ۋە شەرقىي ياۋروپا ئەللىرى
خەلقلىرىنىڭ ئازاپلىنىشلىرىنىڭ شاھى-
دى بولىمەن.

خ ئو ك، تارىخ ساۋاقلىرىدىن خۇلاسە
چىقىرالماي، بۈگۈن يەنە خىتاينىڭ كوممۇ-
نىستىك ھۆكۈمىتىگە 2008 - ژىلىنىڭ ئو-
لىمپىادا ئويۇنلىرىنى ئۆتكۈزۈش شەرىپى-
نى بەردى. خىتاينىڭ كوممۇنىستىك ھۆ-
كۈمىتى ھازىرىنىڭ ئۆزىدىلا تىبلىلاشقان
ۋەزىيەتنى خىتاي خەلقىگىلا ئەمەس، بەل-
كى شۇنداقلا ئۇنىڭغا خوشنا رېگىونلارغا
ۋە ئاخىرقى ھېساپتا پۈتكۈل دۇنياغا خو-
ۋۇپ تۇغدۇرىدىغان مىلىتارىزمنى رەغبەت-
لەندۈرۈش ۋە ئۇرۇشقا تەييارلىق قىلىشقا
قارىتىلغان مەملىكەتتە ھۆرراچىلار ۋەتەن-
پەرۋەرلىگىنىڭ فاناتىزمنى ئۇۋچ ئالدۇ -
رۇش ئۈچۈن پايدىلانماقتا. پات ئارىدا پا-
رىخورلۇقتا پېتىپ قالغان خىتاي سىيا -
سەتچىلىرى ئۆز ئېلى پۇقرالىرىنى تەقىپ-
لەش ۋە ئىنسان ھوقۇقلىرى ئۈچۈن كۆ -
رەشنى باستۇرۇش ئۈچۈن پايدىلىنىدۇ،
ئەندى بۇ بولسا خىتاينىڭ دېموكراتىيەگە
قاراپ قەدەم تاشلىشىنى پەسەيتىدۇ ۋە
پارىخور دىكتاتورلۇق تۈزۈمىنىڭ مەۋجۇت
بولۇشىنى ئۇزارتىدۇ. مەن، ۋېي جىڭ-
شېڭ، ئاخىرقى يىرىم ئەسىردە خىتاي
خەلقىنىڭ قىسمىتىگە چۈشكەن ئاپەت-
لەرنىڭ شاھىدى. مەن، خىتاي كوممۇ -
نىستلىرىنىڭ خىتاينىڭ 80 ميلليون پۇق-
راسىنى بىھۇدە يوقاتقانلىغىغا نارازىلىق
بىلدۈرىمەن. مەن كېلەچەكتە يەنە بىر، ئە-
تىماللىم، تېخىمۇ دەھشەتلىك پاجىئەنىڭ شا-
ھىدى بولۇشنى خالىمايمەن.

بىز ئۆتۈنىمىز سىلەرنى، خ ئو ك ئەزالى-
رىنى، ئولىمپىادا - 2008 پايتەختىنى
تاللاشتا خىتاينىڭ ۋە باشقا ئەللەرنىڭ يې-
ڭى ميلليونلىغان پۇقراسىنىڭ قۇربان
بولغانلىقى توغرىلىق ئاچچىق ئەپسۇسلى-
نىشلارغا يول قويماسلىق ئۈچۈن، كېلە -
چەك ئۆتمۈشنىڭ دەھشەتلىك كىنولېنتىسى-
نى يەنە كۆرگەندە ئەلەملىك تۇۋۋا قىلىش-
لارغا يول قويماسلىق ئۈچۈن ئۆز ئاۋازلى-
رىڭلارنى ۋىژدان تارازىسىغا قويۇشقا چا-
قىرغان ئىدۇق.

ئىزاھەت:

*ۋېي جىڭشېڭ - خىتايدىكى ئازاتلىق
ۋە دېموكراتىيە ئۈچۈن ھەرىكەتنىڭ لىدې-
رى، خىتاي تۈرمىلىرىدە 18 ژىلدىن ئو-
شۇق ياتقان.*

*ۋلادىمىر بۇكوۋسكىي - س س س ردىكى
كوممۇنىستىك تۈزۈمگە بولغان ئوپپوزىت-
سىيەنىڭ داھىلىرىنىڭ بىرى، ئۇ كېڭەش
تۈرمىلىرى بىلەن لاگېرلىرىدا 12 ژىل يات-
قان.*

*گېرخادر لېۋېنتال - كورنەكلىك نېمىس
تېلېژۇرنالىستى، ئىنسان ھوقۇقلىرىنى قوغ-
داش تەشكىلاتىنىڭ پرېزىدېنتى. ئۇ يە -
ھۇدى سۈپىتىدە بېرلىندا تۇرۇپ، 12 -
ژىل داۋامىدا ناتسىستلارنىڭ تەقىپ قى-
لىش قۇربانى بولغان.*

خىتاينى رەھىمسىزلىگى ئۈچۈن مۇكاپاتلىماڭلار

مەن خىتاي بولغىنىم ئۈچۈن ئەگەر بې-
جىن ئەركىن ۋە دېموكراتىك خىتاينىڭ
پايتەختى بولغان تەغدىردىلا ئولىمپىادا
ئويۇنلىرىنىڭ خىتايدا ئۆتىدىغانلىغىغا ئو-
زەمنىڭ چەكسىز خوشاللىغىمنى ۋە پەخىر-
لىنىشنى ھېس قىلغان بولار ئىدىم. ئۆز
ۋەتىنىمدە ئولىمپىادىنى كۆرۈش ھەر بىر
خىتاي ئۈچۈن ھەقىقىي شان - شەرەپتۇر.
ئەگەر مۇنتەزىم رەۋىشتە ئۆز ئېلىدە ئىن-
سان ھوقۇقلىرىغا خىلاپلىق قىلىۋاتقان
ھۆكۈمەتكە مۇكاپات سۈپىتىدە ئولىمپىادا
ئويۇنلىرىنى ئۆتكۈزۈش ھوقۇقى بېرىلسە،
بۇ ئولىمپىادا روھىنى ھاقارەتلىگەنلىك ۋە
پۈتكۈل دۇنيا ئۈچۈن شەرمەندىلىك بو -
لۇپ ھېساپلىنىدۇ. خىتاينىڭ سىياسىي
جازالاشلار ۋە دىنىي ئاساستا تەقىپلەشلەر
ستاتىستىكىسى ئولىمپىادا ئويۇنلىرىنىڭ
پرىنسىپلىرىغا توغرىدىن - توغرا زىت كې-
لىدۇ، ئۇ ئىرقىي، جىنسىي، دىنىي پەرىق-
لەر بويىچە، ئېتىقات ۋە سىياسىي تەئەل-
لۇقلىغى ئۈچۈن كەمسىتىشنى مەنئىي قى-
لىدۇ.

ھازىر خىتاي ھۆكۈمىتى خەلق ئارا ئو-
لىمپىادا كومىتېتىغا (خ ئو ك) 2008 -
ژىلنىڭ ئولىمپىادا ئويۇنلىرىنى ئۆتكۈزۈش-
نى كىمگە بېرىش قارارى سىياسىي مەنپ-
يەتلەرگە ئەمەس، بەلكى سپورت مەنپ-
يەتلىرىگە تايىنىشى لازىم، دەپ تەكىتلە-
مەكتە. ئۇنداقتا نېمە ئۈچۈن مۇنداق ئول-
چەملەر جەنۇبىي ئافرىكىغا نىسبەتەن ئە-
مەل قىلىنمىغان، ئۇ چاغدا خ ئو ك بۇ مەم-
لىكەت ئولىمپىادا ھەرىكىتىگە ئىشتىراك
قىلىشتىن ئاۋال ئاپارتېىدقا (قارا تەنلىك-
لەرنى تەقىپلەش) خاتىمە بېرىشنى تە-
لەپ قىلدى؟ خ ئو ك شۇنداقلا 2008-
ژىلقى ئولىمپىادا ئويۇنلىرىنى ئۆتكۈزۈش
ھوقۇقىنى بېجىنغا بېرىشنىڭ ئېھتىمال بول-
غان ئاقىۋەتلىرىنىمۇ ھېساپقا ئېلىشى لازىم،
چۈنكى ھازىر تېخى ئارانلا 2001 - ژىل.
بۇ يەتتە ژىل ئىچىدە قانداق ۋاقىئەلەر يۈز
بېرىدۇ؟ خىتاي ھۆكۈمىتى ئىنسان ھوقۇق-
لىرىغا ۋە باشقا پىكىردىكىلەرنى ئۆزلۈك-
سىز رەۋىشتە تەقىپلەشنى توختىتامدۇ، خى-
تاي كوممۇنىستىك پارتىيەسىنىڭ ئابرويى-
غا داغ چۈشۈرۈشكە جۈرئەت قىلىۋاتقان
ياكى مەملىكەت فالۇنگۇن ھەرىكىتىنىڭ
تەرەپدارلىرىنى، خىتاي دېموكراتىك پار -
تىيەسىنى ۋە باشقا توپلارنى جازالاشنى
داۋاملاشتۇرامدۇ؟ مۇنداق تاكتىكا بۇزۇلۇ-
شىپ قالغان تۈزۈمىنىڭ تۇراقلىقلىغىنى
مۇستەھكەملەشنى داۋاملاشتۇرامدۇ ياكى
ھۆكۈمەتى، ئاخىرى، دۇنيادىكى ئەڭ كۆپ
ساندىكى خەلقنى نارازەت ئاستىدا تۇ -
تۇش ئۈچۈن چوڭ مىقياسلىق زورلۇق -
زومبۇلۇقنى چەكسىز داۋاملاشتۇرۇشى
مۇمكىن ئەمەسلىكىنى ھېس قىلامدۇ؟

1936 - ژىلى دۇنيا ئولىمپىادا ئويۇن-
لىرىنى ئۆتكۈزۈش ھوقۇقىنى ئىختىسادىي
يۈكسىلىشى ۋۇقۇرى پەللىدە تۇرغان دۆ-
لەتكە بەردى، ئۇنىڭ لىدېرى ئادەملەرنى
ئۆزىگە جەلىپ قىلىش قابىلىيىتى بىلەن
خەلققە مىللەتچىلىكنى ئۇۋچ ئالدۇرغان
ئىدى. دۇنيا 1936 - ژىلدىكى بېرلىن
ئولىمپىادىسىدىن ساۋاق ئېلىشى لازىم ۋە
مۇستەھكەملىنىۋاتقان ئىختىساتنىڭ ۋە
تەرتىپكە بولغان ساختا ئىنتىلىشنىڭ ئىن-
سان ھوقۇقلىرىغا ئەشەددىي خىلاپلىق قى-
لىشلارغا چۈمپەردە بولۇشىغا يول قويماس-
لىغى لازىم. ئولىمپىادا ئويۇنلىرى كېلە -
چەكتە دېموكراتىيە ۋە ئىنسان ھوقۇقلىرى-
نى ھۆرمەتلەش ئاساسىدا يېڭى دۆلەت
قۇرغانلىغى ئۈچۈن مۇكاپات سۈپىتىدە
خىتايدا ئۆتكۈزۈلۈشى مۇمكىن. 2008 -
ژىلقى ئولىمپىادا ئويۇنلىرىنى خىتايدا ئۆت-
كۈزۈش قارارى خىتايدا ئەركىنلىك ئۈ -
چۈن كۈرىشىۋاتقانلارغا خ ئو ك ۋە ئولىم-
پىادا ئويۇنلىرىغا ئىشتىراك قىلىۋاتقان بار-
لىق ئەللەر خىتاي خەلقىنىڭ ئېزىلىش فا-
كتلىرىنى ئىنكار قىلىشقا تەييار ئىكەنلىك-
نىڭ ئىسپاتى بولىدۇ خالاس.

مۇئەللىپ توغرىلىق:

گارري ۋۇ - لوگەيلەرنى تەتقىق قى-
لىش مەركىزىنىڭ مۇدىرى. 1938 -
ژىلى شاڭخەيدە بانكىر ئائىلىسىدە تۇ -
غۇلغان. شاڭخەي كوممۇنىستلارنىڭ قو-
لىغا ئۆتكەندىن كېيىن ۋۇ ئائىلىسىنىڭ
مۈلكى مۇسادىرە قىلىندى.

1995 - ژىلى، بېجىندا دۇنياۋىي
ئاياللار قۇرۇلتىيى ئېچىلىش ھارپىسىدا
خىتايغا كەلگەندە قولغا ئېلىنغان، ئۇ-
خەن شەھرىدە سوت تەرىپىدىن جا-
سۇسلۇقتا ئەيىپلىنىپ 15 ژىللىق تۈر-
مە جازاسىغا ھۆكۈم قىلىنغان. لېكىن
خ خ ج دىن ھايداپ چىقىرىلغان.

باش مۇھەررىر
ي. ئازاماتوۋ.

يېڭى ھايات

ئالمۇتا، 480044
ئېبەك يولى كوچىسى
50 بىنا، 8 - قەۋەت،
813 - خانە

گېزىتنى تەسىس قىلغۇچى -
جاۋاپكەرلىگى چەكلەنگەن
«ۋسال» شىركىتى.
تىراژى 1500 زاكاز 9698

تېلېفون:
33 - 84 - 59

«Йени хаят» (Новая жизнь) индекс 65359, республиканская общественно-политическая газета, регистрационное свидетельство №603 -- Г. Выдано Министерством культуры, информации и общественного согласия Республики Казахстан 17 марта 1999 г.

گېزىتىمىز سەھىپىلىرىدە بېسىلغان ماقالىلار مۇئەللىپلىرىنىڭ مەۋقەسى تەھرىراتىمىزنىڭ مەۋقەسى بولۇپ ھېساپلانمايدۇ. تەھرىراتتىن ماتېرىياللار قايتۇرۇلمايدۇ ۋە جاۋاپ بېرىلمەيدۇ.